STANKO TOMAŠIĆ

SALON MILOSTIVE KLE

487

ZABAVNA BIBLIOTEKA

ZABAVNA BIBLIOTEKA
UREĐUJE DR. NIKOLA ANDRIĆ

STANKO TOMAŠIĆ

SALON MILOSTIVE KLE

ZAGREBAČKA PRIČA IZ PRVIH PORATNIH GODINA

KOLO XL. ZAGREB 1930. KNJIGA 487.

NAKLADA ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA

RIJEČ O SEBI

Kad je proljetos jedan drug iz Slovenije uzeo da prevodi moju »Priču o marmeladi«, zatražio je, da mu napišem svoju autobiografiju.

Autobiografiju?

Nikad nisam stajao onako bespomoćno nad bijelim komadom papira, kao u onaj čas, kad sam trebao da pišem svoju autobiografiju. Što da mu kažem?

Pisao sam i pisao, i kako sam ispisao koji komad papira, odmah sam ga i bacio. Jer je sve to izgledalo neprirodno i dosadno i glupo. Slova su se cerekala, redci se smijali, pasusi hihotali.

Mučio sam se dugo i na koncu sam napisao ovo pismo:

»Druže! Kad ti je palo na pamet da zatražiš moju autobiografiju, nisi mislio samo na onih desetak datuma, koje svaki živi čovjek ostavlja uz put svojega života kao kilometarsko kamenje. Tebe je zanimalo da znaš, čime je i po čemu rasla moja svijest, čime se zanosila moja mladost i čime se lomi dozreli čovjek u meni.

»Sve što ti mogu reći ovom prigodom, jest, da sam ostao vječni tuđinac u ovoj malovaroškoj okolini, u kojoj sam se rodio, odrastao i u kojoj danas živim. Mogu ti kazati još i to, da se usprkos teškom i neprestanom boju s tom okolinom ne mogu odijeliti od nje, jer sam, nažalost, kao i svi pripadnici svoje generacije, vezan za nju vezama krvi, odgoja i osjećanja. To je tragikomedija, jednako moja kao i cijele moje generacije, koja je porasla i koja je odgojena u činov-

ničkim i seljačkim familijama, da postane mozak i pulz našeg malovaroškog života, a koju je samljeo teški mlinski kamen Velikog Rata i ona teška životna iskustva, što ih je ona u tom ratu stekla. Po tim iskustvima ona je došla u sukob sa samom sobom, sa svojim odgojem i svojim određenjem. Tako sam se i ja sa cijelom svojom generacijom u času, kad je trebalo da počnem živjeti za ono, za što sam odgojen, našao pred teškom i okrutnom zadaćom, da se odreknem duhovne baštine svojega oca, svoje majke, svojih učitelja i profesora, i da pilim granu, na koju su me posadili. Da budem ono Nietzsche-ovo uže, po kojem će Zaratustrin plesač preći sa jednog krova na drugi.

»To je sve.«

Kad sam odaslao ovo pismo, sjetio sam se, da me je pred četiri godine jedan prijatelj, koji se je spremao da izdaje reviju, natjerao da napišem nešto, što nije baš autobiografija, ali što govori jasnije o mom životu, negoli prava autobiografija, pisana po nekim utvrđenim formama i po nekim spisateljskim običajima, koji, ponavljani mnogo puta, postadoše zakonom.

Evo, što sam napisao.

Od prvog početka, kad me je demon mašte poveo u jedno magično — nikad nedoživljeno — carstvo, ja sam kao neki Cervantesov vitez gledao zadivljeno i ponosno u cilj svoga života: da postanem slobodni književnik! U mojim dječačkim vizijama taj ideal bio je tako intenzivan i imperativan, tako divan, svet i savršen, da je pred njim svaki drugi smisao života padao i nestajao.

Prezirno sam odmahnuo rukom na sve društvene karijere, kojima me je posvećivala škola i roditeljska kuća. I kad sam se konačno riješio škole, kuće, vojske, rata, tamnice, i svega onoga, što me je vezalo da živim po određenju drugih, podigao sam obod šešira i sa dvadeset poratnih kruna »kapitala« otisnuo se zagrebačkim asfaltom.

O, kako sam bio gord u svojoj naivnosti i djetinjast u svom veselju!

Kako sam divno razumijevao titraje duha, i kako sam bio očajno gluh za pjesmu šinja, kojima se provozi svagdašnji hljeb.

Sa kakovom li sam ludom i smiješnom spremom pošao na razbojište života!

U život sam ušao sa dvije baštine: roditeljskom i školskom. Roditeljska baština: poštenje i dobrota, i školska baština: formalistička etika i estetika dale su mojoj fizionomiji pečat sentimenta.

I eto, trebalo je punih deset godina, dok sam spoznao svu strahotu i besmisao tog barjačića, što sam ga nosio na smijeh i ruglo i mozga i duše.

— —

U prvo vrijeme nisam osjećao tvrdoću zagrebačkog asfalta. Osim održavanja golog života, nisam imao nikakvih društvenih ambicija.

Međutim, život se počeo disciplinirati, i jednog me lijepog dana uhvatio za grlo i pritisnuo o duvar. Osjetio sam neimaštinu i krajnju oskudicu. Ali ja sam tada profetski odmahnuo i na posljednju društvenu karijeru — žurnalistiku, koja mi se nudila kao zadnja zelena oaza. Zagazio sam u pustinju go, bos i gladan.

— —

Postao sam slobodan književnik! Postao sam to u okolini, koja ne zna ni čitati ni pisati, i za koju postoji jedna životna potreba: riješiti ekonomsko pitanje, t. j. steći mjesečno po jednu vreću krompira i — nahraniti se. Postao sam bard ljepote i dobrote na jednom planetu, u kojemu je stotinjak ljudi zgrnulo u svoje hambare sva dobra, dok milijuni oskudijevaju i gladuju.

A što sam ja, slobodni književnik, radio na takovom planetu? Pisao sam pjesme o gospođi s ružom na ramenu, priče o dobroti, koju je domovina pronijela kroz grad i poeme o sv. misama modrih ljudi.

Bio sam perika i krinolina na poderanoj vreći krompira.

Oni, kojima sam bio brat po srcu i po poderanim cipelama, nisu me trebali.

Onima, koji kupuju slobodna pera, da im služe kao psi čuvari pred punim hambarima, nisam bio opasan.

Tako sam se u polovici ljudskog vijeka obreo kao čardak ni na nebu ni na zemlji; kao neki lijepi ornament: luksuz za one, koji nemaju što da jedu, a suviše prost i sirov za one, kojima treba duševna ornamentika za društvenu reprezentaciju.

— —

Prebijao sam se po mnogim redakcijama, uvijek samo kao »vanjski član«. Sad, kad sam potegao da nađem uhljeblje u žurnalistici, da bih se prehranio i održao za književni rad, nisam mogao da se plasiram. Zašto?

Davno, već sam bio sasvim zaboravio na to, jedan mi je prijatelj rekao: »Ti ne možeš postati novinar. Nisi građen za to. Novinar, to ti je po prilici nešto kao pijavica. Poslodavac uzme pijavicu i postavi je na jednu pojavu. Kad pijavica isiše pojavu, gazda ju digne nad novinski stupac i izažme... Možeš li ti biti pijavica, koja nema svoje krvi i svoje pameti? Ne možeš!«

Onda mi se to činilo, kao dobar kavanski vic.

Danas, nakon krvavih iskustava, vidim, da to nije vic, već najplastičnija realnost, koju sam ikada spoznao.

— —

Dalje: zarađujući prigodno hljeb svagdašnji svojim slobodnim perom (ne daj ga, Bože, ni mom neprijatelju!) nevolja me usmjerila putem feljtonističkim i publicističkim. U toj raboti (redak po 50—75 para) upoznao sam svu mizeriju svoje dekorativne i fiktivne slobode. Često sam »farbao« istinu, prešućivao i griskao nokte, da mi misao i pero ne poleti preko granica dopuštenoga. I tu mi se otkrila sva nelogičnost i besmislenost naše slobode. Kažem »naše«, jer u Zagrebu ne poznam ni jednog slobodnog pera, koje ne bi proživljavalo to isto.

U trgovini, u industriji, u politici i u svim ostalim produktima intelekta na našoj planeti, laž donosi životne koristi onomu, ko laže. Samo nama, slobodnim književnicima, naše publicističko i novelističko »farbanje« istine zbog političkih partija, zbog prijateljstva, zbog stotine društvenih obzira

(ili ma kakovih drugih sitnih razloga) donosi 50 do 75 para po retku. I kad možemo štampati bez korekture ono, što mislimo i osjećamo, to je za nas rijedak blagdan. Neka se niko ne obmanjuje, da ima iznimaka. Nema! I oni, koji se čine najslobodniji i najoštriji, i oni moraju svakog dana da retuširaju sebe — zbog prokletog kruha svagdašnjega.

Evo moje tragikomedije, jednako moje, kao i svih mojih suvremenika — bez iznimke. Naša književnička »sloboda« dovela nas je u ropstvo neimaštine i bijede. Sto dinara za kruh, drva ili stan često je za nas golem problem. Za deset kilograma brašna, za vreću drva mi postajemo često i prečesto jadnici, uši, gnjide, propalice, gori od najgorega.

Umjesto da uzlazimo, po toj našoj slobodi, mi silazimo licem do prašine i uličnog blata. I tu s licem na stopama dnevnih prolaznika, mnogi ostavljaju svoju slobodu. »Sve jedan po jedan — odlaze — vlastela, u crnom lijesu nošeni od fakina« — u diplomatsku službu, u novinske redakcije, u prosvjetna nadleštva, u partijske sekretare, da postanu — site pijavice.

— —

Stojim sa svojom tragikomedijom na raskršću. Ili u komediju, koja puni trbuh? Ili u tragediju, koja ima da mi proždere ostatak snage i živaca?

Hoću da spasim one, koji dolaze. Zato se rugam sebi. Zato iznosim svoju intimu bez uljepšavanja, bez stila i bez književnih pretenzija. Neka oni, koji dolaze, sagledaju goli život moj i mojega vremena, kako bi spoznali svoje određenje i jedan bolji smisao svog budućeg života.

To je jedini mogući smisao mog života u ovom vremenu perturbacija svih vrednota, jedini centralni, životni smisao mog stradanja i gladovanja.

Zato posvećujem svoje pero beskompromisnoj istini. Zato skidam sa sebe sve šarene papiriće društvenih obzira, i komičnu, klaunsku kapu društvenog prestiža...

Upr'o sam se o dvije poluge. Prvo, o refleks divljine, koju mi je u karakter ucijepila moja slobodna nogometaška mladost; i druga, o upornost, koju mojoj duhovnoj strukturi daje opora kajkavska, seljačka krv.

— —

Hodajući tako zagrebačkim ulicama i mjereći sebe, čovjeka, o životne i društvene zakone, čuo sam zov:

— Spasavajte knjigu!

Stao sam i ogledao se.

Vidio sam neku gospodu, kako uzmahuju rukama, podižu se na vrške lakovanih cipela, pritištu vratnim jabučicama svilene kravate i viču:

— Naša je knjiga u smrtnoj opasnosti! Spasavajte! Kuca dvanaesti sat! Spasavajte!

Blenuo sam u neobičnu, živu sliku.

Zategnuo sam mozak, stegnuo čelo, da dokučim, što je to zapravo u opasnosti, što treba spasavati, od koga i za koga...

Taj čas priđe mi znanac. Onaj isti, što diže u teatru krupne tantijeme, i sa rukom u džepu zauzlava i razuzlava teatarsku džunglu, spremajući se za intendantsku stolicu. Priđe mi i reče ozbiljno:

— Dođi, treba spasavati knjigu.

— Kako spasavati?

Potsmjehnuo se, i u isti čas opet se uozbiljio:

— Zar ne vidiš, da naša književnost propada. Niko neće da kupuje naše rukopise, niko neće da izdaje naše knjige.

— Pa tvoja se svaka drama igra i nosi tantijeme. Tvoj svaki prevod daje se uz honorare i procente...

— Ali, razumij: — knjiga! Knjiga očajno životari... U pitanju je naš kulturni prestiž... U pitanju je naša međunarodna reprezentacija...

— Pa što treba da se radi?

— Organizujemo internacionalni književni klub... Dođi!

— Što ću ja tamo?

— Pa to je baš u tvom interesu, čovječe! Zar nije glupo, da tvoji rukopisi leže neštampani? Stvorićemo mogućnost naklade, prevoda na strane jezike... Tu su internacionalne veze, pomoć države, stipendije za studije u inostranstvu, organizacija produkcije i plasmana...

— Divno!

— Dakle, večeras u Gradskom podrumu. Dolaze dva delegata iz Beograda...

Govorio je brzo i suvereno. I dok sam ja smišljao, da zapitam još nešto, on je rasklopio dozu. A dok sam uzimao i palio cigaretu, on je već zakoraknuo preko ulice, da se prilijepi uz tamno krilo intendantova žaketa.

— —

Povečerjem žena mi ispeglala hlače, napukline na pregibu cipela stegla crnim koncem i čvrsto ih oglancala.

Zakopčao sam čvrsto kaput. Stari kaputi izgledaju bolje, kad se čvrsto zakopčaju.

Stegnuo sam čvrsto kravatu. Olinjale kravate izgledaju sasvim pristojno, kad se slože pri dnu šireg kraja i čvrsto stegnu.

Tako sam pošao u Gradski podrum, da spasavam knjigu i da stvaram internacionalne književne veze, da organizujem naklade, i da potsjetim državu na njezinu dužnost, što se tiče literarnih stipendija.

U zatvorenoj maloj dvorani dugački, bijelo prostrti stol. Uz njega poredala se prva pera Zagreba.

Na čelu stola jedan krupni i uvaženi šef velikog novinskog poduzeća. Uz njega dva beogradska delegata. Jedno: univerzitetski profesor iz dobre čaršijske familije, — kažu, da piše učene književne rasprave. Drugo: mladi lirik, sekretar beogradske burze, kandidat za novinskog atašea na strani i ljubimac beogradskih prvostepenih dama...

Kad smo ispili po čašu piva (ja sam na brzu ruku uz pivo progutao i dvije žemičke), diže se prvi beogradski delegat, zauzme decentni katedarski stav i progovori: »U Beogradu, a i u Ljubljani, već je davno osnovan PEN-klub, internacionalni književnički klub, kao i u svim glavnim evropskim i američkim državama od Stockholma do Rio de Janeira. Svrha je kluba gajenje ličnih veza između književnika cijeloga svijeta, što pretstavlja ogromnu vrijednost za knjigu sviju nacija. Zato treba da se i u Zagrebu osnuje takav klub. Dužnost i rad članova sastoji se u tom, da se jedanput mjesečno sastanu na zajedničku večeru, i da izmjenjuju misli o književnosti...«

Nakon pljeska, kojim smo počastili ovaj govor beogradskog delegata, ustane krupni šef velikog novinskog poduzeća. Govorio je. Dugo je govorio. Glavni smisao njegovog naprezanja bilo je nastojanje, da bude jasan i jednostavan. Ali to mu baš nikako nije polazilo od ruke.

Još su neki nešto govorili...

Onda smo birali odbor.

Onoga krupnog, govorljivog šefa velikog novinskog poduzeća, izabrali smo za pretsjednika, jer — mnogi su rekli — on ima štampu u rukama, pa može klubu mnogo koristiti...

I onda smo pili.

Na koncu svako je platio svoj račun.

Ja sam ispod stola uzajmio od jednog liječnika dvadeset dinara. I neki drugi su to isto uradili.

Kasnije, na ulici, uhvatim onoga »s rukom u džepu«.

— Pa baš ni riječi o spasavanju knjige?

— Čekaj, treba stvar najprije da se organizira.

— —

Desetak dana kasnije sazvao je pretsjednik prvu odborsku sjednicu.

Opet:

Peglanje hlača.

Glancanje cipela.

Zatezanje kravate.

Zakopčavanje kaputa.

Važan je to događaj u historiji naše književnosti: stvaranje radnog programa. Moglo bi doći i do fotografiranja (budućim pokoljenjima u nasljedstvo), pa bi se moj sin mogao zastiditi, što je njegov otac među ovim prvacima knjige najneugledniji. A moglo bi mu to možda škoditi i kod mature...

Za stolom u Kasinu bilo nas je šest, i na čelu stola sedmi, naš gojazni pretsjednik.

Pili smo špricere.

I na koncu crnu kavu.

Ja sam jeo perece, jer, po običaju, nisam ni toga dana večerao...

Fotografirali se nismo.

Između špricera i crne kave utvrđen je ovaj radni program:

1. Svakog prvog četvrtka u mjesecu drži se zajednička večera u Esplanadu. Za večeru treba svaki član da uplati blagajniku svaki put po pedeset dinara.

2. Na večerama gaji se društvenost i vode se nevezani razgovori o književnim temama i o književnosti napose i uopće.

3. Za vrijeme večere članovi ne smiju obavljati među sobom trgovačkih poslova.

Na koncu smo opet platili svaki svoje.

— A knjiga? — upitao sam jednog advokata, od koga sam uzajmljivao za špricer i perece.

— Kakva knjiga? — blenu on u mene svojim licem, širokim kao bundeva.

Ja sam sa njegovih deset dinara platio svoj špricer i perece, ali se ipak nismo razumjeli.

— —

Konačno je došao i prvi četvrtak idućeg mjeseca.

Savjesno i čitljivo ispisao sam svoje ime i prezime na pozivnom arku, na kojem je bilo otipkano dvadesetak prvih imena književnog i kulturnog Zagreba. S velikim uživanjem skandirao sam ime po ime, i zaključio na kraju zadovoljno i ponosno: ako se uopće dade nešto učiniti za ovu našu tužnu knjigu i književnost, onda to može učiniti samo ovaj grandiozni skup prvaka, taj glavni štab našeg kulturnog života. Kad taj zapovjedi mobilizaciju, naša knjiga mora odnijeti pobjedu. Eto, tu su na okupu: Univerza, Jugoslavenska Akademija, vodstvo Matice Hrvatske i Društva hrvatskih književnika, šefovi novina, advokati, diplomati, članovi uprave Narodnog Kazališta, a ima konačno tu i nekoliko njih, koji pišu dobre novele, drame, pjesme, eseje i feljtone. Ima čak i jedan pravi, originalni barun. Sve sama imena, koja daju i javnosti i državi punu garanciju za ozbiljan i koristan rad...

Spremio sam se, kao nikad u životu.

Za spas naše knjige bacio sam se čak i u investicije.

Kupio sam nove hlače.

Žena mi ispeglala kaput. To je bio doduše mučan posao, jer u našoj kuhinji nema prave zgode za takav eksperimenat, ali ispalo je dobro. U vanjski džep kaputa turio sam bijelu maramicu sa ažurom.

Stisnuo sam u džep pedeset i pet dinara. Za ovih prekobrojnih pet dinara kupio sam usput deset vardara, kako bih mogao u toj važnoj debati biti što samostalniji.

Takav sam, eto, uzašao na prvi sprat hotela Esplanade.

U jednoj dvorani stol; kraj dvorane salon sa foteljima i kartaškim priborom.

Ulaze gospoda odbornici i članovi sve jedan po jedan s ozbiljnim stavom na federima važnosti, s uljudnim smiješkom na licu.

Posjedali smo za stol.

Konobari žonglirali su virtuozno.

Najprije neka juha u šalicama. Onda pohana riba s nekim žutim sosom. Taj sos nazivali su »majoneza«. Pa onda neka pečenka i salata, pa dalje redom — sve jedna carska kohorta majestoznih ponuda.

Gledam ispod oka na baruna. Kako on dohvaća koju žlicu, lopaticu, nož ili vilicu, tako i ja. Činio sam to tako vješto i sa takovim elanom, da njemu nije nijedanput uspjelo, da umakne ispred mene za više od deset sekunda.

I, najeo sam se.

Zaista, zaista sam se najeo.

A onda sam se zavalio u naslonjač, da dočekam, kad će da se započne sa spasavanjem knjige. Zaista je divno to: spasavati knjigu, kad je čovjek sit.

Čekam i promatram s udivljenjem onu divnu galeriju naših literata i kulturnih radnika. Sve sami otmeni portreti, rađeni stegnutom paletom.

— —

Kad je trebalo da se ozbiljno počne govoriti o literaturi, pretsjednik se iznenada digao i pozdravio:

— Moja gospodo, vi ćete mi oprostiti, što vas moram ostaviti. Izvolite samo dalje nastaviti u duhu naših pravila . . .

I društvo je počelo da se rastura.

Oni najratoborniji sjeli su u salon, i uz »friše fire« produžili nevezane književne razgovore.

Tako smo, eto, gospodnje godine 1928. spasavali knjigu.

— —

Treba li da još nešto kažem?

Treba li da izredam brojeve nekih godina, koje su slučajno ili neslučajno igrale neku ulogu u mom dosadašnjem životu, ili bolje: u kojima su se u mom životu dešavali oni događaji, koji su formirali moju današnju fizionomiju?

Vi kažete, da treba.

Pa dobro. Evo ih.

Rodio sam se u Novom (Hrv. Primorje) god. 1893.

Gimnaziju sam svršio u Karlovcu. Nakon završene gimnazije emigrirao sam u Beograd, u tu Meku i Medinu moje generacije. Po ćumezima i aščinicama vodio sam po cijele noći duge literarne debate i zanosio se jugoslavenstvom. Gladovao sam i spavao po kalimegdanskim klupama. Uglavnom nisam radio ništa.

Pred rat vratio sam se kući.

Godine 1914. otišao sam kao obični vojnik sa »čuvenom vražjom divizijom« na drinsko ratište. Svoje učestvovanje u tim bojevima opisao sam u nizu autobiografskih novela u »Jug. Njivi« god. 1924. pod naslovima: »*Vidovdan 1914*«, »*Srce Isusovo pod kundakom*«, »*Crni Vrh*« i »*Prvi pijetao velike noći*«.

Godine 1915. bio sam zatvoren i optužen zbog veleizdaje i zločina proti vojnoj državnoj sili. Odležao sam godinu i pô kod divizijskog suda u Zagrebu. Moja parnica bila je obustavljena na osnovu svjedodžbe šefa stenjevačke ludnice . . . Ove doživljaje opisao sam u autobiografskom romanu: »*Crveni paragraf*« (»Jug. Njiva«, 1924.—1925.). Nakon zatvora prebijao sam se do konca rata po svim austrijskim frontama.

Nakon rata nastanio sam se u Zagrebu, i uglavnom se prehranjujem perom.

Dosad sam izdao: »*Pjesme*« (1919.), knjigu feljtona: »*Kroz grbave ulice*« (1919.), novelu »*Modri čovjek*«

(1920.), i »*Tri poena*« (1928.). Imam u rukopisu knjigu novela: »*Tragikomedija slobodnog pera*« i roman »*Tri tajne Ivana Jakoga*«. Hrpu novela, pjesama, feljtona, književnih i kazališnih recenzija, koje sam razasuo po zagrebačkim i drugim listovima i novinama, ne smatram toliko važnima, da ih napose spominjem.

»*Salon milostive Kle*« napisao sam god. 1924.

U Zagrebu, koncem septembra 1930.

Stanko Tomašić.

SALON MILOSTIVE KLE

I

Salon milostive udove Kle, tih i diskretan. Dva prozora na ulicu. Tamno-crvene zavjese. Klavir. Piramida notâ. Jedna Crnčićeva marina. Maska Beethoven.

Druga grupa na suprotnoj strani: eliptični stol, sofa, nekoliko stolaca u tamno-crvenom plišu.

Kod stola sjedi Tom. Seoski momak u građanskom odijelu: krupan, dobro uhranjen, rumen. Trpa snop cvijeća u široku vazu. Očito je: njegovi debeli, mesnati prsti nikako se ne snalaze u tom poslu. Briga mu je izorala čelo i stegla obrve. On se već dva sata muči s tim glupim i neposlušnim cvijećem, bez uspjeha. Kao da su mu prsti od željeza. Već je nekoliko puta potrpao cvijeće u vazu, ogledao ga sa svih strana, namrštio se, i sve opet istresao na stol, da započne iznova.

Na vratima kucanje.

Tom stisne obrve do kraja i ljutito vikne: Da!

Vivis.

Ušao je mlad, otmen, u savršenim pomodnim linijama:

— Dobar dan!

— A-a, vi?

— Ja.

— Kako?

— Oprostite, to je moja sasvim lična stvar.

— Ne razumijem.

— Sasvim ispravno, dragi Tom; tu vi nemate što razumijevati ili ne razumijevati. Milostiva je, naravno, kod kuće?

— Milostive nema. Sjednite!

— Hvala. A što vi to radite, molim vas?

— Hoću da iznenadim milostivu. Ona uvijek govori: ko se je rodio kao čobanin, taj uvijek ostaje čobanin. Prigovara mi, da nemam ukusa. Ukus. Bez sumnje važna stvar. Ali kako da čovjek nauči: imati ukusa? A ja to hoću, gospodin Vivis, hoću da imam ukusa, pa makar razlupao pet stotina vaza i raščupao vagon cvijeća...

— Metnite sve ovako u jednu hrpu...

Vivis se nasmija i pokuša da obuhvati sa obje ruke cvijeće. Ali Tom ga odlučno odbije i povuče vazu k sebi.

— Ne, prigovorila bi, da vaza izgleda kao košara šalate.

Vivis ponovno pruži ruke.

— Stavite ga ovako u dvije hrpe.

— Ne, zaboga. — Tom je odlučno branio vazu. Na licu mu iskočile jabučice, a oči mu se razvukle. — Zapovjedila bi, da vazu smjesta nosim iz salona. Rekla bi, da to nije vaza sa cvijećem, već kočijaška glava. Milostiva ima mnogo ukusa, Vivis.

— Ponešto perverznog ukusa — zar ne?

— Vi ste prostak.

— Gle, vi se odmah kostrušite. Što ima u tom prostačko? Milostiva je perverzna i ekstremna žena, to zna cijeli Zagreb. I to je njezina odlika. To joj diže cijenu.

— Nije istina. Milostiva je nervozna, jer ima mnogo briga. Ali srce je u nje zlatno, kao u Majke Božje Bistričke.

Vivis se zavali u naslonjač, zabaci glavu i nasmije se široko i prostodušno.

— Divno poređenje, Tom. Vi ste zaista duhoviti.

— Nije to smiješno. Bio sam u nevolji: molio sam se Majci Božjoj Bistričkoj, palio sam joj zavjetnu svijeću — i pomogla mi je. I drugi put sam se našao u nevolji i sreo sam milostivu; nisam joj se molio, nisam joj palio svijeću, a ona mi je ipak pomogla. I ne samo meni. Vidite, i gospodični Mei je pomogla. Kad je svršila glumačku školu, niko joj nije htio pomoći do angažmana. Milostiva joj je pomogla, i dobila je angažman...

— Čudan, čudan ste vi svat, Tom.

— Zašto?

— Izazivljete me, da budem iskren. Slušajte: ili ste koreniti, prefrigani zagorski fiškalčina, ili ste, oprostite, notorno glup — hoću reći dobar čovjek. Šta tražite vi zapravo tu među nama? Tu vi, ovakvi, kakvi ste, ne možete uspjeti.

— Zašto?

— Dragi moj Tom, ako to ne razumijete, onda je to fatalno za vas: onda ste vi pokojnik. Ni Mati Božja Bistrička neće vam pomoći. Vidite, svi ovi oko vas, to su novi ljudi. U njih se razvile nove sposobnosti, o kojima nisu ni slutili. Gledajte ih: u njima nema više ni truna sentimentalnosti. Jest: vole glazbu, ples, koncerte, kazalište, kino — ali to im je samo dekor, dessert. Imaju i ponešto ukusa za to. Ali, dok jednom rukom kuckaju po klaviru, drugom rukom precizno računaju kajišarske procente. Jednim uhom slušaju koncerat, a drugim hvataju informacije o konjunkturi. Jednim krajem usana recitiraju Rabindranath Tagoru, a drugim krajem ugovaraju

posao, — i neće se prevariti ni za pola dinara. Vi i ne slutite, kako oni znaju divno trgovati. Vi gulite koljena oko Majke Božje Bistričke, a oni vam prodaju svijeće, krunice, molitvenike. Vi idete s barjacima i muzikom na skupštine, tulite cijeli dan: Živio! a oni iz te vaše dernjave vuku pare na škafove, kao iz bunara. Vi pjevate o »lijepoj našoj domovini«, a oni dižu tantijeme. Svi oko vas su takovi. Eto, i ja sam takav i stojim živ pred vama.

— Znate, što mi pada na um, kad ovako govorite?

— Što?

— Šteta, što ste napustili filozofiju: vi bi bili dobar profesor...

— Hajte k vragu, vi ste i onako pokojnik. Kad se otkinete od pluga i kukuružnjače, niste ni za šta, već da trpate cvijeće u vaze, da si razbijate glavu time, kako da naučite »imati ukusa«, i da budete tovarna kljusad perverznim gradskim ženama.

Vivis se ljutio. Ustao je, potegao kaput, popravio svilenu maramicu, pošao do klavira i oštro udario jedan duboki akord. Zatim je stao pred Crnčićevu marinu i počeo fićukati.

Tom je govorio tiho i skrušeno:

— Vi odmah planete i vrijeđate. Ali i ja imam oči i gledam. Znam, da je milostiva dobra žena i ja sam joj zahvalan. Sve ostalo mene se ne tiče. Prije rata ja sam okopavao krumpire i davio se kukuruznim kruhom. Bio sam siromah, da se Bog smiluje. U soldačiji cijepali su na meni drva. Gladovao sam i prebijao se po frontama kao živina. Došao sam sa fronte na dopust i dobri Bog me je namjerio na milostivu. Da, sâm Bog i njegova providnost. Pomagao sam joj prevesti u Kranjsku deset vagana pšenice,

i ona me je oslobodila vojske. Dala mi je prašak, i ja iz bolnice u bolnicu i u svoju sreću. Bio sam čoban, a danas sam gospodin. Ne bojim se zaći u svako društvo. Znam, ko je bio Beethoven, plešem valcer, a do jeseni znaću već i prilično njemački. Volim takav jedan dan, nego dvije stotine godina čobanije. Milostiva je od mene učinila čovjeka.

— Tra-la-la-la!

— Kad mi je umrla mati, posudila mi je milostiva novaca, da je gospodski ukopam. Kad su mi po koji put zaplijenili robu na granici, ona mi je dala novaca, da kupim drugu. Istina, bio sam radi njezinih poslova na policiji — ali gdje bih ja danas bio, da nema nje?

Vivisu je Tom sa svojom pričom postao prilično ravnodušan. Obilazio je salonom, prevrtao note i fićukao. Da razdraži onog glupana?

— Trebala vas je.

— Zašto bi trebala baš mene? I zašto bi baš trebala Meu?

— Što se Mee tiče, nju je trebala za to, da joj vuče u kuću muškarce, zgodne poslovne i inače. A vi? Vi ste zgodni za svaku potrebu. I u poslovima i — u kući.

— Meljite, meljite! Da ko drugi to kaže, znam, što bih učinio.

— A što?

— Razbio bih mu glavu.

Tom je potrpao cvijeće u vazu. Dojadila mu ta igra s cvijećem i riječima. Ustao je i odnio vazu na klavir.

Vivisa podiđe živa želja, da kvrcne Toma prstom po nosu.

— Ma boga vam! Zar vam je milostiva tako srcu prirasla?

Tom nije odgovarao.

— Slušajte, gospodin Tom, bi li se vi naljutili, kad bih vas ja nešto pitao?

— No?

— Jeste li vi imali što sa milostivom?

— Kako?

— Vi ste mlad, zdrav čovjek, a ona voli mlade i čvrste muškarce...

Tom se okrenu i spusti svoje modre oči na drsko Vivisovo lice kao šamar. Spremao se, da kaže neku tešku, grubu riječ, ali se ona sporo kidala s njegovih usta i činilo se, da će trebati pola vijeka, dok se odvali i padne na Vivisa kao malj.

Vivis je vidio nemoć na ustima Toma, ali smijeh njegov ostao je ipak presječen i objesio se o kravatu kao gusjenica o suptilna leptirova krila. U očima nespretnog Toma bujala je zelena rijeka i nosila nešto riđe-bakreno. Nešto, čemu se Vivis nije smio nasmijati. On, koji je navikao, da se svi ljudi dave u njegovom sivom pogledu, razabrao je, da u ovom času on tone u pogledu jednog inferiornog čovjeka, koji sve do ovog časa nije u ovom salonu ispunjavao ni jedan kubični milimetar prostora.

— Tom!

Na vratima je stajala milostiva udova Kle.

Vitka, zmijolika. Svijetli, ležerni crêpe-de-chine. Svijetli slamni šešir sa tankom, tamnom vrpcom. Oči duboko plastično rezane. Nos tanak, neznatno savijen. Usne: tanka crvena crta.

Tom se povrati u sebe:

— Kistihand!

Vivis izađe iz sebe:

— Ljubim ruke!

Kle je Vivisu pružila ruku visoko, na usne:

— Vi ste nas zaboravili, gospodin Vivis.

— Poslovi, milostiva.

Kle se koketno zagrozi prstom i užurba se skidajući šešir.

— Tom! Ti ćeš odmah poći na kolodvor. Pred kavanom naći ćeš Kika. Neka i on pođe s tobom. Dolazi Arija.

Vivis se pokloni s osmijehom poštovanja:

— Bravo! Gospojica Arija. Smijem li se i ja pozvati na večeru?

— Naravno. Halo! Tom! Usput skoči do Štajnera. Reci mu, da mi smjesta javi, što je sa dukatima. Neka me ne pokuša prevariti, jer ću mu zakrenuti vratom kao piletu. Vražji židov!

II

Kad je Tom izašao, sijevnula su kroz salon dva para očiju. Čuo se daleki zvek metala, kao da su se ukrstile sablje.

Vivis i Kle stajali su jedno prema drugomu kao dva psa, spremna da se pokolju.

Kle je prihvatila naslon stolice. Tijelo joj se savilo kao u mačke, kad se sprema na skok:

— Što tražiš ovdje?

Vivis, rutinirani borac, nije ni na čas pomišljao, da se brani. Odlučio je, da od prvog časa bude gospodar bojišta:

— Tebe!

— Jesam li ti rekla, da ne prelaziš prag moje kuće?

— Ne luduj!

— Dosta, Vivis. Jedanput zauvijek: dosta! Ne bojim se nikakvog skandala, nikakve društvene bombe. Ja ću bombu sama zapaliti.

— Kle!

— Životinjo! Za srce si me ujeo kao pseto. Ponizio si mene i moje dijete. Sebe mogu pregorjeti, ali nju! Nju ću sačuvati. Mnogi su zbog nje osjetili moje zube. I tebi ću glavu razmrskati. I tebi, razumiješ li, i tebi!

— Kle, ne luduj!

— Zašto pratiš moje korake? Pred tvojom životinjskom pohotom spasavala sam svoje dijete mojim tijelom. Jesi li opet poželio njenu nevinost. Što hoćeš? Što još hoćeš?

— Cirkus, teater, cirkus, teater...

— Nosi se, molim te, nosi se! Moji su živci pri kraju.

— Kle, ti si zabavna, ali zabava ove vrsti ne da se dugo podnositi.

— Hoćeš li svršetak?

— Da, svršetak gluposti. Hoću da razumiješ, kako mi imamo pametnijeg posla nego paliti društvene bombe i zabavljati publiku.

— Spremna sam na sve.

— Ako ti imaš kokošji mozak, ja ti u tom neću konkurirati. Dolazim sa trijeznim predlozima...

— Nanjušio si, da dolazi Arija.

— Glupost, draga Kle. To su stvari, koje me zanimaju samo prigodno. Krije li se pod njenom košuljom cvijeće ili kotac, to je meni savršeno svejedno. A to, što si mi mjesto nje podmetnula sebe, vjeruj, nije mi žao.

— Šuti!

— Nemam kada. Hoću da svršim s tim nesnosnim ženskim stvarima. Hoću da shvatiš, da je to nesretno žensko pitanje stvar sasvim sporedna i nevažna.

— Pa čemu se onda hvataš moje suknje?

— Jer te trebam.

— Tako dakle?

— Sasvim tako. Ako imaš i jedan trun zdravog mozga, razumjećeš.

Kle se ispravi, razmahnu rukama i sjede na sofu.

Vivis je dohvatio stolicu i sjeo pred nju okom u oko:

— Predlažem, da radimo zajedno.

— Ne!

— Odgovaraj mozgom, ne temperamentom. Mi imamo toliko zajedničkih poslova, da je rat među nama propast nas oboje. To znaš i sama, ne trebam ti objašnjavati. Eto, da si taj posao s dukatima, u ko-

jem će te Štajner svakako prevariti, učinila sa mnom, imala bi od toga koristi i ti i ja.

— O tom sam razmišljala.

Vivis naglo ustade:

— Vidiš, mi bi mogli i pametno razgovarati.

— Kad bi ti bio čovjek.

— Ostavi, Kle, djetinjarije. Naši interesi idu uporedo. A što je najvažnije: mi ne možemo jedno drugo prevariti, jer smo oboje jednako rafinirani.

Kle digne oči k njemu:

— Dakle?

— Obnovimo naše zajedničke poslove!

Ona lagano ustade, položi svoje ruke na njegova ramena i zagleda mu se u oči. Vivis je bez mnogog napora izdržao taj smeteni ženski pogled. Njegove oči bile su dvije svijetle plohe, u kojima je Kle vidjela svoje lice kako se smiruje. Žena je vidjela sebe u svijetlim muškim očima, vidjela je samo sebe, i ništa drugo. Kle nije ni jednu sekundu pomislila na to, da razbije svoju sliku u Vivisovim očima i da iza nje potraži odgovor na ono, što je htjela da pita. Jezik na vagi njene odluke nije pokrenuo Vivis, koji se je sakrivao u dubini svojih očiju, već njezina vlastita slika. A ta slika u Vivisovim očima bila je lijepa, živa i zamamna. Ona je silila ženu, da se nasmiješi. Taj smiješak bio je zaista majstorsko djelo njegovih očiju.

Kle spusti ruke i sklopi oči:

— Daj mi garanciju, da ćeš biti čovjek.

Vivis, stari rutiner, razumio je situaciju:

— Nemaj brige. A što se tiče tih nesretnih ženskih pitanja, inicijativu u ovoj kući nikada nisam davao ja.

— Izazivaš?

— Ne. Imam mozak na pravom mjestu. Kle, pristala si, da saslušaš moje predloge.

— Da.

— Osnovaćemo, dakle, neprotokoliranu firmu s jednakim udjelima.

— Da.

— Za taj posao potrebna je izvjesna centralizacija.

— Ne razumijem.

— Iznajmićeš mi jednu sobu.

Vivis je bez okolišanja izveo udarac i spremno očekivao reakciju.

Kle, koja je taj čas sjedala na sofu, oživjela je i visoko zabacila glavu.

— Ni govora o tome!

— Zašto?

— Naši poslovi mogu biti samo trgovački. U privatnom životu mi stojimo daleko jedno od drugoga.

— Ne razumijem. To je ženska logika.

— Vraga ne razumiješ. Počinio si takovih stvari, da bih te morala izlupati javno kao psa. A sad da te primim natrag u kuću i da se opet sve to ponovi. Ne smijem ni misliti na to, jer mi krv udara u glavu.

Na Vivisovim zubima bljesnuo je jedan grubi upitnik:

— Ne pristaješ?

— Ne, u kuću mi ne možeš.

— Guska!

Na tankim usnama milostive Kle slomi se jedan bolni diskretni krik:

— Vivis!

On se razbjesnio:

— Ti pokazuješ toliko nerazumijevanja za stvar, da me naprosto bacaš iz koncepta. Govorimo radije o kazalištu, o kinu, o nogometu, o revoluciji, o đavolu i njegovoj materi. Konačno, ipak će biti najbolje, da se dignem i da pođem za svojim poslom.

Vivis čvrsto krene prema vratima i širokom gestom posegne za kvakom.

Kle ispruži ruku:

— Ti si strašan čovjek.

— A ti si nesnosna žena.

— Čekaj!

— ?

— Da se sporazumijemo.

— Neka se vrag s tobom sporazumijeva!

— Vivis! Molim te, ne budi brutalan.

Vivis se vratio dugačkim koracima kroz salon:

— Kako ne možeš razumjeti život? A stvar je tako jednostavna! Naš je život potpuno homogen: novac je jezgra, a sve ostalo: moral, porodica, materinstvo, ljubav, patriotizam — sve je to samo dessert, dekor, luksuz... Baš kao i kino, kazalište, ljetovanje, ples, moda. Kako se možeš hraniti glupom fikcijom, da si ti neka plemenita voćka, kojoj na jednoj grani rastu jabuke, na drugoj šljive, na trećoj jagode, a na četvrtoj bundeve? Što je to privatni život? Reci, što je za tebe važnije: ili posao, u kojem će te Štajner prevariti, ili: hoću li noćas s tobom spavati ja ili Tom? Ta pokušaj već jednom razumijevati život.

— Šuti, ne mogu to da slušam.

— Moraš.

— Sve je to laž!

Vivis zauze pozu naučavatelja. Pružio je prema njoj prst kao dirigentsku palicu, da razdijeli u njenoj duši svijetlo od tmine, vodu od kopna. Kle je gledala

pred sobom otmenog čovjeka, kojemu je svaka riječ ležala u liniji gesta, i pomislila je: »Ne, ovo nije pokvaren čovjek. Možda on ipak ima pravo da zapovijeda, da bude gospodar? Njegova riječ zvoni kao glas posljednjega suda.«

— Skini krinku preda mnom, Kle! U dušu ti gledam, na dlanu je držim i promatram... Ti sama sebi lažeš, sama sebe obmanjuješ. Žao mi je tvog trgovačkog talenta i hoću da ti pomognem. Hoću da racionaliziram taj talenat, da ga postavim na prave tračnice, pa će odbacivati dobit u zdravoj valuti za nas oboje. Ti imaš ono, što meni treba; a ja imam ono, čega ti nemaš...

Kle poželi da ostane samostalna:

— Bezobrazluka!...

Ali Vivis je već sigurno sjedio u sedlu i čvrsto pritegao uzde:

— Svakako vrlo potreban rekvizit. Zato se, vidiš, kačim za tvoju suknju, zato sjedam u tvoju stopu, zato ulazim u tvoj život. Hoću da spoznaš, kako naš cijeli život nije ništa drugo, već jedna dobra spekulativna matematika. Tjeraj me, ja ću opet dolaziti. Ja sam vrag, životinja, uš — sve sam ja. Baš onakav, kakav treba da budem. Razumiješ li? Ja sam spoznao, da je naš zajednički rad uslov i moga i tvoga uspjeha. I zato ne otstupan s ove pozicije, ma krov ove proklete kuće pao na moju glavu. Razumiješ li?

Kle je dozivala sebe. Ona je sijevnula kao svijeća, koja dogorijeva. Nije vjerovala, da će se oteti. Ipak, činila je svoju posljednju dužnost.

— Ti hoćeš, da ja i sav moj život, koji nastaje, kad operem ruke od prljavih banknota, da sve to postane sredstvo isključivo tvojim ciljevima. Da moja intima bude kurz u tvojim rukama. Ne, ne dam, intimu ne dam...

Vivis odmahne rukom i reče kroz stisnute zube:

— Romantična glupača!

Udarac bio je dobro odmjeren. Svi su ženski oklopi popadali i slomili se. Salon se ispunio Vivisovom suverenom voljom, na kojoj se nihala Kle kao travka, otrgnuta od svojega korena. Ona se prebacila preko naslona sofe kao draperija bez kostura. Njena volja prostrla se kao sag pod Vivisovim nogama. Po njenim rukama kapale su suze, kao kapi olujnog oblaka, koji je prošao preko nje i utukao je sparinom bez groma, bez tuče, bez proloma.

Vivis je zapalio cigaretu, sjeo za klavir i jednim prstom kuckao plesni šlager.

Kle je govorila tiho i nemoćno:

— Bože, Bože moj i Kriste! Cijeli je moj život jedna golema i beskonačna patnja. Dvanaest punih godina hranila sam sebe i svoje dijete bijedom i suzama, Vivis! Sa trideset i šest kruna mirovine ja sam životarila i školovala svoje dijete. Prodavala sam se za noć, da Ariji kupim cipele. Stiskala sam zube do krvi. Sebi sam otimala sunce i život, da ga dadem njoj.

»Sve njoj, njoj i za nju!

»I kad je došlo vrijeme, te je novac ležao razasut po ulicama, ja sam pojurila da ga se nagrabim, da zagazim do grla u blato. Život me je ispremlatio, moje su ruke krhke, Vivis!

»Prokleta ja, prokleto sve, i nebo i zemlja!

»Vivis, pusti me i idi. Idi, molim te. Kleknuću pred tebe. Poliću te suzama matere. Idi!«

— Osvijesti se, Kle! Sve to ne notira na burzi.

— Bože moj, kako sam nemoćna!

Bijela maramica lepršala je oko naslona sofe i sakupljala krupne kapi suza. Šlager, što ga je Vivis otkucavao na klaviru, nije prekidao tišinu salona.

— Dakle, od sutra stanujem ovdje. Daćeš mi sobu kraj Mee.

— Ali te dvije sobe vezane su otvorenim vratima.

— Stavi na vrata ormar ili blagoslovljeno raspelo!

— Bojim se, uvalićeš me opet u skandal.

— Ta valjda ne kaniš početi opet od početka?

— Ne, neću. Ali molim te, poštedi me radi Arije.

— Da.

— Molim te, Vivis, shvati to ozbiljno!... Ovo nije samo poslovni uvjet, ovo je molba matere.

— Uvažavam.

— A da ne padneš u napast, ja ću Meu otpraviti.

— Mea je, doduše, zlatna curica, ali je vrag u njoj...

— Vivis, ja ću biti budna dan i noć. Ariju ću poslati za koji dan natrag u Beč...

— Svršena stvar. Što se ženskadije tiče, razjuri po miloj volji sve; glavno je, da ostaneš ti.

— Šuti!

— Vragometna si ti žena, Kle.

— A ti si zvijer, a ne čovjek.

— Svejedno. Najvažnija je stvar u ovaj čas, da sav raspoloživi kokain prebacimo u Italiju.

— Mislila sam na to.

— Pa?

— Ništa još nisam smislila. Ja sama ne mogu ići, a Tom je nespretan...

— Mjesto u Beču, Arija može učiti gusle, pjevanje, klavir, ili cijeli orkestar i drugdje...

— O tom ni riječi! Ariju nećeš uvlačiti u naše poslove. Ona će živjeti samo za svoju umjetnost. Jesi li razumio? Dosta, da ja nosim to prokletstvo na sebi.

— Ne laži, Kle!

— Zakleću se...

— Krivo ćeš se zakleti. Znam sve.

— Što?

— Kažem ti, sve. Arija je u ovo zadnje vrijeme četiri puta nosila dolare u Austriju.

— Nije istina!

— A zašto danas dolazi kući?

— Ima razloga.

— Naravno, da ima. Zadnji put je putovala sa Tomom. Dolare su ušarafili između naslona i stijene kupeja. Pomagao im je kondukter Čičak. Dogodio im se peh, pa ih u Beču nisu mogli izvaditi. Sada Arija putuje, da pronađe vagon. To ona može lakše i sigurnije obaviti nego nespretni Tom, jer je mlada, lijepa i rafinirana.

— Đavole!

— Vidiš, ja se interesiram za sve, što mi može biti od koristi.

Kle osjeti umor.

— Kad znaš sve, onda sigurno znaš i to, da je Arija ovaj put iznimno pristala na taj posao, da pomogne Tomu.

— Glavno, da je počela. Poslovi ove naravi upravo su stvoreni za ženu. Ja ću atakirati razum, a ti srce...

Taj čas viknuo je na hodniku Tomov glas:

— Milostiva!

Kle oživi, skoči raširenih ruku i potrča iz salona.

— Arija! Arija!

— Mama!

Arijin glas bio je metalno mutan.

III

Vivis nije izašao da pozdravi Ariju.

On se nije nikada javljao u situacijama, u kojima bi imao da primi neku sporednu ulogu. Pazio je strogo na to, da njegova riječ bude uvijek primarna i superiorna, da on bude imperativ raspoloženja i interesiranja, da bude centralna ličnost. Onamo, gdje to nije moglo da bude, on nije dolazio. Ako se je našao u situaciji, u kojoj bi ma kakav događaj prerastao i zasjenio njegovu važnost, on bi bezobzirno okrenuo svima leđa gestom, koji je morao svratiti pažnju na njega i učiniti ga bar na jednu sekundu upitnikom ili uskličnikom njegove okoline.

U ovaj čas, u ovoj kući, to mu je bilo apsolutno potrebno. Trebalo mu je, da od danas bude ovdje neprekidno imperativ i centralna ličnost.

On je trebao novac i poslovne veze milostive udove Kle. Svi njegovi švercerski i šiberski poslovi totalno su skrahirali. Sjedio je sada potučen do nogu, uništen. Sve njegovo imanje bilo je: gest, superiorni smiješak i bezobrazluk.

Svi su mu putovi bili zajaženi, sve perspektive odrezane. Ovo ovdje bila je još jedina pozicija, s koje je mogao da razvije svoj front.

Jedan cijeli imetak bacio je na barove, u odijela, u auto. Novac je tekao kroz njegove prste kao rijeka. Metod divno jednostavan: danas kupi ma kakovu stvar, za tri dana ona se digne u cijeni za 50%. Trebalo se je samo zgodno postirati između producenta i konzumenta, imati dobar štart na robu — i uloženi novac rastao je kao gljiva.

Danas, on je jasno spoznao sablast: nestajanje konjunkture. Niko od njegovih drugova nije razabrao

tu opasnost. To je trebalo iskoristiti: sagraditi novi front s novcem onih, koji nisu predviđali propast sutrašnjeg dana.

Vivis je razumio, da treba raditi brzo, bez sentimenta, da treba za sebe spasiti mogućnosti, koje će sutra propasti zauvijek.

Možda nije prekasno, da izrabi još jednu jedinu mogućnost, koja je preostajala: sukob valutâ.

»Novaca! Novaca!« govorio je Vivis nervozno sam sebi. »Onih sto hiljada dinara, koje Kle drži u svom ormaru, propašće u njenim rukama, sasvim sigurno će propasti.«

Novaca! Brzo novaca!

Vivis je osjetio nemir u prstima i strujanje u utrobi. To je bio bijes htijenja za akcijom, brzom, strelovitom — za akcijom, koja spasava. A, eto, on mora da mirno sjedi u tom glupom salonu i da usporava i udešava svoj korak sa ženskim sentimentom, da bude ležeran, da mu se ne žuri i da skrštenih ruku gleda katastrofu, koja juri i koja će u svom prvom naletu zdrobiti njega i ovu kuću.

Smijeh, zagrljaji, cjelovi, prtljaga — sve se to pomiče polagano, očajno polagano! Čini mu se: on se vozi poštanskim kolima XVI. vijeka, a katastrofa juri aeroplanom sa 300 kilometara na sat... U toj prokletoj diližansi gnjije pod sjedalom sto hiljada dinara, a lokot drže dvije ženske ruke i šapa nesnosnog Toma. On mora da s njima pije kavu i da im priča dugo i dugo, o Reinhardtu, o Nurmiju, o Ziti, da beskonačnim frazama skida atom po atom, prst po prst njihovih ruku sa lokota.

Okrutna nemoć pokrenula je tijelo Vivisovo. On se je zavrtio kao zvrk oko svoje osovine. Da vikne! Da vikom krene točkove te proklete diližanse, koja

stoji pred gostionicom »Dobroj mamici«, i čini se, da će stajati pola stoljeća — dok sve vrag ne odnese.

Vivis je oštrim zviždukom dozivao sebe. Sjeo je za klavir i udario pune akorde. Njegov šlager ispunio je salon i provalio kroz sve prostorije, kao vojna muzika kroz podnevnu Ilicu.

Zadrhtale su tamno-crvene zavjese na prozorima, ganulo se more na Crnčićevoj marini. Vivisova volja udarala je o stijene salona.

Tom je prošao kroz salon s velikom bijelom kutijom za ženske šešire.

— Vi ste još ovdje?

Vivis ga zahvati valom svoje volje, kao rijeka komad drveta:

— Jest. Je li Arija pronašla vagon?

Pitanje je bilo previše brzo za tromi Tomov mozak. On je stao zatečen i nespreman.

— Vagon? da... ne znam. Vama je milostiva o tom govorila?

— Naravno.

Tom se vrtio na jakoj struji Vivisove volje kao slamčica.

— Prokleti vagon! Arija neće ništa da kaže. Sva se usićila...

— Je li bilo mnogo novaca?

— Mnogo. Mojih dvadeset i pet hiljada dinara. Na dvadeset posto.

— La! La! Gospodin Tom, vi ste propali.

Tom nije dospio da odgovori i da suzbije sigurnost, kojom je Vivis izricao svoj sud. U salon je ušla Arija. Tanka, nježna, otmena. Čisti, osamljeni akord, koji je samo po bezrazložnoj kaprici fatuma postao sastavni dio ovog salona. Kad je ugledala Vivisa za klavirom, čudom se začudila:

*

— Vi ste opet kod nas?

Vivis ustane, podigne njenu ruku do svojih usana i diskretno je poljubi.

— Ja sam uvijek tamo, gdje treba da budem.

Arija ostade nepovjerljiva:

— Mama zna, da ste ovdje?

— Milostiva mama pozvala me je na večeru, da vas pozdravim i da vam poljubim ruku.

— Čudno!

Sad je i Tom konačno dostigao tok stvari:

— Da, milostivoj je vrlo drago, što je gospodin Vivis došao k nama.

Vivis se po drugi put pokloni. Ironija u njegovom glasu sprečavala je Ariju da se potpuno snađe.

— Nisam znao, da je mamina cenzura tako važna.

— Tom! — zvao je glas milostive Kle.

Sa njezinim glasom uletio je u salon bijeli gospodin Kik.

— Gospodine Vivisu, da ste nam pozdravljeni!

Dvije ruke stegnuše se prijateljski. Ali to je bila jedina veza, koja je na sekundu premostila jaku distanciju među njima.

Kik se smješkao:

— Ovo je bio neki novi šlager. Zar ne? Čini se odlična stvar.

I Arija doda:

— Neobičan šlager. Gdje ste ga našli, gospodin Vivis?

— Sviđa li vam se? To je moj šlager.

On opet sjedne za klavir. Temperamentni, obijesni, ujedljivi, ironični akordi potresoše sa svim stvarima u salonu. U svim stvarima našao se živac, koji je rezonirao na Vivisov podrugivački takt. I Arija

je osjetila u sebi taj živac, koji se je ganuo i zanihao u ritmu klavira i cijeloga salona.

— Divan ritam! Savladava. Nosi. Čini mi se, kao da sam ga već odavno nesvijesno nosila u sebi. Molim vas, gospodin Kik. Samo nekoliko koračaja.

Kik klizne po parketu i prihvati Arijino tijelo, koje se je ponudilo.

Plesali su otmeno strasno po Vivisovim nonšalantnim prstima, i kroz ples svih stvari oko sebe slutili su apsolutnu riječ Vivisovu, koja je u plesnom taktu fićukala:

»On mlad i lijep. Stvarao je muziku za ispunjenje svoga života.

»Ona: suptilna i raskošna. Stvarala je ljubav za ispunjenje svoga života.

»Dva serafina!

»On je vidio, kako je ona u mom zagrljaju postala dijelom mene.

»On je jecao preda mnom, i u mom smijehu tražio svoju mrtvu dragu.

»Na putu u ludnicu on je komponirao ovaj šlager mojemu smijehu, mojim prstima, mojim zubima, koji su večerali njegovu ljubav i njegovu pjesmu...«

Vivis se nasmija punim registrom i prekide ples jednim odvratnim disakordom. Sve se stvari u salonu ukočiše.

I sama Kle ušla je nekako ukočeno i rekla:

— Dođite. Večera.

Na izlazu Kle je povukla Ariju:

— Pardon, gospodo!

Ukočeni salon gluho je primao riječi svoje gospodarice.

— Dakle?

Arija je šutjela.

— Govori! Jesi li tražila? Jesi li dobro tražila? Za ime božje: — cijeli imetak.

— Nisam tražila. I da znaš: nikada više neću nositi ni tražiti. Ovo je zadnji dan, što gnjijem u ovoj kući.

— Arija, što ti to govoriš? Ti si poludila!

Arija je govorila odrezano i tvrdo:

— Još treba, da ti i to kažem: ja sam sama prijavila financima. Razumiješ li?

— Ti?

— Ja.

Arija digne glavu i izađe gordo.

Kle je dugo stojala nepomična na rug i veselje svima stvarima oko sebe. Sve stvari su zablistale kao perle u cirkusu. Kroz salon praskalo je pucketanje biča; čuo se glas direktora arene: hopla-hop; jedan crveni fotelj izvodio je s velikim veseljem klaunsku pirhuetu; Beethoven je gutao mačeve; cvijeće je pljeskalo, smijalo se i vikalo: »Još, jo-o-o-š!«

Onda je Kle počela obilaziti u krugu, kao dječja željeznica. Sve brže, brže...

Na vratima visila je debela Tomova glava i smjerno molila:

— Milostiva, večera!

IV

Grozničavo, bolesno, bez vriska prošla je katastrofa kroz crveni salon. Zavjese se nisu makle. Na velikoj marini ukočili se valovi. Noć je u klaviru pokrenula jednu žicu sa premalim brojem titraja: zvuk se nije čuo. Vojnička muzika, koja je trumbetala i bubnjala u vrtu »Kola«, prolazila je pustim salonom kao polarno sunce sjevernim morem, kao dan, koji nije dan, kao noć, koja nije noć.

Nijema, grozničava katastrofa potrčala je prije tri sata iz crvenog salona, kao klupko poljskih miševa. Prije tri sata Arija je istrčala na ulicu i nestala. Za njom je jurnula hajka: Kle, Mea, Tom, Kik i Vivis. Hajka je rovala ulice, kavane, gostioničke bašte. Na ćoškovima klupko se skupljalo:

— Što?

— Gdje?

— Ništa.

— Tražite!

I hajka se ponovno razilazila u strništu ulicâ.

Kle je mahnitala, zaustavljala prolaznike i bez objašnjenja jurila dalje. Vraćala se po sto puta na isto mjesto. Ona je vidjela, kako Arijin prkos pleše na asfaltu, kako Arija kida sa sebe haljinu, kako cijepa košulju. A prolaznici hihoću, guraju je nogom i pljuju na nju. Kle je vidjela, kako se Arijina necjelivana put valja asfaltom, grize i blati sebe, da ponizi svoju rođenu mater.

— Svetogrđe! — vikala je Kle, sagibala se i sa asfalta dizala papiriće, lupine od narandže i prašinu.

— Prkos! — vikalo je na kraju svake ulice bijelo, nevino žensko bedro.

— Prkos! — smijale se dvije zlatne, netaknute jabučice na tornjevima katedrale. Kle je htjela da ih skine i sakrije, ali ruke su joj ostale prikovane na dvadeset i pet uglova, na dvadeset i pet besramnih ulica.

Kle je posrtala. Ramena su je tištala. Na njoj je jašila vampirska katastrofa, udarala je oštrim mamuzama u rebra i gonila bezglavo, gutajući njen hropac kao delikatesu.

I kad bi se Kle sukobila ma s kime od potjere, ona bi zarežala:

— Što? Ništa? Tražite! Tražite, tako vam Krista! — i srnula po stoti put istom ulicom.

Jedna jedina jasna misao posrtala je i lomila se s njom: »Ovo se prokletstvo ne može i neće dobro svršiti...« Ta misao se savila oko njene glave kao trnov vijenac. Preko očiju joj kapale debele kapi krvi i znoja.

— Što, opet ništa?... Tražite! Sava, Maksimir, Tuškanac — tražite za ime Kristovo!

Pocijepana, rasparčana, kao zgnječeni hrušt pala je Kle na jednu tuškanačku klupu. Na njenim leđima sjedila je neman katastrofe i kljuvala joj kosti i čeprkala kosu, kao strvinar strvinu. Kle je htjela da nešto misli, da nešto spozna, da vidi nešto, što se je vrtilo pred njezinim očima kao golemi tvornički kotač zamašnjak:

— jedan titravi svijetli krug kao srebrna dječja željeznica, koja mahnito juri uokrug,

— vrti se crveni naslonjač u klaunskoj pirhueti,

— bič pucketa,

— hopla-hop!

Katastrofa, pijana od krvi i zapaljenog mozga, smijala se široko, hihotala i roktala.

Kle je osjećala, kako je jedna ruka širokog dlana gladi po leđima i tapše po bokovima, a druga grabi za prsa i gladi po trbuhu. Na vratu je osjetila dah. A jedan duboki glas govorio je:

— Malo si se napila, ljepoto moja, pa ne znaš, gdje ti je kuća, zar ne?

Kle razabra, da joj za vrat pada slap rakijskog daha i razlijeva se njezinim tijelom. Razabirala je, da je neko diže i posjeda na koljena. A neki joj se pijani smijeh, kao grubo pošljunčena cesta, gura u uho:

— Ne plači, golubice moja! Da je kuća neko dobro i Bog bi imao kuću; ne bi bio uvijek svuda i na svakom mjestu...

— —

— Arija! Arija! — tulio je Tom uz željezničku prugu savskog mosta prema Južnom kolodvoru. Kao seljački pas, koji laje na mjesec. Izbuljenih očiju protrčao je Savskom cestom, a onda se sjetio novinskih vijesti o nesretnoj ljubavi, rastrganoj kotačima brzovoza i pojurio prugom, spotičući se u tami o pragove. On nije osjećao nikakove katastrofe. Gonio ga je osjećaj dužnosti, da spasi dijete svoje kuće. Kroz mozak sijevala mu je samo jedna misao: »Da ne dođem prekasno!« Treba Ariju dignuti sa tračnica prije nego što preko nje pređe noćna lomljava brzovoza — dignuti je i odnijeti na krilo milostive Kle.

Noć je oko njega bila prazna, pruga pred njim gluha i neizvjesna.

Tom je dahtao kao lovački pas, kojega je gospodar potjerao, da traži trag. Trčao je nošen nekom voljom izvan njega, upravo onako, kao da su ga tjerali na juriš kod Dobre Noći i Toporuca. Jurio je, jer su i svi drugi oko njega jurili. Vikao je: »Arija!«

jer su i svi njegovi ukućani vikali: »Arija!« Vikao je: »Hura!« jer su i svi oko njega vikali: »Hura!«

Na pet stotina koračaja pred stanicom blijesak i topot brzovoza satjerao mu je u grlo krik: »Arija!« Možda sada Arija leži na pedeset koračaja pred njim na pruzi... Stisnula je oči i odrvenila od tutnjave, koju joj tračnice pronose kroz kosti. Možda se pokajala i hoće da krikne, da zaustavi voz, koji je smjerio da presiječe njezin bijeli vrat i da zdrobi u kašu njezina prsa, njezine divno građene noge... Gvozdeni će točkovi oplesti oko svojih debelih palaca njezinu tamno-plavu kosu i potezati krvave prnje njezinog tijela po oštro tucanom kamenju pruge.

— Spasi Ariju! Spasi njezine plave, zaplakane oči. Otmi njezino bijelo tijelo gadnim crnim kotačima, koji zaudaraju po mašinskom ulju i katranu. Spasi! Spasi! — vikala je noć oko glave Tomove. Ali bubnjić u njegovu uhu bio je negibljiv kao hrastova daska, i slušni živac opor kao plot njegove rodne kuće u Začretju.

Tom zastade. Njegove se oči sukobiše sa bijesnim očima makine, koja je jurila na njega. Pucketanje i šum u tračnicama. I onda visoki, ljutiti vrisak makine... Taj vrisak bacio je Toma niz nasip kao vreću.

Kad je gromadna lomljava prohujala, Tom se vratio na nasip i potrčao pognute glave kao pas, kad njuši trag. Nije više tražio glasom. Tražio je očima i njuhom. Da ugleda krvave haljine, iskasapljeno i rastrgano tijelo. Očima je opipavao tračnice i crne, natrule pragove. Noć je šutila, a zvijezde se smijuckale...

Tračnice se razdvojile, raščetvorile.

Stanica je dočekala Toma sa dugim redovima električnih svjetlucanja, sa šûmom i pištanjem makina, sa vikom, lomljavom i zviždukom. On je skrenuo kroz otvorenu rampu i ispao na ulicu.

Stao je bez određenja.

Kuda da ide?

Gdje da traži?

U gostionici »K Južnom kolodvoru« bubnjao je orkestrion. Njegovu buku rezao je tramvaj na oštrom zavoju pred stanicom. Po taktu te muzike poigravao je i škriputao šljunak u aleji; makine na stanici bijesno su šoptale, fijakerski konji strigli su ušima, šoferi taksija okušavali su svoje trube.

— Arija! Arija! — grmio je orkestrion.

— A-aa-ri-i-ija! A-aa-ri-i-ja! — cvilio je tramvaj.

Tom je stajao prazan i gluh.

— Arija? Arija! — mucao je on besvijesno i besmisleno.

— ...ri-ja! Rum tum tum! — zamuknuo je odrezano orkestrion »K Južnom kolodvoru«.

— ...ri-i-i-i-ja! — ciliknuo je tramvaj, strugnuo kraj kasarne i nestao.

— ...ja-a! — viknula je kondukterska trubljica na stanici. Voz je odlomatao u noć.

— ...i-ja! — smrsio je kroz pospane zube kočijaš. Fijaker je odrndao.

— ...a-a-a! — jeknula je truba taksija. Auto je otplesao.

Besvijesno, povodljivo i besmisleno krenuo je Tom hvatajući se dugog reda crnih kestenova na Prilazu Đure Deželića. Njegovi široki potplati pljuskali su asfalt. Tom ispljucne zadnji upitnik. Izvršio je svoju dužnost, i što?

Kao uvijek poslije nekog mučnog posla, on iščeprka iz žepa zgužvanu cigaretu...

— —

— Nesretna Arija! — govorila je bijelomu gospodinu Kiku tužna Mea na jednoj klupi Starčevićeva trga.

Oni su brzo prolepršali kroz nekoliko ulica, progutali tragediju milostive Kle kao komad torte, osjetili svoj vlastiti interes i pali na klupu kao dva noćna leptira.

— Arija! Nesretna Arija! — bila je još samo neka blijeda resonanca na ustima Mee. I njezina tuga bila je u ovom času samo ženski odgovor muškom instinktu bijelog Kika, koji je sjeo tijesno uz Meu i poigravao prstima po njenom golom ramenu... Tužna rezignacija u njezinom glasu bila je ženska podatljivost, kojoj je tragična prigoda dala divnu formu i dozvoljavala iskrenost.

— Besmislica bolesnih živaca, draga Mea!

— Ali, gospodin Kik, ta vi ste prijatelj naše kuće. Arija je tako dobra, a nesretna milostiva — —

— Upravo histerija, da pravo kažem. Ženska histerija, koju zdrav čovjek otfrkne prstom kao mrava sa ovratnika...

— Gospodin Kik, tako se ne može i ne smije govoriti o Ariji.

— Arija? To je drugo izdanje milostive Kle. Knjiga, dok je nova, pokazuje često dobru kvalitetu uveza i opreme...

— Ne, ne.

— Da, da. Ali kad knjiga ostari, otpadne joj platno sa hrpta, provire otpaci papira, kudjelje i ljepiva, slova izblijede, stranice postanu tamne mrlje, uglovi izubijani. To je moderna knjiga, koja vrlo brzo

putuje iz salona u ormar, iz ormara u kuhinju, iz kuhinje na tavan, gdje se miševi goste njom. Stare, antikne knjige, e — one su dugo mudre i otmene, njihova mudrost i otmenost živi stotine godina. Ali nove, moderne knjige našega vijeka vrlo brzo omatore, navoraju se i gube životni smisao. One nemaju zlatnih slova na kožnom uvezu.

— A?

— E! Tako je.

— Ne razumijem.

— Razumjeti, nešto razumjeti! — Kik se nasmija. — Osjetiti, draga Mea, osjetiti, ne razumjeti. Ja gledam vaše divno rame i ništa ne razumijem, ali osjećam. Osjećam! Voilà!

— Nikako ne mogu da ra — pardon, da osjetim smisao vaših riječi. Vi pretstavljate u našoj književnosti hiperfuturizam. Vaša revija »Energon« ruga se svim dosadašnjim književnostima i pljuje na njih. Stvorili ste cijeli pokret fanatika neke nove umjetnosti, koju ste nazvali »eneržizam«. Vi se bijete po kavanama, fućkate u teatru, demonstrirate na predavanjima i hvalite stare. Ne razumijem.

— Mea! Mea! — šaptao je Kik tajanstveno.

Ona ga pogleda začuđeno.

— Mea, vi tražite tajnu mojega života.

Mea osjeti, kako joj nešto ugodno silazi niz hrptenicu i savija se oko bokova. Senzacionalni pjesnik, gospodin Kik, na čijem licu nije niko nikada vidio ni sjen tragičnosti, stajao je pred njom kao Krist u vrtu Getsemanskom. Kik, urednik »Energona«, veliki meštar eneržistâ! Divno! Divno!

On se tijesno pripije uz nju tijelom uz tijelo, dahom uz dah.

— Gospodin Kik, vi niste iskreni, — strahovala je Mea.

— O, Mea! Ja vihorim, gromorim, bogujem. Razbijam filozofije kao lupine od jajeta, pušim kulturu kao cigaretu, pijem religije kao bijelu kavu. Moje ime zvoni u ušima profesorâ kao zvono tramvaja u ušima samoubica, kao prasak revolvera u uhu nesretnih ljubavnika. Moje riječi gore u očima kritičara kao revolucija pod prozorima bankara. Proglasili su me luđakom. Ali oni se boje mojih riječi, Mea, oni se boje mojega imena.

»O, Mea, ja jašim na hrptu ovoga grada kao stari carevi samodršci na kičmama svojih država.

»Visoko dižem svjetilju, u kojoj gori sunce sveznanja i pljuckam prezirno oko sebe kao Bog na one, koji ga hrane crkvama, procesijama, tamjanom i molitvama.

»Laju hiljade, a ja gospodski šetam po njihovim jezicima kao po perzijskim ćilimima. Moje pete hrane se njihovim darom govora kao dobrim paštetama. Od tog njihovog božjeg dara ne ostaje ni prašak na prašku pod virtuoznom četkom uličnog čistača cipela. O, Mea!«

— Kako je to divno! — ona nađe njegovu ruku.

On digne njenu ruku na svoja prsa i položi njen dlan na svoje srce. I produži bijesnu trku riječi:

— Pitaš, da li sam iskren? Zeus se je srozao u prah pred ženom, za koju je osjetio strast. Svi bogovi padaju pred ženom.

»Padam i ja pred ženom, koju sam poželio.

»Srozavam se u njeno krilo kao prah, kao ništa.

»Gorim na ženskim prsima kao grm Abrahamov, koji je gorio, a nije sagorijevao, jer je božji anđeo stanovao u njemu.

Mea je htjela nešto da kaže, ali nije nalazila riječi, tek se je tijesno privila uz njega.

— O, Mea! Ono što nije dano muškarcima borcima, herojima duha i tijela, dano je ženi. Njoj je dano, da zarobi tajnu pjesnika, intimu stvaraoca.

— Kik!

— Književnost, klasika, modernizam, futurizam? Sve su to za mene samo fraze. Sve su to igračke, ploče, pločice, od kojih moja genijalnost gradi platformu popularnosti i ekonomskih mogućnosti za buduće veliko djelo mojega života. Još pred godinu dana bio sam zatvoren u tijesnoj čahurici sićušnosti. Profesori i cvikerasti kritičari prolazili su kao preuzvišena gospoda pokraj mojih pjesama. I kao što su oni gazili po mom srcu, tako ja danas gazim po njihovim karijerama, i kao što oni nisu nekada htjeli da znadu za moju veliku tragediju, tako ni ja danas neću da znam za njihove sitne tragedije. Shvatio sam svoje određenje i relacije društvenih odnosa. Na dan velike moje spoznaje iznosio je sav moj kapital pet, slovima: pet dinara. Što je to pet dinara, ako čovjek nema mozga? Ništa: jedan kapuciner ili deset cigareta. Ništa, slovima: ništa. Ali ako čovjek ima mozak na pravom mjestu, onda i kukavnih pet dinara stvara divnu rentu.

»Vidiš, Mea. Tih pet dinara u mojim rukama pretvorili su se u rentu, koja mi odbaciju dobre kamate.

»Za tih pet odvratnih dinara kupio sam zviždaljku. Mogao sam je kupiti i jeftinije, ali ja kupujem uvijek samo dobru i otmenu robu. Bijaše dan jedne domaće dramske premijere. Reklama je mnogo bubnjala, izvikivala i dizala dramu. Iza prvog čina ušao sam u parter, u jednu grandioznu oluju pljeska

i oduševljenja. Pred zastorom je stajao autor, padalo je cvijeće, crvena je zavjesa plamsala od požara uspjeha. Ljudi su stajali kao da pjevaju himnu.

»Izvadio sam zviždaljku. Cijeli se parter okrenuo za 180 stupnjeva. Moja zviždaljka odvratila je masu od pozornice i obratila ju na mene. Lom! Stotine ruku diglo se na mene. Izlemali me kao psa i izbacili na ulicu.

»Prekasno! Prekasno, gospodo! Moja je zviždaljka stvorila u pola minute rentu, koju su drugi stvarali godinama s velikom mukom.

»Drugi dan: bijesna novinska polemika.

»Dan mojega imena!

»Danas je moja platforma široka. Prešla je granice ove naše uske zemlje. Ide dan mojega konačnog djela, koje će pogaziti i pocijepati sve knjige, i stare i nove, da stane kao svjetionik na svih pet kontinenata, da bude znak zemlje svemiru.«

Kik je kao priviđenje drhtavim prstima prešao preko njenog čela.

Mea se nihala na valovima njegovih riječi kao otkinuti list, koji je zaboravio granu, na kojoj je odrastao. U jednom času ona je vidjela kao u transu, kako je Kik kleknuo pred nju. Zadrhtala je i poskočila.

— Ne, Kik!

Kik, koji je samo prignuo koljeno, da položi glavu u njeno toplo žensko krilo, ustao je i rekao svečano:

— To sam se ja, bog strasti, poklonio ženi. Mea, dođi u moje carstvo!

Kad je Kik otvarao kućna vrata, a Mea ulazila pobožno u njegov stan, on je tiho fićukao. Razveselila ga je taj čas njegova misao: »Ta to je išlo lakše nego što sam očekivao. Vivis će crknuti od bijesa, kad nađe njezin krevet prazan. Ali vrag s njim i duhom njegovim!«

U pravcu preko Botaničkog vrta vrisnula je makina brzovoza. To je bio vrisak, koji je Toma bacio niz nasip.

V

Vivis nije tražio.

Lenjivo i dosadno pošetao je stotinjak koračaja i sjeo na verandu »Corsa«. Natrpana kavanska veranda disala je raspoloženjem današnjeg prokletog dana. Ustàjalo, nepokretno kao žabnjak. Debele, obrijane glave, gola gojna ženska ramena kao truli panjevi na mjesečini, povorke sladoleda i limunade, muzika sa penzionerskim taktom i mnogo bijelih konobara, koji su zujali oko stolova kao muhe oko strvine.

Bilo je tu stotinu ljudi, a veranda je drijemala kao diližansa. Prokleta diližansa XVI. vijeka!

Vivis je progutao dvije stotine porcija čekanja i popio crnu sa šlagom. Zapalio je cigaretu i osluškivao, kako očajno polagano prolazi vrijeme. Činilo mu se, kao da danas u jednom danu odmotava deset dugih godina: kao vreteno u dječjoj priči o Trnoružici. A sve izvan njega, oko njega i mimo njega, i on ne može da iz sebe izbaci neko mjerilo današnjem danu; da otsiječe glavu ovom bestidnom danu, koji gmiže, gmiže, gmiže, i u beskonačnost razvlači svoju glupu grimasu.

On danas cijeli dan hoda po žeravici, po čavlima, po tucanom staklu, a kraj svega toga mora da pokazuje mirno lice, oči kao zrcalo i nonšalantnost oko usana, da bude suvereno otmen.

Poslije podne morao je da uz cvijeće i uz Tomove nespretne prste čeka onu odvratnu babu, koja se zove Kle. K-l-e, jako komično i glupo ime. Kad je ona došla, spremna da odigra neku strinbergovsku dramu u šezdeset činova, morao je on jedan cijeli vijek da vodi borbu sa njenom histerijom; pa onda da bude paradni stup u slavoluku Arijina dolaska, da prožvače i proguta vagon cjelova, zagrljaja i čekanja. Morao je da svira šlager, što ga je čuo bogzna u kojoj javnoj kući; da izmišlja romantičnu priču; da čeka večeru, i da juri kao lovački pas na ulicu, da nosi kolekciju tuđih tragedija kao neki staretinar.

— Što taj glupavi dan hoće od mene? Koga vraga on to tovari na moju grbaču? Kao da sam ja neka gradska kronika.

»Divno, zaista, divno! Ja postajem konj tovarnjak... doista odličan ekvivalenat za energiju, koju sam uložio u današnji dan. Treba da sâm sebi čestitam, jer ova matematika, koju sam danas realizirao, divna je svjedodžba za znamenitog Vivisa, poznatog umjetnika života, šibera evropskih koncepcija...

»Hop-la! Još dva tri takova dana i ja postajem školski primjer propalice.

»I onda? Propast svijeta? Ne, ništa. Sasvim ništa. Kad se čovjek moje koncepcije i strukture jedanput sroza, nikad više ne ustaje na noge. Carstvo za devalvaciju valute!

»Naravno: život se normalizira i disciplinira, skreće na mirnodopske tračnice, uz koje ne rastu tvornice kao gljive i ne teku novci kao gorski potoci, uz koje nema stanica: Marmor-bar, 200%, auto, engleski magazin, ljetovanje na Bledu — za one, koji su bili ludi, te nisu umjeli steći i sačuvati paru. Za takove budale i kuburante. — Hola! gospodin Vivis, divna kategorija! — Uz te solidne tračnice javljaju se stanice: porezni ured sa poderanim laktovima, s obligatnim postom dvadeset dana u svakom mjesecu; mjesto financijskog praktikanta sa starim masnim šeširom, sa Abukazenovim papučama i divnim mirisom baguša, smotanog u novinski papir. Vehementna stvar!

Ili možda ipak malo inteligentnije rješenje: učiteljsko mjesto u dobrom selu Prnjavoru, sa dobrim nosom za političku situaciju; stotinu ušljive, zamazane djece, koja nije od poroda oprana — blato, seoski židov, kod kojega čovjek tri puta na dan pije rakiju na veresiju, republikanski pop i učiteljica, koja čita Arnoldove pjesme, ljubaka sa žandarskim narednikom i čeka muža.«

— Stoj! To je paraliza! — ciknula je jedna svježa stanica u Vivisovom mozgu, poskočila kao vodoskok i zalila svježinom svoju okolinu.

— Ne, to je realnost, — oglasile su se umorne stanice sa drugog kraja.

— Kukavičluk, rezignacija, učmalost; apage, satanas!

— Gle vraga romantičkog! Na čiji račun pjevaš tu romansu?

— Govorim u ime životne snage, otpornosti, htijenja i konačne pobjede.

— Idi ti s milim bogom u dim cigarete, u gudalo kapelnika...

— Kukavice, desperateri, gnjide.

— Zaveži! Dosta je!

— Da, dosta je kukavičluka i neodlučnosti. Treba rasjeći čvor.

— Tebi treba navući luđačku košulju.

— Jest, meni luđačku košulju, a vama porezni ured, Abukazenove papuče i Prnjavor.

— Oho, to je drzovitost!

— Da nije mene i mojih vrlina, koje vi nazivljete drzovitošću i bezobrazlukom, već bi nas davno vrag odnio među londinere i smetlare. Kad sjedimo u autu i stanujemo na Zrinjevcu, kad u novom odijelu prođemo kroz sjaj reflektora ženskih očiju, onda je to

naša genijalnost i savršenstvo otmenosti. A kad se po vašim glupavim obzirima i po vašoj cmizdravoj moralci srozamo na niveau gruntovničarskog vježbenika, kad nemamo čime da platimo vešericu, stanarinu, koštu i cigarete, kad žene prolaze kraj našeg otrcanog odijela kao mimo tursko groblje, kad stojimo pred bârom kao Adam pred zatvorenim vratima zemaljskog raja — onda! e, onda su moje vrline bezobrazluk, a mene treba vezati u luđačku košulju. Ali tako mi svih mojih dosadašnjih carskih dana, ovako neće, ovako ne smije dalje. Dosta je bilo idioterije za vrijeme vašeg glupavog režima. Smatram da ste podnijeli ostavku. Od ovog časa ja preuzimljem vladu.

— A što da se radi? — pitale su umorne stanice Vivisova mozga.

— Što da se radi? — vikala je u visokom tenoru elastična mozgovna stanica Vivisove odlučnosti i životnog htijenja. Ha, ha, ha! Treba da se izabere akcioni odbor da izradi poslovnik, da sazove konferenciju, da utvrdi dnevni red i da — započnu konferencije! Da se izaberu pododbori, da rasprave predloge, i da se konačno plenumu, koji će se sazvati za godinu dana, predloži: izbor pretsjednika, pozdravni govor pretsjednika.

— A? O? I?

— Be-e-e-e!... Budale i glupani. Ej, čujte, ljudi, stražari, šoferi, tramvaji, bankari — halo! Ovi ovdje pitaju: Što da se radi? Da se osnuje tamburaški zbor? Putujuće kazalište? Pogrebno društvo za sjajne sprovode? Društvo za promet upitnika??? D. D. za izvoz pameti?

— No, no, pardon...

— Što da se radi? Treba saznati, gdje ima novaca i novac uzeti.

— Kako uzeti?
— Uzeti! Pružiti ruku, prihvatiti prstima papire i metnuti ih u žep.
— I otići u tamnicu. Ludost!
— Da živimo od vaše fakultetske znanosti, već bismo odavno bili tamo. Kad se uzimlje, treba uzeti na dobar način, u dobroj maniri. Naravno, ako mi odemo sada u stan milostive Kle, razbijemo ključanicu na ormaru i uzmemo 100.000 dinara kao pijani Franc iz Kustošije, e naravno, tada smo budale, koje će se prije dvadeset i četiri sata naći kod crvene lampe u Petrinjskoj ulici. Ali mi nismo pijani Franc iz Kustošije, i mi ćemo postupati razumno i otmeno. To će, doduše, potrajati nešto dulje, ali na koncu manevra novac će sjediti u našem džepu kao Amen u Očenašu. Razumijete li?
— Ne.
— Pa naravno, što bi vi razumjeli. To nisu filološke rasprave, to nije integral i diferencijal na papiru. To nije formula zbog formule, već formula zbog rezultata, koji šušti u lisnici i koji zapovijeda cijeloj ovoj bandi oko nas.
— Ho, ho! Sve je to samo snobovska brbljarija.
— Pih, što marim ja za vaše solidno građansko klepetanje. Moja manira je nepogrešna. Evo plana, koji mora uspjeti:
»1. Treba u kući milostive Kle steći potpuno povjerenje i psihološku supremaciju: postati centralna ličnost familije.
»2. Isfantazirati nekoliko fiktivnih poslova, u kojima ću sâm biti prodavač, posrednik i kupac: na račun pare, koja leži u ormaru.
»3. Zavaditi sve ukućane i baciti ih u međusobnu borbu na život i smrt. Meu zarobiti, onoga klipana

Toma izgurati iz kuće, obeščastiti mater pred kćerkom i kćerku pred materom, stvoriti u kući rasulo, tragediju, propast.
»Detalj ad 3.: Toma poslati na granicu s nekim švercom i obavijestiti pograničnu stražu, ljubomornu Meu šanžirati između matere i kćeri, pobrinuti se, da Arija razabere sav trulež svoje matere, i da Kle nađe deflorisanu Ariju u mom krevetu. Tragediju za tragedijom treba sipati na crveni salon, bombu za bombom, dok se sve ne raspadne i sruši, i dok neko ne potegne otponac revolvera i skoči kroz prozor. Tom u tamnici, Kle u tragediji, u nervnom kaosu, u histeriji — a fiktivni poslovi gutaju bez kontrole hiljadarke iz ormara.
— Zamisao nije loša.
— Šta?
— Rekli smo: plan je vrlo dobar.
— Idioti! Što to znači: »vrlo dobar«, kao da je to školska zadaća sa temom: »Svaka ptica svome jatu leti«. To je genijalno, razumijete li: genijalno, — do vraga, ta vi ne znate ni izgovarati tu riječ.
Vivis na čas zaklopi oči i pređe rukom preko čela. U lijevoj sljepočici jedan je nerv nesnosno čekićao i vikao: genijalno, vrlo dobro, genijalno, vrlo dobro...
Vivis makinalno pođe sa kavanske terase prema stanu milostive Kle, neprestano ponavljajući: »Genijalno, vrlo dobro, genijalno, vrlo dobro...«
Cijela ulica izgovarala je te iste riječi.
I dok se je milostiva Kle presavijala negdje oko uglova dozivajući očajno Ariju, dok je bućoglavi Tom zurio kao tele u crvene drhtave oči brzovoza, dok se je gospodin Kik divno zabavljao sa Meinim bijelim koljenima, dok je vojna muzika u vrtu »Kola« šest

puta ponavljala Odakov Tutankamenski šlager sezone — drvene stepenice škriputale su pod lakovanim korakom Vivisovim: genijalno, genijalno, dok je namršteni Beethoven, (kojemu je ta riječ bila suviše banalna i dosadna) tamburao: »Vrlo dobro, vrlo dobro...«

— —

Duboko u fotelju, u mraku crvenog salona, Vivis je primao čestitke svih stvari.

Stvari su prije živih ljudi osjetile sve promjene, koje će nastati pobjedom novoga gospodara. Stolice prilazile su, da dubokim bidermajerskim poklonom izraze novom gospodaru svoje iskrene želje. Klavir je pružio podatljivo svoje bijele tipke. Zavjese su sa otvorenih prozora u otmenom povijanju prilazile njegovim nogama. Crnčićevo more udaralo je bijelom pjenom o kamene litice i klicalo: »Hosana!«

Sve stvari nizale se kao brojanice u rukama hodočasnika:

— Da priđe razum tvoj,

— i mudrost tvoja,

— i odlučnost tvoja,

— i snaga tvoja,

— i nepogrešivost tvoja!

— Da priđe carstvo tvoje

— i veselje života tvoga,

— Amen!

Vivis je kao Savaot pružio svoje ruke preko stvari, koje su ga razumjele.

— Ne, ovo ne može biti moj slom, svršetak, učiteljsko mjesto u Mekušju, Abukazenove papuče. Ovo je početak moje prve pobjede, koja će mi stvoriti poziciju, sa koje se može visoko...

... čak do načelničke stolice! — pisnuo je ćilim crvenog salona.

Svima je stvarima zastao dah u grlu zbog ove drskosti najropskijeg predmeta...

Vivis prasnu u smijeh.

Žar njegove cigarete u širokom zamahu ocrta svijetlu parabolu od njegovih usta do ćilima. To je bio njegov prvi carski poklon svima stvarima crvenog salona, koji mu je ove zavjereničke noći prvi odglasao povjerenje i priznao njegov suverenitet pod ovim krovom.

Vivis se je nihao na stolici kao cvijet na vodi radosti i govorio otvorenom prozoru:

— Ko smije da se baci kamenom na mene? Ja spasavam propašću kretenâ svoj talenat za velike stvari: za društveno plasiranje moje snage. Svi oko mene imaju to isto pravo, pa zašto da ga ja sebi uskraćujem! Zašto? Život govori: sve, što donosi uspjeh, moralno je, a sve, što donosi neuspjeh, nemoralno je. Nema drugoga morala osim uspjeha, i nema drugoga zakona na svijetu.

Udobno ispružen u naslonjaču, razbačenih ruku, Vivis je gledao kao u kinu svoj uspjeh: razbijenu i uništenu familiju milostive Kle. A on sa njezinih 100.000 dinara ulazi u arenu mrtve konjunkture, u kojoj se šiberi i trgovci bijesno bore za svaki dah, očajno zazivajući gotov novac uz mahnite kamate kao Izraelci manu božju u pustinji. On, Vivis, — arbiter elegancije — prolazi između njih kao rimski patricij kroz redove svojih laskavaca, puzavaca i robova. Njegov novac, dobro plasiran, raste kao američki grad na novoj zlatnoj poljani. U njegovim se džepovima razabiru konture tvorničkih dimnjaka, a kroz njih teku široke rijeke dinara. Za njim ide po-

vorka gladnih, kljastih, poderanih, slijepih i umobolnih. Mole smiješak sa njegovih usana, njegovo prijateljstvo. Mole za dozvolu, da smiju smjerno poljubiti vršak njegovih prsti. Ulicama prolazi salonski auto, i gospodski tuli: »Na stranu, bagro, na stranu, zamazano ljudsko smeće — prolazi plemeniti gospodin Vivis!«

Zaista odličan autofilm.

U svojoj najbriljantnijoj epohi otmenih salona, ženskih dekoltea, šampanjca, rivijera — film je ostao presječen teškim korakom Toma, koji je široko otvorio vrata i ušao.

U krijesnici cigarete ugledao je Tom komad Vivisova lica.

— Gospodin Vivis! Jeste li našli?

— Jesam.

— Hvala bogu. A gdje je?

Tom upali svijetlo i razabra, da osim Vivisa nema nikoga u salonu.

— Ko? Što?

— Arija.

— Ne znam.

— Rekli ste, da ste je našli.

— Ariju? Ne: ideju.

Tom široko razrogači oči i pogleda ga tako začuđeno, da se je Vivis i nehotice nasmijao.

— A milostiva . . . Mea . . . Kik?

— Ne znam.

— Jesu li našli?

— Vjerojatno nisu. Da su je našli, bili bi već ovdje.

— Prošao sam Savsku cestu i željezničku prugu do Južnog kolodvora . . . A vi, jeste li tražili?

— Nisam.

— Kako?

— Zar ste gluhi? Nisam!

Prošlo je nekoliko minuta, dok je Tom prokuhao i shvatio Vivisove odgovore. Onda je digao ruku i ljutito mlatnuo šakom po stolu:

— Ma čujete, kakav ste vi vražji čovjek?

Vivis shvati napadaj na svoje gospodstvo. Nije smio popustiti.

— Ne derite se!

— S vama se ne može drugačije razgovarati. Nama svima puca srce, lomimo noge i dušu, a vi ovdje mirno sjedite i vladate se kao . . .

— Šta?

— I vladate se, kao da vas se to sve ništa ne tiče.

— Čujete, Tom, kojim pravom vi to meni govorite?

— Kojim pravom?

Vivis zauze oštar i strog stav:

— Da, kojim pravom?

U Tomovim očima rastao je gnjev.

— U ovoj kući svima je radost jedna, svima je tuga jedna. Samo vi hoćete da živite po svojoj volji. A ko ste vi i što ste vi u ovoj kući?

— Oho! Ko sam ja i što sam? Tom — to se vas ne tiče.

— A? Tako?

— Jest, tako. Ja sam ovdje gospodin, a vi sluga. Jeste li razumjeli?

— Vi gospodin, a ja sluga?

— Da.

— Ne, gospodin Vivis, vi se varate. Ovo je moja kuća, a vi ste ovdje gost tako dugo, dok ne postanete drzoviti.

Vivis skoči.

Sukobiše se očima i svom snagom pritisnuše jedan drugoga.

U Tomovim očima sijevao je instinkt zvijeri, koja brani svoje lovište i svoje leglo. U očima Vivisovim sijevala je svijest rutiniranog osvajača, koji zna, da ni jednu borbu ne smije izgubiti. On je razabrao, da u Tomovim očima ima osim bijesa još jedno oružje: seljačka lukavost, koja se ne da pobijediti frazom. I dok je on tražio u svom arsenalu protuoružje ovoj navali, Tom je pitao prigušeno i teško:

— Što vi tražite u ovoj kući?

— Na ovo pitanje odgovorio sam milostivoj Kle. Ona je bila zadovoljna s mojim odgovorom. Osim njoj, nikom nisam dužan davati odgovor na ovo pitanje.

— Vi se varate, gospodin Vivis. Milostiva Kle je žena, koju može prevariti lijepa riječ i natjerati je u suze. A žena kroz suze ne vidi istinu.

Vivis rastegne lice, drsko i porugljivo:

— I vi mislite, da vam suze milostive Kle daju pravo, da u ovoj kući zauzmete pozu kućnog advokata i tutora?

— Moje pravo ne stoji na tako slabim nogama. Vi, gospodin Vivis, ne znate neke stvari, i zato krivo sudite.

— Nekoliko noći u milostivinom krevetu ne daju vam u ovoj kući nikakva prava. Kad bi se po tome mjerilo pravo, vjerujte, ova bi kuća imala mnogo gospodara. I konačno, po ovom mjerilu, gospodin Tom, bili bismo i nas dvojica gospodari jednakih prava.

Vivis je to izgovorio brzo i naglašeno, izbacujući kreštavo visoki naglasak na riječ »gospodin«.

Tom se uistinu na čas zbuni.

— Vi ste prosti i bezobrazni.

Vivis je računao sa sigurnom pobjedom i produžio seriju udaraca:

— A pitanje prioriteta između nas dvojice, tako dugo, dok nema onih drugih, može da se riješi samo na takav način, da se objektivno konstatira, ko je krevetu milostive Kle vrijedio više, vi ili ja?

— Šutite!

— Oho, vi se uzrujavate, gospodin Tom. Međutim, bilo to vama ugodno ili ne, stvar se mora izvesti na čistac.

— Šuti! Gade!

Vivis nije dao svom protivniku da odahne:

— Čini se, da vi svojim vladanjem sami rješavate pitanje prioriteta. Čini se, da je u ovaj čas i vama samom jasno, ko je od nas dvojice dizao svileni pokrivač sa više uspjeha . . .

— Dosta! — rikne Tom kao bik. Podignutih ramena, spuštene glave, sa nabreklim žilama na čelu pođe on prema Vivisu.

Vivis uzmakne.

Tom se svlada. Ramena mu se spustila, tetive splasnule. Stao je i podigao glavu. Shvatio je, da na ovaj način neće pobijediti Vivisa. A on je, osim šake, imao neoboriv dokaz svojega prava, koji je ostao neizražen i bez vrijednosti. Progovorio je muklo:

— Gospodin Vivis, ovaj bezobrazluk i ove fakinske riječi o krevetu milostive Kle jedan je jedini dokaz nekog vašeg prava u ovoj kući. Na takove dokaze pozivlju se uličnjaci, hohštapleri i propalice, koji hoće, da se koriste slabošću žene, da žive o tuđoj muci, kao korov na njivi, da besposličare na tuđim žuljevima i na tuđoj kesi . . .

Vivis razabra, da je prestala opasnost fizičkog razračunavanja, i da se opet započinje borba riječima i mozgovnim argumentacijama. On oživi i pokuša zauzeti ponovno svoju suprematívnu poziciju jednim oštrim tonom:

— Vi opet vrijeđate.

— Govorim istinu.

— Tu vašu istinu izvolite servirati vašim čobanima...

Tom se nije dao smesti. Upr'o se o svoju misao kao o ručice pluga:

— Šutite i ne prekidajte me! Ovo, što imam da vam kažem, kazaću do kraja. I ako bude potrebno, ja ću vas prisiliti, da me slušate.

— Al ako ja pljunem na vaše riječi i odem?

— To nećete učiniti. Ja ću vas pograbiti za šišak i posaditi na ovu stolicu. Vi morate znati, sebe radi, što imam da vam kažem.

— Nemam volje ni raspoloženja da se natežem sa vašim gluparijama. Lezite i ispavajte se, odmorite mozak! Nadam se, da ćete sutra požaliti, ovaj svoj seljački postupak.

Vivis pođe prema vratima. Mahne rukom prema Tomu, kao da tjera neku dosadnu muhu. Ali Tom je bio bliže vratima. On stane na vrata kao kamen i digne ruku:

— Sjednite!

Vivis zareži. Okrenuo se i pošao do prozora.

Tom spusti ruku:

— Razabrao sam, da ste u jednom jedinom danu zauzeli u ovoj kući položaj nekog gospodara, koji hoće da dijeli s nama ostalima samo dobro, a muka i jad da ostane na nama. Razvaganili ste se kao paša i tražite svoj dio u dobrom, a zlo vas se ne tiče. Pitao

sam vas, ko ste vi i što tražite u ovoj kući. Po čemu imate prava da gospodarite u ovoj kući? Vi ste mislili, da ja nemam prava to pitati, i odgovorili ste fakinski, da ste vaše pravo stekli u krevetu milostive Kle. Gospodin Vivis, pitao sam vas ozbiljno i pošteno, a vi ste mi odgovorili kao deran. Čobani, koje vi porugljivo spominjete, ne bi ovako odgovorili. To meni daje pravo, da vas prisilim, da saslušate moje dokaze: po čemu imam prava postavljati vam ovakova pitanja, i po čemu imam prava kontrolirati sve poslove u ovoj kući.

Vivis nervozno sjede i zapali cigaretu. Nije ni pokušao po drugi put da izađe iz salona, jer je vidio jasno, da će Tom izvršiti svoju prijetnju. Osim toga zanimalo ga je da upozna tajnu odnošaja Tom-Kle.

— Ne slušam vaše brbljarije.

— Lažete. Vi slušate, — suzbije ga Tom sigurnim i odrezanim glasom. — Da, ja zaista izgledam u ovoj kući kao sluga. Radim pošteno i nikada ne zaboravljam, da sam mnogo dužan milostivoj. Ali usluge, koje joj činim, nisu temelj, na kojem ja gradim svoje pravo. Moje pravo počiva na sigurnijem i jačem temelju. Kad mi je umrla mati, ja sam ostao jedini vlasnik očinske kuće i deset jutara zemlje. Gospodski sam ukopao mater milostivinim novcima. Baš nekako u to vrijeme milostiva je gubila redom na nekoliko poslova. Vrijednost moje zemlje rasla je svakog dana — i ja sam u te dane, kad je milostiva gotovo skrahirala, prodao četiri jutra zemlje i dvije krave, pa novac dao milostivoj, da radi s njim. Osim toga, predao sam joj i upravu moje zemlje i kuće: ona je zemlju davala u arendu i spremala dohodak. Za moje poslove ja sam od nje dizao novac, primao savjete i tako postao ukućanom ove kuće. Danas po-

slije podne, kad ste iza dužeg vremena opet upali u ovu kuću, ja sam imao razloga, da vam ne kažem istinu. Smatrao sam vas stranim čovjekom, kojemu se ne smije istina vješati na nos. Ali tokom ovoga dana uvidio sam, da vi hoćete da sjednete u ovu kuću kao gospodar. Vidite i sami, da to ne može biti. Vi možete, uz privolu milostive, biti ovdje potstanar i gost, i ništa više. U ovom crvenom salonu nema mjesta za vaše korijenje. Ovamo sam ja prenio sa zagorskih brda svoju kuću, svoju zemlju i vinograd. A na mojoj zemlji ja sam gospodar, i u mojoj kući bez moje privole ne može niko gospodariti, jer moja kuća nije općinski pašnjak ni prljuga, po kojoj smije gaziti svačija noga. Moja kuća nije državna kasarna, kroz koju prolaze hiljade. Gospodin Vivis, vi sjedite na mojoj stolici, vi se grijete uz moje ognjište, oko kojega obilazi duh moje matere, a uz nju duše svih mojih predа.

»Gledajte, ovdje stoji preslica, ovdje visi kotao, tamo kosa; u kutu stoji prislonjena motika. Gledajte dimljive, crne zagorene grede iznad naših glava, na njima natrule tavanice, a na tavanu plug i brana.

»Gledajte, na ovom prozoru cvate ružmarin: — moja ga je mati usadila za nevjestu.

»Gledajte, pod ovim prozorom razgranala se kruška i orah miluje svojim mesnatim lišćem zidove: — moj ga je djed usadio unucima na veselje.

»Gledajte, tamo kraj vas visi crni Sveti Antun. Moj ga je otac kupio na martinskom sajmu, posvetio ga župnoj crkvi, da nam čuva blago od bolesti.

»Gledajte!

»Sve sam ja ovo digao sa svoga brijega i donio ovamo zato, da ne budem više kopač kukuruza i nevoljnik, već potpun čovjek, koji zna, zašto živi, zašto se muči i radi, zašto uživa.

»Vidite, u ovu kuću vi ste ušli danas, da gospodarite po njoj i da se razmećete nekom vašom anarhijom po mojem vinogradu, po mojoj njivi, po mojem kućištu. Na vaš anarhizam ja odgovaram mojim pravom, čistim i istinskim pred Bogom i pred poštenim ljudima.

»Evo, to sam imao da vam kažem, i to sam vam kazao otvoreno i pošteno. Ne varajte se, ne obmanjujte se i ne uništavajte se krivim računima. Ja sam izvršio svoju čovječansku dužnost prema vama. Nemam više što da vam kažem i da vas pitam. Tek vas molim, da upamtite ovo, što sam vam rekao, i da ne zaboravite, da kraj mojega prava u ovoj kući nema mjesta za vaše anarhističko pravo.«

Tom zašuti i sjedne.

I opet, kao poslije svakog teškog posla, on je iščeprkao cigaretu iz džepa.

Šutjeli su jedan dugi čas.

Na zidu je poneki put zveknula kosa, vreteno se zavrtilo pod prstima Tomove matere, u kotlu je šumila voda, pod prozorom šuštao vinograd, čegrtala je klepetaljka, a kruška i orah kuckali su svojim granama o prozore...

Onda je Vivis izašao, noseći sa sobom jasnu misao:

— Ovaj sam okršaj izgubio. Treba se spremiti za odlučnu bitku.

Obučen, legao je u svojoj sobi preko kreveta. Nizao je sve važnije momente današnjeg dana kao brojke, koje treba zbrojiti. I kad je potegao ispod njih crtu, vidio je, da glavnu sumu pasive čini Tom. Bilansu zaključio je Vivis odlukom:

— Ovoga treba što prije maknuti.

VI

Treći dan digle se rolete na prozorima milostive Kle.

Tri dana bio je crveni salon grobnica sumraka i tišine, podbulih, neispavanih očiju i očajne vjere u božju pomoć. Tri dana prolazilo je sunce kraj ovih prozora kao svatovski barjak kraj groblja. Kao lampioni i vojna muzika kraj mrtvačnice.

I kad su se treći dan digle rolete, sve su stvari u crvenom salonu bile nijeme: stajale su pokorno bez duše i htijenja.

Piramida notâ vratila se u svoju staru liniju, Beethoven i Crnčićeva marina pretstavljali su opet konvencionalnost dobre kuće, stolice i sofa otmenu građansku udobnost, ćilim diskreciju gracioznih koračaja. Zrak je bio miran.

Na sofi ležala je — Arija.

Ova tri dana, što ih je provela u progonstvu kod jedne svoje školske drugarice, ušla su u nju i ostala s njom. Ta su tri dana navukla bljedilo na njezino lice, utančala joj usne i utisnula oči duboko pod tamni rub obrva. Njezin ponos, vrisak, protest i htijenje visilo je u zraku kao oblak, kao dah, koji nije imao ni korijena ni postamenta u njezinoj duši.

Ukočena i tijelom nepomična. Kao da je i ona stvar među stvarima smirenog salona, u kojemu je ekrazitna riječ stvorila pustoš. Ona se naprezala, da sagleda sadašnjost, da spozna sebe u današnjoj gomili uzroka i činjenica. Ali njoj nije bilo jasno, gdje je prestalo jučer i gdje se počelo danas. Ona je gledala sebe kao neku dragu sliku u spomenaru: dobru, sentimentalnu i divno harmoničnu.

Tri dana naprezala se Arija da uđe u sebe i da spozna: što se dogodilo, što treba činiti, kako treba živjeti? U ovom zaviorenom koloplętu događaja samo jedan momenat bio joj je jasan: planina zla, pustinja sramote i beskonačne stepenice nesreće, po kojima ona silazi u propast. Tjerana niz te stepenice oštrim zmijskim kandžijama, ona se hvatala za upitnike, koji su se u njenim rukama savijali i nestajali prije nego što ih je ona mogla vagnuti i prosuditi.

Arija je polagano govorila u prazninu:

— Ime mi je Arija.

»Igrala sam se, vriskala, plakala, smijala se, bila prpošna, tvrdoglava, gladna i sita, pospana i cvrkutava, kao i sva druga djeca.

»Išla sam u školu, kao i sve moje drugarice: čitanka, pjesmarica; ispovijed i sveta pričest; tintom poštrapane školske klupe — i praznici.

»Radovala sam se novim haljinama, novom šeširu, novim cipelama i čarapama.

»Osmjehivala sam se gimnazijalcima i mladim oficirima. Zrinjevac, Tuškanac i randevu bili su mi u četrnaestoj godini tajna želja, kao i svim mojim drugaricama.

»U Glazbenom zavodu učila sam klavir, pjevanje i violinu. Flirtovala sam i zaljubila se. Pisala sam ljubavna pisma i primala ih. Svaka od mojih drugarica činila je to isto.

»Bila sam mlada i dopadljiva, kao i sve djevojke u sedamnaestoj godini.

»Bila sam dobra sebi i svima oko sebe.

»U čemu je moj grijeh?

»U čemu je moj zločin?

»Radi čega ja silazim u propast?

»Bože moj, stvoritelju dječje radosti, djevojačke ljubavi, stvoritelju sreće i bola: zašto?

»Ja imam pravo da to pitam, da vičem i da se borim s tobom, o Bože!

»Daj mi odgovor, koji mi moraš dati, ako jesi, jer ja tražim malo, malo, malo, — mrvicu sa stola bogatih, samo mrvicu sreće.

»Rekao si: dođite svi, koji ste nesretni, poniženi i nemoćni, — a ja ne vidim puta do tebe. Moje molitve i moje suze padaju u pustinju i nestaju.

»Hoću život, čisti život!«

Arijinu groznicu mislî sasvladao je fizički umor.

Ona je htjela da odmota misao do kraja kao klupko konca, da otsvira partituru do zadnjeg takta. Ali nît, koju je odmatala, zamrsivala se sama sobom, i ona nije mogla da uhvati kraj. Partitura, koju je svirala, razgorijevala se i razlijevala u jednu očajnu i mahnitu kompoziciju. Ona nije mogla da tu bjesomučnu komplikaciju sasvlada sa svojih deset drhtavih prsti. U jednom času Arija je htjela da zubima grize i kida konac, da glavom i nogama bije klavijaturu, da tučom suza i krikova pomogne nemoćnim prstima, — da izađe na kraj i da odahne kao putnik, koji je zalutao, proživio noć u strahu i očaju, i ujutro našao put... Ali u času ove bijesne buktinje htijenja u njoj se lomili živci, ruke su joj zadrhtale, i ona je u utrobi osjetila prazninu i nemoć. I ona nije skočila, nije vrisnula, nije poletjela, već se je ukočila i osušila kao mumija.

Arija zapade u plač bez suza.

Podlaktila je glavu i nagnula se nad žute stranice »Zločina i kazne« — kao nad ponorom. Sa strahom i poštovanjem dohvatila je tu knjigu, kao dijete stari

porodični molitvenik. I kad je pošla zavezanih očiju za glasom Raskoljnikova — mjesto na gori, ona se našla nad ponorom. U tom ponoru tražila je Arija svoju tragediju, ali ovo, što je pročitala, bilo je isto tako nejasno, kao i sve ostalo, čega se je prihvatila. Ničim nije mogla da uporedi svoj duševni grč. Ništa nije izlazilo iz tog ponora, na što bi mogla položiti umornu glavu: ni jedna bratska riječ za njezinu bol. Ništa joj nije taj crni ponor pružao; on je uzimao, žeđao, gladovao. Ona je u njega sipala nadu i vjeru u pomoć, a ponor je nezasitno gutao njezinu dušu, i zijevao sve dublji, crniji i proždrljiviji.

Arija je deset puta zaklopila knjigu i ponovno ju jedanaesti put otvorila.

Razabrala je, da sva ta užasno nagrđena lica, kao neki živi, strašni panoptikum, uvećavaju njezin jad. Ta lica ne ulaze u njezinu bol, već nju vuku u jakrepove spilje svoje duše.

— Hriste Bože, kakvi su to ljudi? Kakve su to zvijeri? Kakve su to nakaze?

»Kakva je to ludnica i grobnica?

»To sve zaudara po krvi i pjenama duševne epilepsije. To je pakleno zazivanje jada, bola i nesreće.

»Blato, blato crno i odvratno.

»Gdje sam to ja, Arija? Jesam li ja možda Sonja, taj drveni anđeo, sav izlizan od staračkih cjelova? Što ima ja da spasavam u ovoj kući? Ja, koja ne mogu ni sebe spasiti.«

— Zraka, sunca, dobrote! — grčila se Arija, i po jedanaesti put zaklopila knjigu.

»Ko je ta Katarina Ivanova, ta stara, smradna prnja, sušičava i zgrušana kao pokvareno mlijeko? Je li to moja mati, milostiva udova Kle?

»Jesam li ja možda Dunječka, koja je svoju patnju i svoju žrtvu zatvorila u lijep i otmen brončani kip?

»Raskoljnikov? Ko je u našoj kući Raskoljnikov? Ne, to je ludo. U našoj kući nema Raskoljnikova, nema fantasta... Je li Marmeladov Tom? Vivis? Kik? Je li Vivis Lužin? Je li Tom Razumihin?

»Kriste Bože, ma to je sve ludo — i bez upoređenja. Sve je to patnja jedne bolesne mašte. Što je to sa mnom? Ja sve to jedem i pijem, pijem, jer hoću da dvostruko trpim!' Fuj!«

Arija jedanaesti put zaklopi knjigu i — dvanaesti put je rasklopi.

— Čemu me zovu ovi sebični bezbožnici? Moje su ruke isprelamane, a duša je moja pusta, hladna i nepokretna. Evo, što mi govore.

Arija zamahne rukom i prevrne nasumce hrpu stranica, a pogledom se zagrize u rečenicu, kao u trpku nezrelu jabuku:

»Zanimljivo je to, čega se ljudi najviše boje. Novoga koraka, nove vlatite riječi boje se oni ljuće od svega...«

Arijine oči široko se rastvorile. Obrve se digle. Nosnice se raširile kao u zvijeri, koja njuši plijen. Usne se svele tanko i napeto. Cijelo se njezino tijelo protegnulo. Jedanput, dvaput, triput je pročitala tu rečenicu. Posegnula je da otvori taj prozor, kroz koji se može da vidi visoko.

Ganulo se u njoj nešto daleko, duboko. U nekoj neznanoj sferi njezine svijesti diglo se nešto, čega ona nije nikada ni slutila u sebi, nešto što oslobađa riječ u grlu, što napinje tetive i razlijeva svježinu oko srca i snagu u žilama. Ona je osjetila jasno, kako to raste u njoj. Digla je glavu, da vrisne pomamno,

visoko i radosno. Da skoči kroz crveni salon, kao munja kroz sparinu.

Taj čas zgusnuo se zrak.

Pomrčina ispunila je opet crveni salon.

Arijino tijelo pritisnulo je opet sofu kao olovo.

U salon je ušla njezina mati, milostiva udova Kle.

Ušla je na prstima, pognute glave kao opatica, kad ulazi u sobu teške bolesnice.

Obišla je crvenim salonom, dotakla se svih stvari. Prešla rukom preko cvijeća u vazi, pomilovala zavjese na prozorima. Podigla jednu tešku svesku »Sang und Klanga« i zašaputala nešto neodređeno... Tražila je povod za razgovor.

I kad su sve stvari u crvenom salonu prošle kroz njezine ruke i odrazile se u njezinim očima, ona je stala jedan čas neodlučno, a onda tiho zovnula:

— Arija!

Njezin zov, u koji je Kle unijela svu nježnost svoga materinstva, dotaknuo se Arijine kože kao mlaz hladnoga vjetra.

Arija zadršće i stisne zube.

S velikim naporom pošla je Kle prema sofi, presavila se i kleknula. Smjerno i sa poštovanjem prihvatila je Arijinu ruku, poljubila je i oblila suzama.

— Arija, dijete moje. Oprosti!

Od dodira materine ruke Arija se ukoči. Razumjela je, da će morati nešto odgovoriti, da će morati svoje riječi isprepletati sa riječima svoje matere i gaziti po njoj i po sebi. U grlu formirala joj se trpka riječ, žestoka, grozničava.

Arija digne oči. Nad glavom njezine matere ugledala je upitnik: »Ko je ta Katarina Ivanovna, stara, smradna krpetina? Je li to moja mati, milostiva Kle?« — Ona zgrči ruke i pomisli: »To je ludilo!«

— Arija, zar mi ne možeš oprostiti?

Arija je šutjela.

— Smiluj se, Arija, svojoj nesretnoj materi! Sama sam, životom ispremlaćena. Svi ljudi oko mene bijesni su psi: grizu, ujedaju, laju. Ne mògu bez tebe, Arija. Ne mogu!

Arija proguta trpku riječ.

Evo još jedan nesretnik, koji za svoj jauk traži njezino uho. Nju je začela ova utroba i dala joj život i svojim srcem i svojim veseljem i svojim grijehom. Široka rijeka samilosti poteče salonom pokraj sofe. Prelila se preko Arijinog olovnog tijela, zalila crni ponor i ponijela na svojoj svijetloj površini smrad i krv Marmeladova, bojažljivi smiješak Sonje, groznicu Raskoljnikova i teški upitnik sa glave Arijine matere... Dvije krupne suze izlile se iz Arijinih očiju u široku rijeku samilosti.

— Svejedno je to, mama. Svejedno je, rekla ja tu riječ ili ne.

Kle ispružila drhtave prste uz Arijinu ruku, kao da posiže za njezinim srcem:

— Ne, nije svejedno, Arija! Ta kako bi to bilo svejedno? Da mi se vratiš, da budeš opet moja?

Oči padoše u oči i zadrhtaše u zagrljaju.

Arija je osjetila, da su njihove oči građene od istoga staničja, od jedne krvi, i da su zalivene jednim istim suzama.

— Da se vratim?

— Da, samo to, samo to...

— Mama, sutra će se sve to ponoviti i biti još teže.

Kle se u jednom radosnom drhtanju nadnese nad nju i rukom joj dotakne kosu:

— Ne, Arija, kunem ti se. Nikada više, nikada. Ti si izmijenila život pod ovim krovom. Sve što je dosad gospodarilo u ovoj kući, ti si pobijedila i otkupila svojim suzama.

Arija oprezno prihvati ruku svoje matere i skinu je sa svoje glave.

— Toma ste opet jučer poslali na granicu.

— To je bilo zadnje, Arija. Tom je otišao sa Štajnerom na granicu radi svojega posla. On je s onim vašim nasretnim vagonom izgubio dvadeset i pet hiljada dinara. Sada se pružila prilika, da se oporavi od tog udarca — to je sve. Ali to je zadnje, zadnje u ovoj kući, tako mi boga!

— Da vjerujem?

— Da, Arija, kunem ti se...

— O, mama, ovo je prokleta kuća. Teško je ovdje nešto vjerovati.

— Zadnje, zadnje, Arija! I mi ćemo otići i sve to ostaviti. A sve ovo: mržnja, plač, ludilo ostaće iza nas kao daleka crna uspomena, kao neka teška drama, koju smo gledale u kinu ili u kazalištu, i koju ćemo zaboraviti

— Zaista?

— Kunem ti se, Arija. Zar misliš, da sam ja bez duše? Na sve ovo prisililа me je prokleta nužda. Na to me je prisililo naše nesretno siromaštvo, oskudica i glad, koja od čovjeka stvara bijesnu zvijer. Uspava dušu i srce u čovjeku. Kad bog hoće da kazni čovjeka, on ga učini siromahom, golotinjom i bosotinjom, a ostavi mu potrebu i želju za boljim životom. Pronosi ispred njegovih očiju luksuz i udobnost, izloge velegrada, automobile, u kojima sjede debeli i puše cigare, pronosi otmenost raskošnih žena sa svilom i briljantima, udobne stanove, eleganciju i preobilje.

I čovjek siromah trza se kao zvijer, da dohvati zubima komad toga obilja, da dohvati zalogaj. Kako da paziš na dušu svoju, kad tijelo traži za sebe komadić raja, u kojem žive svi oko tebe, a gluplji su i bestidniji od tebe.

— Mama, što ti to govoriš?

— Ja plačem, Arija. I kunem ti se, svemu je ovomu kraj. Otreščemo blato sa sebe i oprati ruke. Za život imamo. Za život bez mržnje, nervoze, ujedanja, za život bez zvjerstava. Sretna sam, sretna sam, Arija, kad pomislim, da ćemo sutra otresti sa nogu ovo blato, po kojemu gazimo, da ćemo oprati ruke od prljavih banknota, — i da ćemo otići i nikada se više ne vratiti.

— Preko granice?

— Kud bilo. Samo daleko, od kuda se ne vidi ova kuća...

— K meni u Beč?

— Da, Arija, kud god želiš. Hoću, da te vidim sretnom.

Arija dohvati ruku svoje matere i privuče je k sebi.

— Mama, složimo stvari i putujmo odmah! Moj stan u Beču kao da je stvoren za naše smirenje. Ne vidiš nikoga i niko ne gleda tebe. Niko ti ne viri u želudac. Nikoga se ne tiče tvoja radost, ni tvoje suze.

Kle sjedne kraj svoje kćeri i zagrli je. Njezin glas trzao se u plaču zadovoljstva:

— Arija, dijete moje!

— Mama, niko neće znati, da smo prošle kroz blato. I mi ćemo same zaboraviti. Sve ćemo zaboraviti.

— Da, da, — tepala je Kle i cjelivala Arijine ruke.

Mati i kći sjedile su zagrljene i putovale daleko...

Arija je slušala, kako se pijani Marmeladov bije šakom u prsa i govori: »Požaliće nas onaj, koji je sve požalio, koji je sve razumio. On, jedini On, koji je i sudija. Doći će onoga dana i zapitaće: — A gdje je kći, što sebe žrtvova maćesi zloj i sušičavoj? Gdje je kći, što se sažalila na oca svoga zemaljskoga, pijanca nevaljaloga, ne žacajući se od zvjerstva njegova? — I reći će: — Pođi! Ja sam ti već oprostio jedanput... Opraštaju ti se i sada mnogi grijesi tvoji, jer si ljubila mnogo«... — I svima će presuditi i oprostiti, i dobrima i zlima, i premudrima i smirenima... A kad svrši sa svima, onda će progovoriti i nama: — »Izlazite, reći će, i vi! Izlazite, pijani, izlazite, slabi, izlazite, sramotnjaci!« — I reći će: — »Svinje ste vi! Lika zvjerskoga; no hodite i vi!« — I progovoriće premudri, i progovoriće razumnici: »Gospode! Zašto primaš ove?« — A on će reći: — »Zato ih primam, premudri, zato ih primam, razumnici, jer nijedan nije sebe smatrao dostojnim toga...«

Na materenim rukama Arija je molila i plakala:

— Mama, mi ćemo biti sretne, jer se ne smatramo dostojne toga.

Dugo je u crvenom salonu vladala tišina vizionarskog osmijeha...

Tada su se širom otvorila vrata.

Vivis!

Ušao je naglo, nasrtljivo, bez svoje uobičajene linije, bez elasticiteta. Kao da je navukao opanak. Kao da nosi motiku u rukama — grub, razbarušene kose. Klatio je rukama i vikao:

— Milostiva! Brzojavka od Štajnera.

Kle i Arija zurile su u njega svojim vlažnim očima, ne razumijevajući, što se to događa. Bûde li se one iz sna? Ili neka zaostala, gruba misao izašla iz njihove potsvijesti i prošla kao mač kroz njihov zagrljaj?

— Šifrirana brzojavka od Štajnera! Razumijete li?

Kle se je trzala. Hvatala je konture zbilje: salon, klavir, cvijeće.

— Što? Kako? Brzojavka od Štajnera?

Vivis je dahtao kao lovačko pseto:

— Da, brzojavka od Štajnera!

Kle naglo osjeti realnost. Ustala je i pružila ruku za brzojavkom.

— Toma su noćas na granici žandari ustrijelili.

Vivis je izbacio te riječi otsječeno, kao da baca sa sebe teret.

Kle je zateturala. Dolnja joj se usna ovjesila. Duboko iz nje pojurio je krik, zgrčio se u grlo i prokuljao na usta kao dim, koji traži vjetar, da pojuri zrakom:

— Kriste i Bože veliki!

Vivis je dugačkim koracima kružio po salonu kao kurjak oko obora. Željeznom voljom satjeravao je bujicu svojih razularenih osjećaja u kameno korito svojega tipa, da čvrstom rukom zahvati prostor, vrijeme i raspoloženja oko sebe. Da bude diktator, koji zapovijeda.

Vivis! — zvao je on samoga sebe oštro i stisnutim zubima, da vlastitim imenom, koje je uvijek sijevalo nad svim stvarima oko njega, raščisti svoju zamućenu svijest.

Vivis! — grizli su njegovi zubi vlastito ime. Njegov korak postajao je kraći, tijelo elastičnije, stopalo sigurnije. Vivis je nalazio sebe. Na svoju savjest položio je kamenu ploču svoje volje i pečat svoje jasne misli.

I kad se je Arija digla i vrisnula:

— Lažete! — on je sigurno, bez drhtaja u koljenima, pružio prema njoj papir i rekao:

— Evo Štajnerova telegrama. Čitajte!

Njegove su oči bile bistre. Njegova je ruka bila sigurna.

Iz dna svojega ponora Arija je digla ruku:

— Nisu ga žandari ubili. Vi ste ga ubili — vi i moja mati!

Kle s obje ruke opipa svoje čelo. Činilo joj se, da dodiruje neku hladnu stvar, koja ne pripada njoj.

— Ubojice! — vikao je sa sofe duboki alt, koji nije po ničemu bio sličan Arijinom glasu.

— Arija! — vrisnula je Kle i hvatala nešto kvrgavim prstima po zraku.

Vivis srdito odmahne prema glasu sa sofe:

— Vi buncate.

— Ubojice!

Kle je dahtala:

— Ne, ne, Arija. To je nesreća. Sudbina. Prst božji. To je grozno, grozno!

Vivis odlučno zahvati stvar:

— Milostiva, dopustite, da sutra ili prekosutra razmišljamo o grozoti. Sad imamo drugog posla.

Kle nije odgovarala.

— Milostiva, čujete li me, molim vas. Gdje su Tomovi računi i obveznice? Milostiva, ta zaboga, što ste se ukočili!

On odlučno skine ruku s njenog čela i povede ju kroz salon.

— Milostiva, osvijestite se! Dajte Tomove obveznice i račune. Treba brzo raditi. Nemamo vremena za sentimentalnosti. Razumijte, molim vas, situaciju. Treba se i sa Štajnerom sporazumjeti za slučaj, ako policija počne njuškati. Molim vas, stavite srce na pravo mjesto i gledajte stvar razumno! U ovoj kući ne smije se naći ni najsitnija veza sa Tomovim švercerskim poslovima. Ganite se! Dajte kasetu, ja ću sakriti papire.

Kle je kao kroz maglu počela razabirati stvar. Osjetila je potrebu da se krene, da makne rukama. Na njezin ukočeni mozak Vivis je sipao tuš hladnih i trijeznih riječi:

— Treba dobiti točne informacije o Tomovu gruntu. Treba naći spretnog advokata. Ima hiljadu poslova, koji traže, da se odmah posvršavaju. A vi stojite, milostiva, i mučite se sa sentimentom. Krenimo se...

S maglom u očima krene Kle, kao po nekom višem imperativu, i pođe u svoju spavaću sobu. Razapeta između dvije hipnoze, posrtala je i hvatala ravnotežu.

— Krenimo se, krenimo se, do đavola! Takove se stvari rješavaju brzo i bez otezanja. Na svaki udarac — parada! To je polovica pobjede, — govorio je Vivis glasno. Zapalio je cigaretu i obilazio salonom. Pritezao je svoje živce na normalnu napetost i sortirao svoje misli, koje su se zamršavale i ispreskakivale.

Arija se ponovno ganula:

— Živine!

— Izvolili ste nešto reći?

— Živine!!

— Kako, molim?

— Živine!!! Ubili ste čovjeka, da ga opljačkate.

Vivis zauze strogi stav:

— Molim vas, Arija, ne miješajte se u stvar! To nije kontrapunkt. U ove se poslove vi ne razumijete. Prepustite to meni i vašoj gospođi majci; mi ćemo stvar izvesti na čistac onako, kako treba.

— Vi ste ga natjerali u smrt.

— Svako nosi svoju glavu i radi onako, kako najbolje zna i umije.

— Ruke su vam krvave! — režala je Arija iskidano.

— Vaše su riječi bolesne, Arija. Ne uzimljem ih kao uvredu i ne odgovaram na njih. I konačno, ko je Tomu kriv, što je bio nespretan i dao se ustrijeliti? Osim toga, ne smijete nikako zaboraviti, da je posao, u kojem je Tom nastradao, bio sasvim njegova lična stvar, bez ikakve veze s našim zajedničkim poslovima. Treba da to uvažite i da poštedite slabe živce svoje milostive mame, koja je i bez vaših ispada dosta uzrujana.

— Ubojice!

— Oprostite, moj mozak funkcionira sasvim normalno, i ja se ovaj čas ne mogu upuštati u meditacije i u transcedentalnu psihologiju, smišljati sentencije o životu i smrti i o nekim fiktivnim ili indirektnim uzrocima ovoga slučaja. To je po neki put, priznajem, vrlo ugodna stvar i interesantan šport. Ali ovaj čas u ovoj kući nema predispozicija za zabavu te vrste, jer treba osigurati za sebe cijeli jedan imetak. Naravno, kad stvar izvedemo na čistac, dajem vam riječ...

— Zvijeri, zvijeri, zvijeri...

— Dajem vam poštenu riječ, da ću osam dana čitati s vama Dostojevskog, ići na ispovijed u katedralu i primiti svetu pričest...

Kle uđe i postavi kasetu na stol. Sjela je i s velikim naporom digla poklopac, kao da diže tešku kamenu ploču.

Vivis se baci na kasetu kao jastreb na kokoš.

— Milostiva, molim vas najprije Tomove švercerske stvari.

Kle je vadila papire, a Vivis ih trpao u džep.

— A sad, molim obveznice. Važno je, da znamo točno cijelu sumu.

Kle je radila po zapovijedi:

— Prva na pet hiljada.

— Pet.

— Druga na dvanaest.

— Sedamnaest.

— Treća i četvrta zajedno šesnaest.

— Trideset i tri.

— Peta deset.

— Ukupno četrdeset i tri.

— Onda, šest puta po dvije hiljade.

— Dvanaest i četrdeset i tri jest pedeset i pet.

— I ova od prekjučer deset...

— I ništa više?

— Ništa.

— Dakle svega ukupno šezdeset i pet hiljada dinara.

— Manje dvadeset i dvije hiljade, koje je Tom ponio u gotovu.

— Ima li svjedoka?

— Nema.

— Vrlo dobro; ta svota onda ne postoji. Ja idem do odvjetnika, a vi potražite informacije, da li je gdje drugdje imao duga. Da ne zaboravim: Štajnera ćete prepustiti meni. Idemo.

Kle ustane na zapovijed, odnese kasetu u svoju spavaću sobu i vrati se sa šeširom u ruci.

— Idemo! — ponovi Vivis.

— Mama! — zamoli Arija.

— Što je?

— Ne idi!

— Kako?

— Ne idi. Ne krvari ruke na mrtvom čovjeku.

— Milostiva, idemo!

— Ali, Arija! Ta moramo urediti stvar, za Boga miloga. To je naš cijeli imetak.

— Mama, molim te, ne idi!

— Što je tebi, Arija? Ne budi djetinjasta. Oh, strahote, Bože moj...

Vivis osjeti, da treba opet pritegnuti uzde:

— No, hoćemo li?

Kle je htjela u isti čas da pođe i prema vratima i prema sofi.

— Idi, mama, ali kad se vratiš, nećeš me više naći.

— Arija!

Kle pođe prema sofi.

Vivis odlučno, gotovo surovo, prihvati milostivu Kle ispod ruke i povede je prema vratima.

— Ubojice! Ruke su vam krvave!

Kle se trže cijelim tijelom. Htjede da se okrene. Vivis ju energično povuče kroz vrata:

— Ta, ne slušajte gluposti! Idemo!

— Mama! — pokuša Arija još jedanput da ih zaustavi. Ali je i sama osjetila riječ »mama« u svojim ustima užasno ogavnu i bljutavu, i progutala ju je sa gađanjem.

I dok se je Kle, viseći o Vivisovoj ruci, spuštala niza stepenice u vašar ulice, Arija je ustala sa sofe. Pošla je u svoju sobu, uzela šešir i vratila se u salon.

Stala je kraj stola, bez jasne misli, što treba sad da radi.

Da i ona pođe niza stepenice i da siđe u mutnu i prašnu brzicu ulice? Da ode drugarici, kod koje je provela ova tri besmislena dana? I da se sutra opet vrati u ovaj salon, u kojemu se ništa, ništa ne mijenja — da se vrati sa ovom istom odvratnom riječi u grlu: »Mama!« Zašto ona ne može izgovoriti tu riječ, a da u isti čas ne vidi pred sobom satansku fizionomiju Vivisovu?

— Tom! Tom! Vrati se. Spasi me. Podupri svojim širokim ramenima krov ove kuće. Grede pucaju, zidovi škripe.

»Tom! Krov će pasti na naše glave. Od ove kuće neće ostati ni kamena na kamenu.

»Tom! Dođi. Noge mi dršću. Ja ne mogu da izađem sama ispod ovog krova.«

Arija baci šešir na stol.

Pod prstima našla joj se knjiga Dostojevskoga. Ona bijesno dohvati knjigu i tresne njom o pod.

Knjiga poskoči i prebaci se, listovi zašušte, sklope se i polegnu mrtvi na ćilim.

Arija se slomi, pade licem na sofu i zali se suzama.

VII

Salon je mijenjao boju. Njegovo svakodnevno crvenilo prelijevalo se u ljubičastu modrinu. Na sekunde postajao je zelen, siv, crn. Nihao se kao kajita broda na uzburkanom moru. Škripao je i pucketao, kao da se misli otkinuti od sidra i pojuriti u oluju.

Nadimao se kao balon.

Trzao se kao krilo vjetrenjače pod udarcem vihora.

Dahtao je kao makina brzog vlaka zakočenih kotača, koja čeka zvižduk i znak, da je pruga slobodna za njezin trk.

Arija je čula, kako ćilimom hoda disanje mnogih ljudi. U jednom času prolazile su godine kroz crveni salon. Smijale se radošću svojih proljeća, grmile i žarile olujama i suncem svojih ljeta, pjevale i grohtale sitošću svojih jaseni, i šaputale snom svojih zima. Filmski prolazili su kroz crveni, modri, zeleni, sivi, crni salon: koncerti i plesovi, glazbene produkcije i nogometne utakmice, flirtovi i randevui, ljubavna pisma i molitve. Jurio je brzi vlak Maribor—Beč. Putnici su klimali glavama, smješkali se i mrmljali. Kotači vagona pronosili su kroz livade i bregove šum i jeku svojega gvozdenog takta.

Negdje je jeknuo prasak žandarske puške.

Negdje je vrisnuo čovjek, zastenjao i zgrčenim prstima kopao zemlju.

Ljudi su pušili, pozdravljali se i jurili za svojim poslom.

— Smilujte se! Recite, gdje je Tom?

»Uskrisiću njegovu dušu.

»Vratite mi ga! Otkupiću sve grijehe ovoga salona, sve zle misli i sve lude želje moje krvi i moje

*

mašte. Dajte mi ga! Jer on je jedini zdravi zid ove kuće!

»Gledajte: ruši se krov i sva moja dobra htijenja ostaće pokopana zauvijek.

»Smilujte se! Mater svoju, koju ludo volim i ludo mrzim, otsjeći ću od sebe i baciti u oganj.

»Zašto prolazite kraj mene tako okrutno i ne obazirete se na mene — kao da me nema?

»Pogledajte me, poslušajte me — ja sam ovdje.

»Klečim i molim milost! Moja su ramena nježna, krhka i bijela. Ona su stvorena za cjelivanje, za svilenu košulju na ružičastim vrpcama, za vlažne, tople usne divnog ljubavnika, kojega još nisam upoznala. Ali ramena moja preslaba su da ponesu krov ove kuće i sav grijeh, koji se je na njemu nagomilao. Zar sam ja sačuvala nevinost svoju i mladost svoju, da bude hrana trulim gredama, krilima šišmišâ i zubima parcova? Da bude hrana i senzacija uličnih novina?

»Gledajte, slušajte, shvatite!

»Ko upravlja vašim ukočenim mislima?

»Ljudi! Ko stvara riječ u vašem ukočenom grlu?

»Ljudi! Smilujte se!

»Recite: na kraju ove naše povorke dolazi on, jedini prijatelj moj, koji nije odvojio razum svoj od srca; on, koji jedini diše srcem i razumom.

»Jer čemu krv njegova, ako ne uskrsne u onoj kući kao sudac i moj prijatelj?

»? ? ?«

Salonom prolazila je povorka sa smijehom i trumbetama.

I kad je povorka dvanaest puta obišla salon sa veseljem svatova i bakljadom radosti, popadali su zidovi crvenog salona — i svih hiljadu gradskih ulica grunulo je kroz osvojenu kuću.

Kroz jurnjavu švercera, koji su na svojim plećima nosili baršunaste barove, crnački jazz-band, šampanjac i gole noge plesačica, — Arija je osjetila na sebi nečiju ruku i čula glas, koji ju je zvao:

— Arija!

Arija se trže, protrnu, ganu se i zapjeva glasom psalma:

— Tom! Ti si došao, Tom. Hvala Gospodu, koji je čuo molitvu moju.

— Arija! Dobra moja Arija!

Arija diže glavu i pohlepno otvori oči.

Nije bio Tom.

Uz nju je stajala Mea i gladila joj kosu.

Mea je znala sve. Kad je ušla u salon i vidjela Arijin grč na sofi, prelivenoj suzama, i čula njezino luđačko buncanje, ona je na čas htjela da pomisli: »Pravo je, da i ti, majčina mazo, osjetiš jednom bol i muku u ovoj kući. Zašto da i ti po koji put ne budeš jednaka meni i svima drugima?« Ali ova misao nije mogla da dobije svoju svijesnu formu. Mea je u toj sekundi sagledala Arijine zaplakane oči, voštano unakaženo lice i ona se uplašila. Uplašila se otsutstva duha u Arijinim očima.

Mei grunuše suze na oči, i ona se sroza na koljena kraj Arije kao pokošena.

Dugo su klečale jedna kraj druge.

Dugo su šutjele i trzale se kao dva leptira, koji se traže i nervozno pružaju jedan prema drugomu svoja ticala.

Arija se nekoliko puta ganula i pokrenula, i Mei se učinilo, kao da želi kazati neku junačku riječ. Nekoliko puta oživjela je Meina ruka, kojom je obuhvatila Ariju oko pasa — i Ariji se učinilo, kao da Mea traži riječ utjehe, kojom bi utrla njezine suze.

Šutnja je postala tupa i teška.

Arija je čula vibriranje zraka, koji je molio:

»Progovorite! Progovorite, za ime božje! Dulje se ne može čekati; ta sve će se ovo za koji čas pretvoriti u neizlječivo ludilo. Pobjesniće duše svih stvari i krv će poteći salonom. Progovorite!«

— Mea?

Arija je čula svoju riječ kao olovno tane iz puške, koje praskom udara u uho.

— Arija?

— Ti znaš sve?

— Znam sve.

— Ali zacijelo ne znaš, ko je ubio Toma.

— Žandari...

— Ne.

— Kako?

— Oni su samo pucali po svojoj dužnosti. Toma su ubili Vivis i moja mama.

— Što ti to govoriš, Arija!

— Istinu.

— Zar su oni javili žandarima, da Tom prelazi granicu?

— Ha! — vrisnu Arija i otskoči. U taj čas ona se uvjerila o pravoj istini.

— Da, oni su javili žandarima, da Tom prelazi granicu. Ubojice! Ubojice!

Arija je vikala punim glasom i stiskala Meino rame.

— Je li to istina, Arija?

— Istina! Istina!

Mea je stezala svoj mozak.

— Bježi, Arija, iz ove kuće! Ovo je leglo zvjeradi. Sve zaudara po sumporu...

— Prokleta ja...

— Bježi, spasavaj se, Arija! Ti to još možeš. Ja više ne mogu; ja sam propala. Zablatila sam se od glave do pete. Prvi me se naužio Vivis. Ta mi je zvijer isprelamala tijelo i dušu. Dva puta sam začela i nosila njegovo dijete. Morala sam podnositi muke i strah pometnuća i uništila se zauvijek. Kad sam mu rekla: Nosim! — on je dosadno otpljunuo i rekao: Glupača, ta valjda nećeš roditi.

»Ljubila sam ga!

»Uvrijedio me je hiljadu puta. Pljunuo mi je u lice, pljuskao me, udarao me nogom — i zapovijedao mi kao sluškinji.

»Kad me je susretao na ulici, otkretao je glavu, da me ne vidi. Kad sam se usudila da dođem na istu zabavu, na koju je i on dolazio, istjerao me je iz dvorane. A kad sam se vratila kući, da bude njemu po volji, i u postelji plakala kao malo dijete, on je pred jutro ulazio k meni: nazivao me prostitutkom i predbacivao mi ljude, koje uopće nisam ni poznavala. Onda je bacao pokrivač sa mene, kidao mi košulju, i ja sam ga morala cjelivati po cijelom tijelu. A on me je grizao i kasapio. Istjerao je iz mene dušu moju, i nosio me u užas svojih perverziteta. Ja sam divljala, stenjala, orgijala i ljubila ga luđački. Moje je tijelo gorjelo: podavala sam mu se rukama i nogama, utrobom, očima i usnama...

— Šuti!

— Neću šutjeti. Moraš saznati za sav gad i strahotu ove kuće. Vivisove oči su zmije, a ja sam zadrhtala i sama poskočila u njegove razjapljene ralje. Stanovala sam i hranila se na dug, a njemu sam davala cijelu svoju gažu. Znala sam, da on s mojim novcima sjedi u nekom baru i nekoj bludnici plaća večeru, dok ja plačem u krevetu i prisluškujem, kako se u ovoj kući ceri grijeh.

»Arija! Vivis me je prodavao za noć svojim prijateljima. Rekao je: Idi! — i ja sam išla. Za novac, koji je on zasluživao mojim tijelom, kupovao je svojoj dvjestapedesetoj zaručnici narukvicu.

»Slušaš li me? Ništa ne uveličavam; govorim ti živu istinu. A u noćima, kad se je uvlačio u krevet tvoje matere, ja sam pred njihovim vratima klečala, plakala i smrzavala se...

— Šuti! Šuti! Ostavi me!

— Arija, ti možeš da me prezreš, da me udariš nogom. Ali saslušati me moraš. Jer ako ostaneš u ovoj kući, i ti ćeš postati isto ovakova, kakva sam ja i tvoja mati i svi ovi ovdje. Nekoliko puta pokušala sam da bježim, ali nisam imala snage da izdržim. Bilo je prekasno. Ti si svojim bijegom i mene povukla iz ove kuće. Ponadala sam se, da je došao moj dan, da i ja bježim i da sve ovo ostavim zauvijek. Da! Kad pomislim na Boga, vrag ulazi u moje žile i draška mi bradavice na prsima. To je moja sudbina! Našla sam se rukom pod ruku sa Kikom, sa bijelim gospodinom, pjesnikom Kikom. Odglumio je preda mnom na koljenima scenu. Povjerovala sam mu — govorio je divno! — i obmanula se kao kevica. Svu noć me je lomio i govorio mi o požaru duše, o vatrometu ideja, o vulkanima, koji spavaju u njemu. Eh, da — kad me se je nasitio, razbacio je od sebe ruke i noge kao sito tele i hrkao do podne. Ujutro vidjela sam, da ni on nema duše. Upoznala sam tajnu njegovog pokreta. I on je švercer. Književni švercer iznad paragrafa.

»I konačno tvoja mama, Arija!«

— Ostavi me, tako ti boga. Idi! Zar hoćeš da poludim i da te zadavim!

— Moraš sve čuti. Znam, teško ti je. Ali ti moraš da se spasiš. Shvati! Zar hoćeš da svršiš ovako

kao ja? Vidiš, i siromašni Tom pokušao je nekoliko puta da bježi iz ove kuće. Ali on je bio potreban tvojoj mami. I kad god je htio da bježi, tvoja ga je mati povukla u svoju spavaću sobu. Zaslijepila ga je, i on je ostao. Predao je sav svoj imetak njoj u ruke. Ej, Tom, siromašni Tom! Kad bi njegov imetak bio bar u rukama tvoje mame, — da, ali Vivis je metnuo ruku na ovu kuću. Ja ti se kunem, Arija, — kao što je mene upropastio, upropastiće on i tebe i tvoju mamu. Tvoja mama ne može više da se spasi — ona je svršila. Pregori, Arija, mamu i bježi! Bježi, dok ne bude prekasno.

Arija se digla. Usne joj se spustile od odurnosti i zgražanja, oči širom otvorile od straha.

— Imaš pravo, Mea, ja idem.

— Bježi, ovdje svaka minuta nosi propast.

Furija gađenja pretvorila se u Arijinoj svijesti u mržnju i bijes, i ona je čvrsto udarila šakom o stol:

— Da! Otići treba. Tu ja stojim do grla u blatu. Sve su moje nade dječja igračka. O, zašto ja to sve nisam znala prije tri dana?

— Idi, Arija, samo su još za tebe vrata otvorena.

I po treći put uzela je Arija svoj šešir, da ode zauvijek iz kuće, u kojoj se je rodila. Ovaj put bez nade, da će spasiti svoju mater.

Koraknula je i zastala.

U salon ušao je bijeli gospodin Kik. Poklonio se i počeo da deklamira:

Otvorila se divna bonbonjera
Dubokom poklonu mojem,
I jedan se dražesni bonbon

Nasm'ješio prstima mojim,
Koji su, stvarajuć zapadni grijeh
I novo·istočno čudo,
Dojadili staromu Bogu . . .

Njegov recitativ je ostao presječen:

— Što vam je, gospojice Arija? Vaše je lice blijedo.

— Pustite me van. Ja idem.

— Ta vi ste u groznici. Umirite se! Legnite.

On ju je objema rukama prihvatio za laktove, pokušavajući da je odvede do sofe.

Arija se opirala. Ali je precijenila svoju snagu, kad je uzela šešir, da izađe.

— Kik, pusti je!

— Ti šuti! . . . Gospojice Arija, umirite se!

— Zvijeri, i nju hoćete da upropastite.

Kik se nije obazirao na Meu.

— Kako ste zaplakani, Arija. Kosa vam je u neredu, vi sva dršćete. Uplašićete milostivu mamu. Mea, što si joj učinila?

— Ništa. Otkrila sam joj ovo đubrište, iz kojega treba da se spasi.

Arija se opet podigla:

— Gospodin Kik, molim vas, pustite me. Ta, zaboga, ja moram otići.

— Ne slušajte je, gospojice Arija! Što Mea govori, to nije istina. To je samo šport njezine ženske zlobe. A taj šport ne treba uzeti ozbiljno.

Kik se osmjehne udvarački:

— I konačno, draga gospojice Arija, vi, rođena elegancija, pa da ovako izađete na ulicu! Gdje je

zrcalo, da padne u nesvijest, pokazujući vam vaš izgled. Ne, vi se šalite, vi nemate ozbiljnu nakanu da ovakovi izađete na ulicu, gdje muška srca smjerno čekaju, da razastru ćilim svojih pjesama pred vaše noge.

Arija klone:

— Bože, zar sam ja tako nemoćna?

Mea spusti glavu:

— Dakle, i ona je propala . . .

— Prestani, Mea! To, što govoriš, miriši na histeriju. Gospojice Arija! — vi ste zaista bolesni, kad možete da padnete pod takve uticaje. Treba da odmorite živce. Bolesna mašta je vrlo loš barometar života, — tako nešto, kao profesorska disertacija o stvaranju pjesničkog poema. Naravno, po teoriji relativiteta svaki koordinatni sistem ima pravo na opstanak, — ali treba razumjeti, da postoji apsolutni kriterij: instinkt realnog života, i da su bolesni živci defektan sistem, kojega u poređenju s apsolutnim kriterijem nestaje kao groznice u sukobu sa dozom dobrog kinina.

Mea prošapta nemoćno:

— Cinik!

— Da, po neki put i cinik. To je ekstra-prima sredstvo za tamanjenje dosadnih bakcila, koje ti ovaj čas fabriciraš — nažalost, bez izvozne koncesije.

»Arija, ja razumijem današnju tragediju vaših živaca. Tomova smrt takla se ove kuće — voilà! Vaša je duša osjetljiva kao eterno tkivo; ono se zatalasalo i udara vam o sljepočice. Vi pitate: Zašto? Po čemu? Radi čega? I na ova teška pitanja vi ne odgovarate razumom, već mističnim meditacijama osjećaja, koji sa ruba nemoćnih misli viču u prazninu. U tamnoj praznini ta vika zvoni kao jerihonska truba

sudnjega dana. Vi Tomovu smrt izrezujete iz cjeline uzrokâ i bolesnom maštom stvarate neki fiktivni događaj, koji postoji samo u vama, i koji će živjeti samo tako dugo, dok se vaši živci opet ne normaliziraju.

»To je sve tako divno jednostavno i razumljivo. To može čovjek da stavi pod mikroskop i da promatra kao disanje buhe... Arija! Ova trapistička odora ne pristaje vašoj mladosti. Sunca! Smijeha! Svijetla!

Mea je šaptala:

— Frazer!

A Arija je odgovarala kao jeka:

— Gospode, ja još nisam otišla!

— A kuda da idete, Arija? Sve tragedije i sva slavlja izlaze iz nas samih i vraćaju se u nas. Kuda da bježite, kad od sebe same pobjeći ne možete. Kud god pođete, ponešćete sa sobom sebe, svoju maglenu dušu, crne pjege na njoj i raskidane živce. Kud god odete sa mračnom dušom, svuda ćete naći pakao.

»Sve je tako jednostavno i razumljivo:

»Tom je živio u ovim sobama. Vaša grozničava svijest produžava realnost. Vi osjećate, kako njegov dah titra na zidovima, i kako njegove riječi žive u svima stvarima ove kuće. Nosite ga na sebi i u sebi. I kud god odete ovako pomračeni, svuda će se Tom doticati stvari oko vas.«

— Treba, dakle, da ostanem?

— Jest! Križarska vojna, koju ste poveli protiv svih stvari i ljudi oko sebe, ne može vam donijeti pobjede. Okrenite front i navalu protiv sebe. Sebe treba da pobijedite.

»Križarsku vojnu treba da povedete kroz svoju svijest, da postavite sebe u sebi na prvo mjesto. Pobijedite, i vi ćete na ovoj crvenoj sofi naći nov život.«

Kik je stajao kao statua. Govorio je teško i prosto, bez svojih običajnih grimasa, bez plesnih pokreta — i bio je neobičan.

Mea ga je začuđeno gledala. Ta ovo je čudo! On ne govori rukama, tijelom i potezima oko usana — on je iskren! Ona je požalila one bijesne i grube riječi, koje mu je malo prije bacala u lice. I ona je počela da tepa:

— Oh, kad bi to bilo istina!

Njezina misao pošla je prema Kiku, kao noćna muha na svijetlo.

Arija je tapala za njom:

— Što da radim?

— Pobjeđujte! To je jedini spas.

— Kako?

Kik oživi. Njegove se lične crte pokrenu u brzopletu grimasu:

— Započnite bitku na onom mjestu, na kojem ćete moći vi da napadnete. Otvorite klavir! Zagrmite, kao legija na jurišu, kao svirač, koji hipnotizira zmije, da ih pohvata i pobije.

— Što? Da se muzika javi u ovoj kući? Kraj mrtvaca? Kraj krvavih ruku?

— Pobjeđujte! To je jedina riječ, koju umijem da vam kažem.

Arija digne ruku:

— Da pođem?

Kik prihvati njezinu ruku i gracioznom je gestom povede:

— Do klavira!

— Preko smrti, preko Tomovog krvavog čela...

— Kao junakinja!

— Ja mahnitam...

— Ne, to je slutnja pobjede!

— Bog gleda na mene, i ja mu se rugam...

— Ne, to je slutnja buduće velike radosti!

— Tom! Tom!

— Vaša pobjeda je njegovo umirenje.

Arija sjedne za klavir, otvori tipke i kao hipnotizirana stade prebirati po njima:

— Bez nota?

— Akorde divlje i strastvene!

— Krv? Smrt? Oslobođenje?

— Oslobođenje!

— Znam, znam. Našla sam!

Arija je kao u groznici slomila asimetrijski akord i sa bezglavošću crnačkog jazz-banda zaplesala na klavijaturi Vivisov šlager...

— Hura! — prihvati bijeli gospodin Kik Arijin bojni zov i ponudi Mei svoje tijelo u plesnom pokretu.

Mea skoči na njegove ispružene ruke kao ludo majmunče na granu, da se niše, da vrišti, da mahnita.

Kik je povijao Meinim tijelom kao vjetar lipovom granom, cjelivao je u zatiljak i govorio:

— Mea, ti imaš rđav jezik i grube metode kao i sve primitivke. Ali si ti ipak vragometno zgodna djevojčica...

VIII

Milostiva Kle jedan se čas skamenila na vratima salona — i onda kao bomba uletjela i razbila komediju Kikove režije:

— Gospodin Kik, Arija, Mea! Jeste li poludjeli!

— Oh, mama...

— Kakova je to glupa šala? Gospodin Kik, što to znači?

— Ništa, milostiva. Gospojica Arija je malo nervozna, pa sam je zamolio, da se zabavi klavirom.

— Vi zaista nemate pameti! Prestani, Arija!

Kle uhvati Ariju grubo za ruke.

Poklopac klavijature prasnuo je kao lumbarda i potresao Arijinim trepavkama. Ona pređe rukom preko čela i poče da se snalazi:

— Mama, kako je to strašno!

— Šta? Šta je strašno?

Arija otvori usta, da kaže: »Tomova smrt i cijela ova kuća.« Ali u taj čas sjeti se Meinih riječi: »Kad god je Tom htio da bježi, tvoja ga je mati povukla u svoju spavaću sobu — i on je ostao!« Arijina se usta zatvorila, a jezik ukočio.

Kle digne obrve i vikne oštro:

— Dosta! K stolu! S tobom se mora postupati kao sa derištetom od pet godina. Rastrgala sam se od brige, a sad mi ti još smišljaš komedije.

Onda otvori vrata od hodnika i produži da viče:

— Magda! Kavu!... Ne smijem ni deset minuta otići od kuće, a da se odmah ne stvori cirkus... Magda! Ta životinja opet spava!... Sve se odmah okrene na glavu. Zar ja moram neprestano ovdje stajati kao žandar i vikati i gristi se? O, ja ću tu načiniti

reda! A kome nije pravo — vrata su mu otvorena... Magda! Taj bezobrazni gad opet spava... O, ja ću načiniti reda! Da vidimo, ima li ova kuća gospodara ili nema...

Kle ljutito obiđe salonom, uze bez ikakvog vidljivog razloga jednu svesku nota i baci je na klavir. Viknula je još jedanput bijesno: Magda! — i naglo izašla da prodrma Magdu, koja je bez sumnje sjedila na ušima.

Kroz širom otvorena vrata ušla je u salon svagdašnja atmosfera.

Arija, Mea i Kik sjeli su bez riječi za stol. Kik se je osjećao ponešto neudobno. Kle ga je izbacila sasvim iz koncepta. Našao se u ulozi zločestog djeteta, koje je — zatečeno u nedozvoljenoj igri — naprćilo usta, što mora da šuti i da, za kaznu, mirno stoji u kutu. Da ustane i ode?... Izgubiće svoju genijalnu masku u očima Arije i Mee, a to bi bilo vrlo glupo. Što se Mee tiče, neka ide s milim bogom. Ali Arija! Mea je dobro rekla: to je divan zalogaj. U tu odvratnu babetinu ušao je neki bijes, i moglo bi se vrlo lako dogoditi, da on u ovoj situaciji ispadne kao šmrkavac...

Mea se vratila iz teatralnog entuzijazma u svagdašnju pokornost; poplašena i sitna — sačuvaj, bože, da milostiva sazna, što je ona o njoj govorila! — ona se nije usudila ni da misli.

Arija je podbočila glavu objema rukama. Njezina svijest bila je golema praznina. U toj pustoši izgubio se i Kikov glas. Ona se je dugo obazirala po toj pustoši, dugo čekala da ugleda ma kakovu Fatu Morganu. I na koncu, ne dočekavši ništa, zapitala je tupo i umorno:

— A što sada?

— Ništa ne pomaže. Treba bježati! — prihvati Mea.

Kik pomisli: »Dakle, ja zaista postajem idiot u ovim šarmantnim plavim očima!«... — I on se zatalasa kao zmija i poskoči da spasava svoju poziciju:

— Ne! Boriti se treba i čekati...

— Što? Što ima tu da se čeka?

— Svijetlo vlastite duše.

Arija ga pogleda prezirno i produži u zrak, kao da govori mimo njega:

— To je sve samo neka vaša luda imaginacija. Laž, pjesma, koja zahvati čovjeka, strese ga i odbaci. Da, na čas bila sam povjerovala u tu vašu ludost. Treba to sve baciti do vraga i otići.

Kik vikne:

— Ne pomaže!

— E, onda — onda se treba ubiti!

Arija izbaci posljednju riječ žestoko, podiže glavu i spusti ruke na stol — uvjerena, da je dotukla bijelog gospodina Kika.

I Mea je sijevnula:

— Spasavajte sada, Kik?

— Rekli ste tešku riječ, Arija! Treba razumjeti i...

—... i propasti! — doda mirno Arija.

—... i propasti! — jekne Mea.

Kik se upre, da spasi svoju poziciju. Ne zbog Arijina umirenja, već zbog svojega prestiža. Taj čas i on je sijevnuo. Razabrao je, da su ga u tu glupu situaciju dovele dvije djevojčice, dva žuta kljunića. Ta dva derišteta imala su zaista mnogo šansa, da ga učine smiješnim.

Kik se mašio svog najboljeg oružja — romantične fraze. Ovim je oružjem dosada uvijek nepogrešno tukao svaki ženski mozak.

— Nemojte tražiti jeftinu utjehu, Arija! Samoubistvo ne donosi umirenje. Atomi smo jedne bezgranične svemirske duše. Trzavi, mali atomi. A tijela su naša mekana glina pod rukama njezinim. Naše tragedije i naša slavlja nevidljivi su trzaji njezina života. Uvećavanje naše tragedije i našeg slavlja djelo je naše bolesne mašte; to su fikcije, koje ne postoje. Postoji samo normalni život svemirske duše. Karikirati nju u sebi, to je grijeh, što ga vi u ovaj čas počinjate, da budete kažnjeni zakonom njezine ravnoteže. Vi ste, Arija, htjeli da presegnete preko svog okvira. Vraćeni ste na svoje mjesto i nišete se od ekstrema u ekstrem, iz goleme sreće u golemu nesreću. To nihanje, to je već bol i nemir. Ubacite svu svoju volju u to nihanje, da pomognete prirodi uravnotežiti i smiriti svoju dušu . . . Smrt? Smrt nije rješenje.

Kik je jasno osjećao svu glupavost, besmislenost, pa čak i mizernu formu ove svoje improvizacije. Ušutio je na čas, da omjeri djelovanje. Bio je zadovoljan. Utvrdio je, da je svakom ovom bezglavom rečenicom osvajao po komad terena. Da, zašto konačno, da on ne bude onaj, koji će tu divnu djevojčicu presaviti i prebaciti preko barijere djevičanstva . . .

Nije mogao nastaviti sa svojim žongliranjem.

Široko opruženim rukama unijela je Kle poslužavnik i na njemu šalice, posude s kavom, maslac, mliječno pecivo. Između šalica njezino je strogo lice navisoko izbacilo obrve. Ona je stala, udarila nogom o tle i viknula kreštavo, kao neka grdna ptičurina:

— Arija, zar još nisi prostrla? Ma ti si zbilja luda.

Kiku se učinilo, da će Kle sjuriti poslužavnik sa kavom pod stol. On skoči, dohvati pokrivalo sa stola i oštrim pogledom izbaci Meu iz stolice. Ona je shvatila njegov pokret, pa živo poskočila, donijela bijeli stolnjak i prebacila ga spretno preko stola.

Arija se nije maknula.

»Milostiva Kle. Da, milostiva Kle,« — ponavljala je Arija ovu svoju bodljikavu misao. — »Ova žena, pred čijim se je vratima smrzavala Mea, bila je nekada moja mati. Ko je ušao u nju i iznakazio joj lice?«

Kik je vrlo spretno redao i namještao šalice po stolu.

— Molim vas, milostiva, ostavite ta uzrujavanja Ovo časovito neraspoloženje gospojice Arije ne smijete uzeti jako ozbiljno . . .

— Ne mogu nikako da razumijem, koji vam je vrag danas. Najprije urlate i tulite i divljate, kao da ste u Stenjevcu, a onda sjedite kao mumije . . .

Mea je stavila ruku na Arijino rame, kao da misli govoriti za nju i za sebe:

— Milostiva, mi razgovaramo o duši i o oslobođenju . . .

— Šuti! Vama se mota. To je opet vaša pjesma, gospodin Kik. Molim vas, prestanite u mojoj kući pjevati te svoje lude pjesme. Vi tjerate šport, a djeca vjeruju u svaku vašu riječ i prave mi u kući cirkus.

— Ne, milostiva, ne osuđujte. To je mladost. Stotinu tuga i stotinu veselja u jednom času. Sanje, religije, svijetla vantjelesna carstva dolaze u sukob sa životom. Maštanja se ruše — to je sve. Malo suza, malo buncanja i priča se svršava. Zar ne, gospojice Arija?

Arija nije odgovarala. Pila je kavu, otsutna za ovaj razgovor. Kik joj se ukazao prazan i glup i odvratan u svojim obzirima prema onoj ženetini, koja je nekada bila njezina mati.

— Vi ste, doduše, odličan frazer, gospodin Kik, ali vam ja ipak ne mogu dozvoliti, da u mojoj kući izvodite svoje produkcije. Sve se to može gledati u kazalištu i čitati u romanima. U kući treba da je red, i da svaka zabava ima svojih granica. Jeste li razumjeli?

Kik se našao u unakrsnoj vatri. Bilo je vrlo nezgodno da zauzimlje front prema milostivoj Kle. Ako stane na njezinu stranu, izgubiće vezu s Arijom. On je vidio jasno, da je među njom i njezinom materom pukla nepremostiva provalija. Treba se povući. To je u ovom slučaju najbolja diplomacija. A njih dvije neka se zgrabe. On se poklonio u znak odobravanja, prihvatio vrlo otmeno šalicu i diskretno pio kavu.

Arija je iskosice gledala svoju bivšu mater. Zašto ova žena frazira? Za koga ona to glumi?... A morala bi se zaviti u crno i gruvati se u prsa... Fuj! trže Arija šalicu od usta i baci pred milostivu Kle riječ tvrdu kao kamen:

— Zvijeri!

— Šta-a-a-a? — zgranu se Kle i odiže se na stolici. Ali u istoj sekundi, dok se je u njoj skupljao kreštavi krik, javio se pred njom na stijeni salona — film: povratak Arije iz Beča, Tom, obveznice... Na njenom licu popustiše tetive i usne se pokušaše osmjehnuti:

— Arija, ti si još uvijek djetinjasta. Tebi neko natovari ma kakovu ludoriju, i ti odmah misliš, da je to sudbina svijeta. Gospodin Kik, — tu se njezin glas zaoštrio, — zabranjujem vam, da mi zaluđujete

djecu. Razumijem literarne razgovore i maštanja. Ali da mi po kući neko zbog literarnih razgovora hoda po glavi i skače kroz prozor, to ne mogu dozvoliti. Taj neka to čini na svoj, a ne na moj račun...

Kik je zaorao dvije brazde preko svoga čela i uzdigao gornje tijelo kao da želi ustati, pokloniti se suvereno i uvrijeđeno otići. Arija ga je slijedila istim kretom, da ustane s njim i da pregazi svoju bivšu mater. Kik je uhvatio njezin pokret — spustio je ramena i poklonio se bez riječi. Kao šahist, koji je digao ruku sa figure i zaustavio vlastiti potez, da bi dobio vremena.

Arija skoči, protegne se i poraste:

— Kukavice! Dosta ove močvare! Sva su vaša srca otrovana. Niko nema snage da viče sa mnom. Da svi zajedno pojurimo iz pakla, da pomognemo jedno drugomu, mi bi se spasili. Ali vi nećete spasa. Vama je ugodno živjeti u močvari!

Milostivoj Kle ispade žlica iz ruku.

Kik pruži ruke, da dohvati Ariju:

— Gospojice Arija...

Arija se razbuktala, grunula stolicom o stol i zavriskala:

— Pustite me, kukavice! Vaše su riječi glupa cirkusijada i literarni šverc. Pustite me, ja imam pravo da govorim. Kad udarite psa, on cvili, a kad se po meni gazi i pljuje, ja ne smijem plakati ni vikati. Ko mi smije braniti? Ko? — ona je prerasla glasom samu sebe i bjesomučno lupala nogom o tle: — Ko? Ko? — Osjetila je mahnitu slast u strasti, da izazove cijeli crveni salon. Prezirom je šamarala svračju fizionomiju gospodina Kika, i prestravljeno i ukočeno lice milostive Kle. Ona je spoznala, da oni neće da se bore s njom. — Ko? — vikala je tražeći

protivnika među stvarima oko sebe. Ali sve su stvari bile zanijemile. — Zar ću se opet slomiti bez bitke? Da postanem jednaka svojoj materi? Gospode, ne ostavljaj me u ovom času snage...

Uto uđe Vivis.

Razabrao je situaciju i osmjehnuo se. Koraknuo je i nonšalantno prihvatio i poljubio ukočenu ruku milostive Kle.

— Dobar dan!

Arija okrenu frontu prema njemu i jurnu u napad:

— Treba da skinemo masku sa lica! Mi smo gadovi, šverceri! Švercujemo sve, čega se možemo dohvatiti. Duša, saharin, prijateljstvo, kokain, ljubav, dragulji, duhan, sve je to za nas samo šverc. I poezija je za nas samo šverc...

Vivis se smješkao. Sjeo je za stol, uzeo šalicu i natočio si kavu. — »Divno! Film se odmotava upravo odlično. Konačno je ova ženskadija ipak razumjela, da se u ovom našem vijeku ne može putovati diližansom...«

— Sa ruku nam kaplje krv. Gurnuli smo Toma pod žandarske puške. A što mi, zvijeri, sada radimo?

— Arija! — vrisnu Kle.

— Što mi radimo poslije te krvave noći? Udaramo li se rukama u prsa? Plačemo li? Posipljemo li glavu pepelom... Ne! Mi jurimo da ugrabimo ono, što je ostalo iza njega. Kao gladni vuci, koji komadaju mrtvog vuka.

Vivisov smiješak bacio je Ariju u kulminaciju afekta i ona vikne:

— Tako je! A vaš smiješak, Vivis, vrhunac je zvjerstva.

Vivis stegne usta, pogleda mirno i mljasne jezikom:

— Pa-a-a-a, možda imate i pravo.

Kik je digao oči u strop —

Mea je stajala u kutu kao sadra —

Kle je ustala —

I po treći put je Arija uzela svoj šešir, da zauvijek ode iz ove kuće. Ovoga puta bez nade, da će spasiti samu sebe.

Bez katastrofe —

Bez lomljave —

Za Arijom pošla je Mea, kao zavioreni barjačić —

Pošla je i Kle — kao opatica sa brojanicama tupe tuge za crvenim raspelom.

IX

Crveni salon ispunio se Vivisovim smiješkom. On je komotno i udobno ispio kavu, progutao kolačić, zapalio cigaretu i uvalio se u sofu.

»Točno! Roman se dobro završava. I što je najvažnije, stvar ima dobar tempo. Možda ću već sutra moći da na roman stavim točku, a u džep slikoviti finis, — onaj iz ormara u spavaćoj sobi milostive Kle.

»Da, sasvim su suvišne ove Kikove oči, zalijepljene o strop crvenog salona. One mogu da postanu suvišno opterećenje situacije. Ja bih zaista bio vrlo loš romansijer, kad bih dozvolio, da se na zadnjoj stranici romana uvuče u radnju neko novo lice, koje bi bez ikakvog stvarnog razloga produžilo roman za nekoliko poglavlja. To bi bila opet neka puževa poštanska kola iz XVI. vijeka. Treba toga bijeloga vraga smjesta precrtati u fakturi, jer bi se moglo dogoditi, da se jedan dio finisa nađe i u njegovom bijelom džepu. A taj pozerski tikvan nije ni orao ni kopao na ovoj njivi...«

Vivisu se neobično svidjela ova ponešto nova forma mišljenja. — »Halo! Dobra tendencija romana traži, da što prije amputiram ovoga bijelog gospodina...«

— Gospodin Kik!

— Molim?

— Vi se dosađujete, zar ne?

— Ne. Melodram je vrlo interesantan.

— Za onoga, ko ne zna, kako će izgledati svršetak.

— Zašto?

— Zato, što će se ovaj melodram završiti pred policijom, a vjerovatno i pred sudom.

— Ne razumijem.

— Baš zato ćete vi i postati u finisu vrlo komični. Stvar ne razumijete, a uvlačite se u nju, kao da vam istražni zatvor i beskonačna natezanja s policijom i sudom čine neko naročito športsko veselje.

— Vi govorite u zagonetkama, gospodin Vivis.

— Ho-la! Ova će vam se zagonetka razbiti na glavi, ako ne strugnete na vrijeme iz interesne sfere ove kuće. Sve je ovo ovdje suh račun. Ne znam, koji vas vrag drži ovdje, kad niste ni najmanja cifra u tom računu.

Kik je razabrao, da ga Vivis izazivlje. To ga je revoltiralo. Zar ovaj glupi švercer i najordinarniji kriminalni tip smije da se poigrava s njim? Da ova odvratna gubica protjera njega, bijelog gospodina Kika, iz ovog salona, i da proguta zalogaj, koji se zove Arija?

— Što radim ovdje? Ništa. Fraziram, vježbam se u nonšalansi i pijem badava kavu.

— I šmirate za Arijom.

Vivis se nasmija široko, glasno i prostački.

— I to vama smeta?

— Bože sačuvaj! To su za mene stvari od posljednje vrijednosti. Treba da razumijete, da sam ja u poslove ove kuće uložio sav svoj kapital, i da imam pravo kontrolirati sve fizionomije, koje prolaze ovuda. A naročito u ovom opasnom času — vi ćete mi kao razborit čovjek dati pravo — kad treba napoleonskih poteza, da se prođe kroz gomilu opasnosti i da se stvar izvede na čistac. Tu mi svaka suvišna fizionomija može da postane novi teret.

— Vi ste neoprezni. Otkrivate mi karte.

— Ne, dragi gospodin Kik. Ja sam vam prijatelj, i zato vam govorim otvoreno. Možda vas smeta, što ne biram riječi i što ne pazim na dobru formu rečenica. Ne činim to zato, jer ovo ne smatram salonskom kozerijom, već potrebnim objašnjenjem. Situacija zahtijeva, da to objašnjenje brzo privedem kraju. Vidite ove lude ženske, koje su malo prije pomahnitale i izjurile na ulicu. Tu njihovu mahnitost moram da ponesem na svojim ramenima preko stotinu zapreka, da ih spasim. Moram da zajedno s njima spasim svoje interese. Vjerujte, dragi gospodin Kik, kad bi vi bili sa kakovim, pa i najsitnijim interesom vezani uz ovu kuću, ja bih i vas povukao u ovu bijesnu struju, naprosto iz sebičnosti, da me odteretite i da ponesete jedan dio odgovornosti. Ali tu nema ni jednog atoma vašeg interesa.

»Arija, koja bi jedina mogla u ovom slučaju da uđe u kombinaciju — nije cifra, s kojom bi mogli raspolagati ni vi ni ja. Ona raspolaže sama sa sobom, i ona je — i to treba da vam kažem — već raspoložila sa sobom. Ona ima u Beču svoga čovjeka, kojega neće zamijeniti ni s vama ni sa mnom, jer joj ni vi, ni ja ne možemo staviti na raspolaganje auto . . .

— Ja mislim, da vi lažete.

— Nemam razloga. Vi se možete vrlo lako uvjeriti, da govorim istinu. Isporedite svoj dosadašnji uspjeh kod Arije sa svojim uspjesima kod drugih žena, pa ćete jasno vidjeti, da između vas i Arije stoji jedan otmeni bečki bankir, s kojim ne možemo ni ja, ni vi uspješno voditi borbu. Kad sumirate ova fakta, onda vaše guranje u ovu situaciju — naročito u ovom času, kad se ona prebacuje iz ovoga salona u policajnu zgradu i u sobu istražnog suca — postaje vrlo nerentabilno, pa čak i glupo. Mi smo ordinarni šverceri, naši interesi stoje u oštrom sukobu sa policijskim i sudskim paragrafom. I konačno, ako ovoj sumi fakata pribrojite još i to, da ste i vi u zadnje vrijeme bili prisiljeni da prekinete dobre odnošaje s policijom . . .

Kik skoči:

— Gospodin Vivis, vi vrijeđate!

— Molim vas, gospodin Kik, bez uzrujavanja . . .

— Ne dozvoljavam . . .

Vivis zaoštri riječ:

— Ne mogu se obazirati ovaj čas na formu. Meni gori pod nogama, pa moram brzo raščišćavati stvari. U ovom času to je moje neosporno pravo po osnovnom prirodnom zakonu samoodržavanja. Mislim, da i vi razumijete, da me ta situacija sili da obavim strogu reviziju svih ličnosti, koje tu dolaze u obzir. Vaša virtuozna organizacija sakupljanja i podizanja predujmova za list, koji nikada neće izaći, čini se, da nije našla razumijevanja kod policije. Policija je vaš kulturni rad shvatila kao prevaru . . .

Bezobrazno mirni ton Vivisove atake izbacio je Kika potpuno iz ravnoteže. Koraknuo je kao uvrijeđeni puran, izbuljio oči i puhnuo kroz nos. Već je stisnuo i pesnicu da sjuri šalicu kave u te prostačke švercerske zube, dohvatio je i svoju palicu sa srebrnim drškom, da tom idiotu razbije nos, — da, ali ta svinja švercerska ima poširoka leđa i čvrste šake . . . I on pokuša, da se bije riječima.

— Dosta je tog vašeg glupog bezobrazluka. Do ovoga časa, gospodine glupane, podnosio sam vas u svom društvu iz samilosti, da vam pomognem svladavati vašu besprimjernu blesavost. Od ovoga časa ja vas više ne poznam, i molim vas, da me poštedite sa svojim idiotskim revizijama. Vaše društvo uvreda je za moju cipelu, koja ima više duha, negoli dvadeset i pet fakina vaše vrste!

Bijeli gospodin Kik oštro zabaci glavu —

Odlučno zakopča kaput —

Čvrsto stisne palicu sa srebrnim drškom —

I udarcem vratâ iza sebe potrese kuću u temelju.

Vivis je zadržao liniju svog koncepta do kraja. Prezirno je za njim odbacio oblačak dima i smrsio:

— Šmrkavac!

Onda se zadovoljno nasmija i reče sam sebi:

— Točka.

»Izvrstan dan.

»Finis šušti i zove me, da ga turim u džep. Hola! Moj džep je svakako ugodnije boravište, negoli kaseta milostive Kle, koja leži u mračnom ormaru i smrdi po naftalinu.«

Uzeo je šalicu, kimnuo glavom i nazdravio:

— Hura! Vivis ekstra-klasa!

Ispio je kavu, progutao nekoliko keksova, fićuknuo i ispružio se po sofi. Složio je ruke pod glavu, prekrstio oprezno noge, da ne iskvare dobru liniju hlača. I onda, kao vrhovni komandant velikih pokreta, zapovjedio reviju događaja na mirnoj plohi stropa.

U uzornom redu, sa spuštenim zastavama, defilirali su događaji i pozdravljali svoga režisera:

1. Sukob sa milostivom Kle i totalna pobjeda.

2. Šest većih i dva manja fiktivna posla, po kojima se je oko 30.000 dinara iz kasete preselilo u Vivisovu lisnicu.

3. Odlično smještena bomba škandala i razdora u familiji eksplodirala je u pravo vrijeme. Mea je izvršila vrlo dobro svoju misiju. Da je radila svijesno, bila bi zaslužila i posebnu nagradu.

4. Strateška operacija sa Tomom uspjela je točno po planu. Najopasniji protivnik pobijeđen je i otstranjen kao na šahovskoj dasci. Upravo diplomatski!

Tom? Teškim seljačkim nogama zakopao se u ovaj salon kao drvo korijenjem u zemlju. Grub, spor i lukav. Kamena stijena na putu do kasete.

Anarhija! Naravno, dragi Tom! po zakonu o nepromicavosti tijela nismo obojica mogli biti u isto vrijeme na istom mjestu. Kompromisa nisi dozvolio — na svoju štetu.

Da, da. Slažem se potpuno. Anarhija! Što ćemo. I to je, nažalost, vrlo potreban rekvizit u ovom slučaju. Cilj, dragi Tom, — cilj, a ne sredstvo. Ti si pazio na sredstvo borbe, a ja na uspjeh. Zar ne, fatalna razlika u shvaćanju? Vidiš, moje je shvaćanje bilo inteligentnije i rentabilnije.

Zaista, vrlo je prijatna zabava promatrati defile svojih uspjeha. Hola! — dragi Tom, da je u tebe bila moja pamet i moja rutina, sad bi ti ležao ovdje na sofi, a ja defilirao pred tobom sa spuštenom zastavom. Vidiš, kad bi tvoj slučaj u formi neke lijepe priče ušao u pučkoškolske čitanke, moralo bi na kraju stajati: »Iz ove priče učimo, da je bolje raditi sa mozgom, negoli sa korijenjem u zemlji...« Uvjeravao si me o svom pravu, koje je u teoriji neosporno. U praksi je ipak moje pravo — po kojemu velika riba guta malu — odnijelo pobjedu.

Anarhija! Anarhija, prijatelju.

Hola!

— —

Na stropu crvenog salona pred Vivisovim nasmijanim očima pokorno je stajao događaj sa Tomom i čekao, da mu Vivis mahne rukom kao i ostalim događajima ove revije. Ali Vivisu je ovaj događaj

naročito laskao i on je produžio zabavu. Svaki njegov »Hola« bio je zviždук biča kroz salon...

Vivis, zabavljen revijom i zaglušen svojim laskavim riječima, nije primijetio, da su u salonu sve stvari zadrhtale. Nije osjetio, da se u salon uvlači sumrak i da su sve stvari zamirisale bijelim glogom jednog dalekog groblja.

U salon ušao je — On.

Tom.

Mrtvi Tom.

Ušao je u bijelom odijelu, neosjetno, neprimjetno kao misao — sa krvavom mrljom nad desnim okom. Sjeo je k stolu na onu istu stolicu, na kojoj je sjedila Arija, uzeo šalicu, iz koje je ona pila, natočio u nju mlijeka i ispijao polagano...

Vivis se je izvrsno zabavljao:

— Čini mi se, kao da si nešto htio reći. Izvoli samo. Dozvoljavam diskusiju, uvažiću sve tvoje spoznaje, koje si stekao praksom. — Šta? Ko se hvata mača, od mača će i poginuti! Hajde s milim bogom. To je dosadno. Ma, čovječe božji, ti ponavljaš gluposti, koje ti je u osmoj godini života zabio u glavu neki glupi pop u čađavoj zagorskoj crkvi. Kakav vražji mač? Ostavi blezgarije... Budi pametan, pa ću ti dati cigaretu — —

Vivisu se neobično svidjela ova zadnja rečenica i on se nadre smijati.

— Ti ne odgovaraš, lijepa moja spuštena zastavo! Treba, dakle, da počekam do druge revije. Polagano misliš, prijatelju. Čini se, treba mnogo vremena, dok razabereš situaciju, i dok spoznaš, da si ti moja najljepša kolajna... Htio bi da ideš? No hajde, hajde, prijatelju. Samo gledaj, molim te, da budeš malo zabavniji, kad drugi put zapovjedim reviju.

Odmahnuo je rukom:

— Hola!

Slika na stropu ganula se i nestala u uglu nad vratima.

— Gle, kakovu sam divnu zabavu pronašao! Ovakovu igračku ne može si priuštiti nijedan američki kralj dolara. Za ovo treba pameti, prvoklasne pameti!

Protegnuo se. Odbacio cigaretu i ustao. Fićuknuo je svoj šlager, zanihao se po taktu, zapucketao prstima:

— Gle, neka knjiga na ćilimu! Uvez odličan. Daj da te vidimo, kulo bjelokosna. Gle, vraga! Dostojevski: »Zločin i kazna.« Ho! Ho! veliki mudrače sa istoka. Ho! Ho! poštovani muzejski ormarčiću sa pretpotopnim istinama. Zdravo, nekadašnja duhovna mano studenata i studentica, slavno mjerilo inteligencije i pameti. Šta ćeš, dovršio si svoj vijek i tomu se ne može pomoći. Danas vrijediš manje od nogometne lopte. Danas je mjerilo inteligencije crnac iz Urugvaja, jazz-band i limuzina od 80 HP. O siromašni prijatelju mojih romantičnih srednjoškolskih noći! Kako si ono rekao? — Da »izađem na trg, na raskršće, da se poklonim narodu, da poljubim zemlju, jer sam se i o nju ogriješio, i da na glas reknem cijelom svijetu: ja sam ubojica!«

»Halo! dobri moj starčiću, kako je sve to danas drugačije! Sentimentalnost visi kod staretinara kao neki otrcani, smiješni kaput, kojega niko neće da kupi. Danas u umjetnosti vladaju oštri kutovi, oštri pravci — vijugavih linija više nema. A u životu: spekulativna matematika i jasna misao, koja kotira na burzi. Kako je to naivno i glupo sikirom ubiti babu lihvarku i njezinu sestricu Lizavetu, i oprati ruke u škafu! Fuj! To radi pijani Franc iz Kustošije. Druga se danas pjesma pjeva. Poslušaj, pokazaću ti ritam današnjih melodija...«

Vivis podiže poklopac na klaviru. Umjesto nota rastegnuo je »Zločin i kaznu« na krvavoj 86. stranici prve knjige i zasvirao punim akordima svoj šlager.

Salon se smračio.

Je li to grana oraha lupnula o prozor?

Tom je odrezanom kretnjom uzeo sa stola Vivisovu srebrnu dozu, izvadio cigaretu i zapalio.

— Tako! — nasmija se Vivis i strelovito preleti desnom rukom preko klaviature, a lijevom okrene stranicu i pročita glasno: »Začuje se iznenada, da neko hoda po sobi... Ujedanput začuje jasno tihi krik, ili kao da je neko tiho, iskidano zajecao i zašutio.« — Gle vraga! — »Čučao je kraj kovčega i čekao jedva dišući, no onda skoči naglo, zgrabi sikiru i strči...« .

— Ho-ho-ho! — smijao se Vivis od srca. — Idiot blesavi! — i zahvatio tipke objema rukama...

... i odrezano slomio akord.

Ušla je Arija i stala nasred salona.

Blijeda, s ukočenim očima gledala je u stol na ono isto mjesto, na kojem je sama malo prije sjedila. Tomov lik, što ga je sve ove dane imala pred očima realizirao se, i ona ga je ugledala, kako sjedi za stolom miran, svagdašnji.

— Tom! — rekla je tiho i pošla prema stolu.

Vivis ju je vidio drhtavu i nemoćnu. Ustao je i pomislio: — Arija dolazi, da se izvrši moj program — drugi dio detalja ad točka 3.

Prišao joj je s leđa, nježno je obuhvatio ispod pazuha i dlanovima joj zaoblio grudi.

— Arija, leptiriću moj božanski! Znao sam, da ćeš doći. Čekao sam te, da posvetiš moje ruke, da pričestiš moje usne, da blagosloviš krv moju — u ime oca i sina i duha svetoga, amen!

Ona se je nemoćno presavijala na njegovim rukama. Bešćutna i otsutna za sve u sebi i oko sebe, gledala je bijelog Toma. Pružala je ruke k njemu i govorila i molila i dozivala u transu:

— Dugo sam te zvala, da dođeš, Tom! jer ja ne mogu sama da izađem iz ove močvare. Ti si me čuo, Tom! Ti si došao. Hvala ti, hvala ti!

Kliznula je niz Vivisove ruke kao da pada u nesvijest.

Tom je sjedio nepomično kao ikona.

Kroz krvavu rupu nad njegovim desnim okom strujao je dugačak trak dima — —

Vivis je govorio strastveno:

— Arija! Vjero moja, ufanje moje, ljubavi moja —

On podiže Ariju kao neku arealnu viziju i ponese je u svoju sobu. Grizao joj je jabučicu na grlu, u kojem se je trzala neka dobra riječ —

Tom je lagano i tvrdo gnječio cigaretu —

Sumrak —

Na vratima ukazalo se patničko lice milostive Kle kao ugasla lampa —

X

Kroz otvoreni prozor crvenog salona uletjela je mala bijela vještica. Besmisleni leptirić, koji živi dva dana.

Poigrala je oko lustera, kao neki nemirni, besvijesni osjećaj, koji traži formu za svoj život — a ne nalazi ga. Kupala se u svijetlu kao pastrvica, udarala krilima o žarulju, šetala prostrtim stolom, zavirila u čašu žutog vina i opet se bacala naglavce u poplavu svijetla.

Hoće li ta bijela mala vještica dočekati sutrašnji dan? Da zaspi pijana od bijesnog mladenačkog poigravanja kroz noćno svijetlo, i da se sutra probudi kao starica, koja je časno rodila i odgojila pokoljenje? I onda da još jednom poleti oko lustera i da neprimjetno umre u jednom neznatnom naboru crvene zavjese —

Niko od ovih, koji sjede sada ovdje kod večere, ne vide njezino veliko veselje i njezin ples u poplavi svijetla.

Arija?

Sjedila je nepomično sa rukama u krilu i gledala Toma. Slutila je neko lepršanje u zraku i mislila:

— Možda to bijela riječ Tomova poletava salonom, a ja je ne razumijem. Bože dobri! Što to on hoće da kaže? Zbog te riječi on je ustao iz zemlje, a ja ga ne razumijem.

»Tom! Ti vidiš moje misli i vidiš moju muku i moju rastrganu dušu i moje oskvrnjeno tijelo. Znam, došao si radi mene i mojega spasa. Progovori glasom, koji razumijem! Tom!«

Arija htjede skočiti, viknuti i pružiti ruku prema njemu i položiti mu glavu na prsa —

— Jao, Kriste!

Ona je taj čas spoznala, da osim nje niko ne vidi Toma. Pogledala je pažljivo svoju mater, Meu, Vivisa. Svi su oni gledali mimo njega.

Milostiva Kle sjedila je drvena i pognuta. Jedan prosjedi pram uzurpatorski se natisnuo na njezino čelo —

Mea je izgubila uporište, pritajila se i počela oponašati milostivu Kle. Oči su joj nemirno igrale oko stola — nešto se događa? . . . Je li to tišina prije oluje? — Mea nije ništa razumijevala. Šutjela je i čekala, da neko kraj nje odgovori na bujicu nejasnih i nesuvislih pitanja, koja su joj zalijevala usta.

Vivis nije osjetio led bijelih krila. On je virtuozno operirao nožem i vilicom, rezolutno žvakao šunku sa jajetom, gutao komade kruha, i za svakim petim zalogajem ispijao po čašu vina. Jedna je jedina misao kružila oko njegova tanjura: — »No konačno je sama ženskadija u kući. Vrlo dobro! Stroj savršeno funkcionira, zupci kotača precizno se zahvaćaju, sila se prenosi od jednoga na drugi matematski točno! . . . Treba da dignem čašu, i da nazdravim nepogrešnosti svoje pameti, koja bez duha svetoga počinja čudesa.

Podigao je čašu:

— Hola! Dragi moji. Hola! Magda je odlično stvorenje. Pripravlja šunku sa jajetom, kao osobni kuhar njegovog veličanstva kralja Luja XIV. Sintetizira forme renesanse i kubizma. Tako mi boga, Magdin zdravi ukus vrijedi više nego stotina psiholoških romana. Dozvolite, dragi moji, da njoj u zdravlje podignem ovu čašu, i da položim na ovaj tanjur kraljevsku riječ njoj u slavu:

»O, Magdas, atavis edite regibus, o et presidiet et dulce decus meum!

*

»Hola! Neka slava njezina sjedi »ob lijevo« slavi mojoj danas i u sve vijeke vijekova!«

Vivis iskapi čašu i širokom gestom udari njom o stol:

— Zar ja sâm moram da pojedem svu ovu blagodat, ovu kulu bjelokosnu, ovaj kovčeg zavjetni kao kralj Honolulu? Oprostite, ali meni se čini, da bi to ipak bilo previše za centralni pogon moje statike i dinamike! Previše za osnovni smisao života. Oprostite, milostiva, ovaj moj ton, koji prelazi decentnost ovoga salona. Ali i sam Zeus — no, nisam toliko drzovit i pokvaren, da uvlačim u ovu situaciju božanske poredbe! Uostalom, da se točnije izrazim, to ne bi bilo ni iskreno, jer cijeli svijet zna, da ja volim hodati po zemlji na svojim rođenim nogama, nego sa tuđom maštom lutati nebuloznim sferama historije i religije!

Nasmija se široko i nonšalantno:

— Oprostite, što govorim povišenim glasom. U ovakovim vanrednim prigodama ima svako na to pravo. Vidite, ja nikada ne slavim Božić, Uskrs, imendan, rođendan. Ali desi se po neki put ovakav dan, kao što je ovaj današnji, i ja u pola sata proslavim dvadeset Božića i Uskrsa. Kondenzirano, konzervirano.

»Milostiva! Arija! Mea, Što ste se ukočili, molim. Zar ovdje samo ja »nosim zdravu mišicu i srce junačko«? Nemam, doduše, tamburice, da zazvone sitne žice!... Odličan srok, zar ne? Vidi se, da sam mnogo čitao Arnolda i Harambašića. — Ali mi tu imamo nešto bolje od tamburice, neuporedivo bolje! Cijeli orkestar! Liniju arije, grom akordâ i, što je najvažnije — kontrapunkt!«

Vivis ispi još jednu čašu, a onda ustade i pođe klaviru. Digao je svijetli, crni poklopac, udario svoj šlager i zapjevao:

— Tra-la-la — la-la-la — tra-la...

Vivisov šlager ispunio je salon orgijom akorda smijehom i urlikom tralalikanja.

Sve stvari zalile se cinizmom i ludilom.

U toj lomljavi čuo se Vivisov glas:

— Vivat illustrissimus Vivis! Orator et imperator! Ante, apud, ad, adversum...

Prva se ganula Mea. Osjetila je, kako joj nečija ruka zaobljuje grudi i drsko je gladi po trbuhu i bokovima. Ona je najprije zaprepašteno pogledala milostivu Kle. Ali u njenim staklenim očima nije bilo ničega, o što bi Mea mogla zakačiti svoje sidro i oprijeti se zapovjednom smijehu Vivisovom, koji ju je vukao klaviru. Osjetila je besvijesno, da je Vivis gospodar salona, a milostiva Kle da je samo zgužvana haljina bez fizionomije, prebačena preko crvenog fotelja. Mea je spustila oči, zavrtila se oko stolice i kliznula prema klaviru. Presavijala se u taktu, bokovima i ovjesila se o Vivisovo tralalikanje kao zastava njegove volje. Ubacila je svoj visoki sopran u Vivisovo urlikanje.

— Tra la-la-la — la-la...

Njegovo svemoćno tralalikanje okrenulo je salon oko klavira kao sajamski vrtuljak.

Niko nije čuo, kako Vivis viče:

— — razaram, ubijam, pobjeđujem! Rušim ovu kuću i od nje neće ostati ni suze na suzi, ni uzdaha na uzdahu!

Salon se zanihao, zavrtio, poskočio. Sve su stvari pucketale, vrata su škripala, a zidovi su lupkali kao mrtvačke kosti.

Kle je prestrašeno digla oči. Nešto je prošlo kroz pustinju njezine svijesti. Kraterom mrtvog vulkana prošao je vruć oblak dima. Milostivoj Kle nije bilo jasno, što je to. Je li drhtaj živaca? Histerični napadaj? Strast?... Nešto je prozviždukalo zrakom i ostavilo svijetli trag. Neki ispresijecani blijeskovi, neka skakutava svijetla, neke crvene žabice, neko svjetlucavo iverje kovitlalo se pod udarcem klavirskog akorda kroz njezinu svijest, kao papirići u kovitlacu uličnog vjetra —

U srebrnoj kotarici, na bijelom stolu, poigravale su krupne modre šljive. Žuto vino caklilo se kao pijano oko —

Cika noževa, vilica i tanjura —

Smijeh bijelih ubrusa —

I Vivisov bojni krik:

— Hola!

Kle je pružila ruke.

Njezine se ruke dematerijalizirale, kroz njih se smijali ubrusi kao mjesec kroz prozor; voće je poigravalo kroz prste, kao vrhovi planina kroz oblake —

A klavir je pokretao tetive, strastveno grizao zatiljak, poigravao se sa živcima utrobe i bokova —

Kle je osjetila navalu krvi u sljepočicama. Ustala je, zanihala se, posrnula prema klaviru i bacila se preko njega ženski podatljiva —

— Tra la-la-la — la-la —

— Hola!

Prirastom nove akceleracije povećao je crveni salon svoju mahnitost i ubrzao svoje kretanje oko klavira. Salon oko klavira, a mala bijela vještica oko lustera kao Venera —

— Hola!

Kroz Ariju prolazili su prozori, zavjese, stolice, note, Crnčićeva marina i Beethovenova maska. Ona je očima ležala na Tomovom licu; na toj blijedoj plohi mramorne skulpture, na kojoj je zakrvavljena rupa nad desnim okom bila jedino čovječje znamenje. Arija nije više molila ni riječima, ni mislima, ni očima. Nejasnost, tupost katastrofe. Ravnoteža plača i smijeha. Jedino što je jasno osjećala, bila je tupa fizička bol razderanog djevičanstva i bolni trzaj čeone kosti. Vivisov glas tulio joj je u uho:

»On: tupa seljačina, gruba prostačina. Stvarao je ekonomsku bazu, da pokondirenom tikvom ispuni svoj život.

»Ona: suptilna naivka, koja je stvarala estetiku ljubavi za ispunjenje života.

»On je vidio, kako sam ja jednim dobrim šahovskim potezom spremio njegovu bazu u svoj džep.

»On je vidio, kako je njegova prijateljica postala u mom zagrljaju dijelom mene.

»On je podigao svoju prostačku šaku na mene i ja sam ga poslao na groblje.

»Na putu u grob on je dao ideju za ovaj šlager, da oda počast mojemu smijehu, mojim prstima i mojim zubima, koji su večerali njezino tijelo i njegovu ekonomsku bazu, — počast mojoj shimmy-cipeli, koja je razbila pokondirenu tikvu.

»Hola! Arija, lijepa moja vjerenice, osamstoičetvrta ženo moja! — ovaj šlager našao sam u jednoj javnoj kući i donio ti ga kao vjenčani dar — —«

Sve su stvari razumjele Vivisovu misao u lomljavi tralalikanja i sve su njisnule u cinički smijeh.

Smijeh svih stvari parao je zrak salona kao zvižduk avijatičke bombe —

— Tom?

Ustao je.

Poklonio se pred Arijom.

Ona mu je poletjela na ruke kao šesnaestogodišnje djevojčice u svijetloj dvorani svog prvog plesa.

Zamaglile se konture svih stvari oko njih.

Luster je sišao na ruku Arijinu, kao jabuka, kao vjerenički dar.

Mala bijela vještica pala je na krvavu rupu nad Tomovim okom i krilima ju sakrila, kao cjelov.

Kroz cinizam smijeha, kroz Vivisov »hola!« kroz zidove — vodio je Tom Ariju u plesnom koraku. Prolazili su kroz sve sobe, kroz razbacanu Vivisovu postelju, kroz veliku sliku tužne Madone, kroz ormar milostive Kle i kroz njezinu zaključanu kasetu . . .

Uz klavir savijala se tri avetna lika: Vivis, Kle, i Mea. Rastezali se i stezali kao tri sablasne harmonike.

— Hola! — vikao je crni, mali browning na Vivisovom noćnom ormariću.

Tom je tri puta proveo svoju plesačicu oko noćnog ormarića i tri puta položio njezinu bijelu ruku na browning.

Treći put njezina je ruka prihvatila browning i ponijela ga u ritmu, kao crni cvijet svog posljednjeg plesa.

Arija je podigla taj crni cvijet, nasmijala se, stavila ga na grudi i povukla otponac.

Ona tri sablasna lika kod klavira luđačkim tralalikanjem progutala su hitac —

Na Arijinim grudima crni je cvijet procvjetao crvenim laticama. Oprezno i sa poštovanjem položio je Tom njezino mrtvo tijelo na sag salona. Digao je pesnicu kao malj i zakoraknuo prema klaviru —

Tri su kostura kod klavira ušutjela i zaodjela se mesom, mišičjem i haljinama. Njihove su oči rasle —

Šlager je ostao presječen —

Na tri koraka pred njima Tom je stao, spustio šaku, prezirno odmahnuo rukom i vratio se za stol. Natočio je čašu žutoga vina, ispio, uzeo cigaretu iz Vivisove doze, i kao poslije svakog teškog posla, zakovitlao mlaz dima.

U toj sekundi materijalizirao se hitac i jeknuo u ušima milostive Kle, Mee i Vivisa —

Tajac —

Vraćanje svih svari u realno agregatno stanje —

Spoznaja —

I vrisak bivše matere, koja se s ispruženim rukama bacila na krvavo Arijino tijelo.

Mea je pala na crveni sag kao kamen.

A na čistom bijelom tanjuru, pred kojim je ove večeri sjedila Arija, ležala je mrtva mala bijela vještica raširenih krila, kao bijela, nepomična hostija u monstranci. Niko nije klečao pred njom. Niko nije potegao žalobno zvono. Niko nije položio vijenac na njezin bijeli sarkofag.

Mala bijela vještica, koja nije nikada sagriješila, umrla je kao cvijet u zapučku grijeha.

XI

Halo! — vikao je Vivis hrapavim glasom u pospanu školjku telefona.

— Halo! Društvo za spasavanje, molim! Ta probudite se, gospojice, do vraga! Društvo za spasavanje!

— Brrrr.

— Halo! Samoubijstvo!... Ulica, broj —

— — —

— Da, da. Ma, da! Mati je poludjela, a njezina prijateljica leži kao mrtva.

—

— Za pet minuta odigrao se pred Vivisovim očima film, koji je on tako željno očekivao.

Žuta kola —
Crvene svjetiljke —
Topot stepenica —
Glasovi —
Otvaranje vrata —
Noćne košulje i strah susjeda —
Cvokot zuba —

I topot konjskih kopita na granitnim kockama ulice.

—

U tami i tišini crvenog salona digao je Tom čašu. Pio je zdravicu bijelim krilima na porculanskom odru. I kruški, koja je granama kucala o prozore. I kosi, koja se nihala na klinu. I vatri, koja je pucketala na ognjištu.

Tom se smiješio.

Svi dani ovoga salona bili su ispunjeni brojevima, računima i banknotama, a zadnja stranica ispunjava

se, eto, misterijem jedne cigarete, koja piše nevidljiva slova: »Prah si, i u prah ćeš se pretvoriti!«

Tom se je smiješio.

Jedan Vivisov: Hola! sjeo je kao muha na rub njegove čaše i pružio rilce, da se nasiše žutog vina na mjestu, na koje je Tom prislanjao svoje usne. Pružio je rilce i brbljao:

— Prijatelju, tvoje je pravo teoretski neosporno. Ali u praksi, po vječnom zakonu, po kojem velika riba guta malu, — moje pravo odnosi pobjedu —

— Da, imaš pravo — smiješila se rupa nad Tomovim desnim okom. — Ali, vidiš, taj zakon ima ipak jednu tešku pogrešku, kao i svaka batina: ima dva kraja! Ovoga puta ti polagano misliš i ne razabireš, da sam sada ja velika riba, a ti mala. Gledaj!

Tom svine srednji prst svoje desne ruke, upre ga o palac i kvrcne. Hola se prevrnuo u zraku kao muha i mrtav pao pred tanjur, na kojemu je blagopočinula mala bijela vještica.

Sa stola digao se drugi Hola! i skočio na rub čaše:

— To je anarhija! Ubijstvo!... Policija! Policija!

— Da, anarhija. A ovo je policija: U ime Oca i Sina i Duha Svetoga, Amen! — Tomov je srednji prst i opet poletio sa palca, i drugi Hola! pao je prebijen kraj svog mrtvog druga.

Stotinu je bijesnih vitezova skakalo na rub čaše. Jedan za drugim padali su prebijeni. I kad je stoti Hola! pao mrtav i sastavio vijenac oko tanjura, na kom je ležala mala, bijela blagopokojnica — nastao je tajac i tišina.

— Ima li još koji Hola? Ima li još koji vitez, koji misli, da ja nemam pravo suditi, da nisam sudac

pravedni, i da treba pozvati policiju? — pitao je svinuti Tomov prst, spreman kao zategnuti luk.

Jedan za drugim iz svih kutova, sa svih stvari, prilazili su drzoviti Hola! kao tiho pognuti pokajnici. Redali su se u duboki kare kraj pune Tomove čaše. Digli su lijeve ruke, a desne položili na prsa u znak pozdrava.

Tom je uzeo čašu i podigao je visoko.

— Vojnici! Vi ste do ovog časa nosili crni barjak anarhije, barjak zločina i cinizma. Gazili ste oranicu, koja vas je hranila; sjekli vinograde, koji su vas pojili; harali šumu, koja vas je grijala. Bili ste parasiti na širokom dlanu mojemu i razbojnici u kući mojoj. Bili ste stjenice, buhe i uši. Bili ste nedostojni!

— Nedostojni! — oglasio se kor pokajnički.

— A sada ste po ovom svinutom prstu spoznali, da je anarhija vaša smrt.

— Spoznali!

— Naučili ste, da je besmrtnost tajna mojega uspjeha, a besmrtnost moja, to je moje korijenje u zemlji, koja me je rodila!

— Naučili!

— Vojnici! Bitka još nije dovršena. Dolazi neprijatelj sa smijehom na usnama. On misli, da je pobjeda u njegovim rukama. On ne zna, da sam ja hrabar kao lav i lukav kao zmija. A njegovu hrabrost i lukavost oduzela su mu njegova vlastita djela. On je zalutali kamen, što su ga ledenjaci civilizacije naplavili na moju njivu. Leži na zemlji i ne da žitu da nikne, ni čokotu da se razvije. I ne vidi on, da ga ja valjam preko mojih usjeva i preko mojih vinograda u provaliju. Ovo je dan moje pobjede!

Na klaviru, koji je proživio vijek svoj u tralalikanju šlagerâ, i koji nije poznavao molitve, ganule

se žice. Salonom je prošla stara melodija o kupini, koja je zarasla sve putove i staze. Samo je jedna staza ostala slobodna. Staza, kojom prolazi seoski momak svojoj dragoj.

Lagano prešla je melodija u svečani koral.

Tom je ispio i pružio ruku nad duboki kare ukočenih Hola!

— To Arija moli za moju pobjedu, za svoje umirenje i za vaš spas!

— Vjerujemo u jednu svrhunaravnu vječnu pravdu!

— Vjerujemo u dolazak njezin i u pobjedu njezinu!

— Vjerujemo!

Tom je stao nasred sobe.

Na sve strane bacao je koral, kao da sije žito. Sve stvari su svečano molile Tomovo vjerovanje.

— — —

Vivis.

Naglo je otvorio vrata, napipao šalter i zapalio svijetlo. Jedan čas zastao je uz vrata s rukom na šalteru. Zatim se stresao kao pas, kad izađe iz vode, prišao stolu i zabubnjao prstima po čistom tanjuru milostive Kle. I konačno podigao jedan nož i bacio ga na stol.

— Hola! Od kuda, do vraga, ovaj glupi sentiment? Od kuda ova ženska slabost u mojoj utrobi u času pobjede?

Redom je natočio tri čaše i ispio.

— Hola! Arija, Kle, Mea! Mekana su vaša uzglavlja, tamne su sobe, u kojima stoje vaše postelje. Sretan vam put!

Pokušao je da se nasmije, ali smijeh je klokotao u njegovom grlu i spuštao se u utrobu. Silio ga na kašalj.

— Do vraga! Hiljadu mojih bravuroznih riječi davi me u grlu, kao kukuruzni kruh. Fuj!

Vivis je razabrao, da njegove riječi nemaju težine i da su šuplje. Činilo mu se, kao da stoji u nekom golemom praznom prostoru, i riječi njegove nigdje ne nalaze ni otpora ni svrhe.

— Što je to sa mnom? — pitao je sâm sebe. — Riječi moje na silu se kidaju od mene i padaju mi pod noge kao poplašene ptice, kao mrtvi leptiri.

— Čega se bojite? — viknuo je i udario šakom po stolu.

Ali njegova ruka nije imala težine. Pala je na stol kao slamka.

— Čega se bojite? Ja sam ovdje gospodar! Ovo je bojno ograšje, na kojemu sam ja ostao pobjednik. Što? ko? od kuda?

»Čega se bojite, Krista vam ludoga! Bio sam kavalir: mrtve sam kršćanski pokopao, nevoljne i ranjene spremio u bolnicu. Da, platiću sv. misu za ispokoj njihovih duša.

»Što je to?«

On razabra, da taj sarkazam pada na njegova vlastita prsa kao kamenje. Osjeti da mu dršću noge.

— Hola! — viknuo je nepovjerljivo. Učinilo mu se, kao da je to zadnji njegov Hola!

Vivis se otkine od stola.

Pokuša da fićuka svoj šlager.

Do vraga! On je fićukao neki koral, neku molitvu, neko vjerovanje.

Koraknuo je teško i naporno.

Prošao je kroz nevidljivog Toma kao kroz živicu.

U spavaćoj sobi milostive Kle otvorio je ormar, izvadio kasetu i donio je u salon. Činilo mu se, kao

da vuče neki golemi kamen kroz vodu, koja mu seže do grla.

— Ova glupa kuća postaje mi nesnosna. Tu bi čovjek mogao postati sentimentalna baba, početi pobožno razmišljati o dobrim i dragim pokojnicima, i na koncu sâm sebi sjuriti tane kroz čelo. Da, i ostaviti ove hiljadarke nekoj sirotinskoj zakladi, ili Matici Hrvatskoj, ili što bi bilo najzgodnije — Zmajevcima za podignuće spomenika nekom ilirskom općinskom bilježniku! Fuj, kako je to odvratno.

»Gle, kako je u ovom salonu zrak postao težak, kao u medvjeđem duplju. Moram se sutra okupati u kolonjskoj vodi i uzeti tuš parfema. I onda na kraljevski Bled...

»Gle, vraga! Moji se prsti otegli kao nokti mačke, koja se sprema na skok.

Otvorio je kasetu i odbacio poklopac.

— Već je krajnje vrijeme, da podignem honorar. Da ovu kolajnu moje pobjede stavim u džep. Da, u džep! Ja ne nosim svoje kolajne na prsima kao božićno drvce kuglice i anđeliće. Ja ih nosim u džepu...«

Zagrabio je snop šuštavih hiljadarki, liznuo palac desne ruke i počeo da broji:

— Jedan, dva, tri...

Brojao je brzo i nervozno.

— Zašto ja stojim ovdje i brojim? Svejedno je, koliko ih ima...

Ipak je brojao dalje. Sve brže, iskidanije, nervoznije. Podišao ga neugodan osjećaj kao da neko stoji uz njega i kao da je neko položio teške oči na njegove prste, teške olovne oči. Kao da se o svaku hiljadarku vješa nečije mrtvo tijelo.

— Trideset i pet, trideset i šest, trideset i sedam...

Brojevi su u njegovim ustima postali uglati i oštri.

— Do vraga! Sasvim pozitivno znam, da nemam nikakvu organsku grešku. Je li to možda neki prirodni zakon, da svaki čovjek mora u ponekom času biti kukavica?

Brojao je sve teže.

— Četrdeset i dva, četrdeset i tri...

Namrštio se.

— Nikako ih nema osamdeset. Pa naravno, da nema. To je zacijelo Tom odnio bez moga znanja. Ha, lopovi! Tom i Kle skrivali su, dakle, preda mnom svoje poslove. Interesantno! Ovakovi glupani...

— Četrdeset i šest, četrdeset i sedam... Najmanje dvadeset hiljada su uzeli! To je bezobrazluk!

Vivis stavi snop na stol i zagrabi objema rukama u kasetu, da još jednom prevrne sve papire. Kle je bila u zadnje vrijeme nervozna i zbunjena, pa je možda...

Nije dovršio misao.

Njegove su ruke zadrhtale.

— ?

Jedna široka, koščata ruka prihvatila je zgrčenim prstima rub kasete. Druga, isto tako glomazna šaka, legla je na snop banknota.

— Što je to? — cvokotali su Vivisovi zubi. Gornje mu se tijelo prebacilo nauznak. Zjenice se njegove raširile, obrve podigle, nos ušiljio, uglovi usana spustili...

— ?

Vivis je ugledao mrtvog Toma... Sjedio je naspram njega, miran i blag. Njegove male oči gledale su prijateljski. Na licu njegovu nije bilo bijesa, nije bilo ni jedne linije, koja bi vikala i prijetila se. Tek krvava rupa nad desnim okom micala se zagonetno i šetala po čelu.

Tom je progovorio:

— Sjednite, prijatelju. Naporno vam je stajati. Noge vam dršću. Treba da otpočinete, da uhvatite normalan dah. Treba da se priučite na moju prisutnost, jer mi imamo mnogo da razgovaramo. Sjednite!

Vivis sjedne.

Njegove su kosti udarile kao staklo o rub stolice. Obješenom dolnjom usnicom hvatao je dah. Tražio je neko uporište, oko kojega bi sakupio svijest...

— Ovdje je vaša doza. U noćašnjoj jurnjavi zaboravili ste je na stolu. Dozvolite, da zapalimo po cigaretu, i da počekamo, dok se smirite. Mislim, da nećemo trebati dugo čekati, jer vi ste čvrst i zdrav momak. Izvolite! Još vam ruka malo dršće, ali to će za čas proći.

Tom mu ležerno pruži cigaretu, uze i sâm i pogledom je zapali.

Vivis poče da misli i ocjenjuje.

Njegove se obrve neosjetno spuštale, nos širio, uglovi usana dizali. Gledao je Toma, kako sjedi pred njim sa svim svojim nespretnim kretnjama, kao da je živ.

— Je li to nova bitka? Što je to? Mrtvac? Halucinacija? Nikada nisam imao halucinacije. Nikada se nisam bavio spiritizmom.

»Tom? Mrtvi Tom —

»Pa ne izgleda strašan —

»Samo na njegovom licu ima jedna strahota, jedna strašna neukusnost: ta krvava rupa nad desnim okom, kroz koju suklja dim —

»Moram li ja ustati, ostaviti novac i pobjeći? Doći danju, kad mrtvaci ne šeću po kućama i ne puše cigarete po pristojnim građanskim salonima.«

Tom je još uvijek držao svoju lijevu šaku na snopu banknota i govorio:

— Vidim vaše iskidane misli, prijatelju, i molim vas, da ostanete još časak. Nikako ne želim da pristupim s vama policajski i surovo. Mi se, po svoj prilici, nećemo nikada više susresti, pa je dobro, da odmah uredimo naše račune.

»Da pobjegnete? To je djetinjarija. Vi dobro znate, da ja umijem prisiliti čovjeka, da me sasluša.

»Ovi novci, na koje sam položio ruku, moji su, i ja imam potpuno pravo, da raspolažem njima. Za mene su oni besmisleni. Ja ih mogu da poklonim bilo kome, pa i vama. Ali ja ovaj čas još ne znam, da li ću to učiniti, jer mi vi ne možete pružiti garanciju, da će oni u vašim rukama biti blagoslovljeni.

»Recite, što bi vi učinili s ovim novcima? Govorite otvoreno i bez bojazni. Budite iskreni, jer preda mnom ne možete sakriti svojih misli.«

Vivis odbaci cigaretu, turi dva prsta pod bradu i potegne ogrlicu, koja mu je stiskala vrat:

— Šta to sve znači? Kakovu to ispovijest tražite od mene? Na osnovu čega vi to činite?

Glas mu je bio zakočen i trzav.

Tom prasne širokim, glasnim smijehom, kojim se smiju seoski momci razjapljenih usta i pritegnute jabučice u grlu:

— To je pravo jačega, dragi moj!

— Zašto? Kako?

— Tako, pravo jačega. Mislim, da vam ne trebam objašnjavati ovu riječ i njezino značenje. Znate

i sami, da ja prije našeg susreta nisam uopće poznavao tu riječ.

»Moja glavna riječ bila je p r a v d a. To je bio amen svih mojih očenaša i oružje u svim borbama.

»Vi ste me naučili, da ima još jedno oružje: pravo jačega i pametnijega. U vašim rukama ono nije nikada bilo potpuno djelo. Nikada riječ vaša ne postaje do kraja svršeno djelo. Mi, ljudi sa sela, mi smo drugačije građeni. Mi svaki posao radimo teško i sporo — ali ga svršavamo do kraja.

»Vidite, bacili ste mi pod noge tu vašu riječ. Kad je žandarska kugla probila moje čelo, zasvirali ste svoj šlager. Viknuli ste: Hola! Hura, Vivis ekstraklasa!«

Tom se i opet široko nasmijao.

— Oprostite, moram se smijati, kad se sjetim noćašnjeg cirkusa. Naredili ste reviju događaja na stropu. Vaša je mašta postavila i mene na strop sa spuštenom zastavom. A u isto vrijeme ja sam sjedio kraj vas za ovim istim stolom, pio kavu i pušio iz vaše doze. Vi ste u školama, tovareći se znanjem, izgubili lukavost! I to je vaš nedostatak u borbi sa nama seljacima!

Vivis je pipao kasetu, provlačio prste kroz kosu i čupkao obrve. Stegao je mozak i mislio:

— Možda ja ovo sanjam? Noge su mi se ukočile, ne mogu da se maknem. Ne mogu da vičem. Mnogo puta sam ovako sanjao... Hoću da se probudim! Magda, dajte kavu! Je li ustala milostiva? Kako to, da danas gospojica Arija ne vježba na violini?

— Varate se, prijatelju, ovo nije san. Ovo je realnost.

*

— Ne, ne, ne! Ovo je samo glupi san. Živci...

— Kako god hoćete. To nije važno. Važno je to, što hoću da vam kažem i što vi morate da saslušate do kraja.

»Vidite: pravo jačega je noćas glavna riječ i za vas i za mene. Udarile ste me njome. Ja sam prihvatio tu palicu, potanko je ogledao, a onda podigao.

»Ej, otkako ste me žandarskim tanetom poučili, što je pravo jačega, moj se svaki korak pozna u ovoj kući. Idem i razbijam poredak, razbijam stvari i ljudske živote. Zaista, slavna je stvar to vaše pravo jačega! Skida sa čovjeka okove, koje je donio iz majčine utrobe, ruši zidove, kojima je čovjek ogradio svoje djelo od samoga sebe.

»U vašim rukama, utanjenima i izlizanima od školskih knjiga, bilo je ono samo igračka, šport, ples.

»U mojim rukama je pravo jačega potpuno i savršeno djelo.

»Arija, Kle, Mea, Kik — i vi.

»Ovaj crveni salon.

»Ova kuća, ulica, grad.

»Haj! Riječ je posijana, a naše su njive rodne. Naši vinogradi rađaju crvenim vinom, koje opija i razbješnjava — i crno, koje ubija!«

Vivis se zagrize u svoju dolnju usnu i savije se od boli.

— Hoću da se probudim! Što su to okovi, anarhija, njive, vinogradi, šport, školske knjige — besmislica. Besmislica!

Tom opet posegne za dozom i zapali cigaretu. Četvrti put prosukljao je mlaz dima kroz rupu nad njegovim desnim okom.

— Varate se, Vivis. Ovo nije besmislica. Rekao sam vam iskreno kao rođenom bratu, zbog čega sam

došao u ovu kuću. Zbog čega sam ovamo prenio svoju kuću, ognjište, krušku i vinograd. Rekao sam: sve ovo prenio sam sa svojega rodnog brijega, da ne budem više okapač kukuruza i nevoljnik, već potpun čovjek, koji zna, zašto živi, zašto se muči i zašto uživa.

»Živjeti sam htio!

»Gladan života, gutao sam sve oko sebe: knjige, muziku, ples — sve, što sam mogao bar nekako razumjeti. S poštovanjem gutao sam sve vaše mudre riječi. One su se u mojim rukama pretvarale u djelo.

»Živjeti sam htio!

»Živjeti, i biti koristan sebi i svima oko sebe.

»Imanje, koje sam donio u ovu kuću, moglo nam je uz složan rad svima osigurati dobar život. Svima: meni, vama, Ariji, Mei, Kiku i milostivoj Kle.

»Ali vi to niste htjeli, Vivis. Vi ste pravom jačega unijeli rasulo u ovu kuću. Ubili ste mene, Ariju, Meu, milostivu Kle —«

Tom podiže sa snopa svoju šaku i udari po stolu:

— i sebe!

Vivis slomi okove na svojim bedrima i ustane. S užasom je gledao, kako se širi rupa nad Tomovim desnim okom, i kako se kroz nju ceri mozak.

Tomova ruka posegne za njegovom —

Vivis zacvokoće zubima:

— Ovo je smrt!

— Ne, ne bojte se, Vivis; vaš strah je suvišan. Hoću samo da vam ispričam priču, koju mi je nedavno Arija pripovijedala. Priču o nekom čudnom čovjeku Ahasveru, koji nikada nije umro. Eto, tako ni vi nećete umrijeti. Hodati ćete ulicama ovoga grada kao Ahasver rasula.

Tom zamuknu odrezano.

Privukao je dvije čaše i nalio u njih ostatak žutoga vina.

Vivis se stresao, prihvatio čašu. Čaše su udarile jedna o drugu i zveknule. Žuto se vino zapjenilo i pljusnulo o staklo, kao morski val o pećinu.

Lagano je dizao Tom čašu k ustima i ispijao.

Vivis je slijedio njegov kret. Učinilo mu se, kao da mu komad leda silazi niz hrptenicu.

Složno su udarile čaše o stol.

Šutjeli su.

Jedno cijelo stoljeće tresla je šutnja Vivisove noge.

— —

Onda je Tom ustao. Protegao se i spustio ruku na Vivisovo rame:

— Živjeti hoću, Vivis, živjeti!

— Živjeti! — ponovi Vivis tupo i bez svoje volje.

— Uzmi novac!

Vivis prihvati snop banknota. Ali mu je ruka neodlučno zastala u zraku.

— Uzmi novac i spremi ga u džep!

Vivisova se ruka besvijesno ganula i zgruvala snop banknota, kao neku bezvrijednu hrpu papira, u desni, vanjski džep kaputa.

— Hajdemo! — zapovjedi Tom.

— Hajdemo! — ponovi Vivis kao jeka.

Neki nejasni stihovi plesali su oko Vivisova uha. Činilo mu se, da čuje, kako negdje daleko neko šapće:

Mjesečina kao dan —
Mrtvi poljem jašu —
Zar te, dušo, nije strah ...

Tom ugasi svijetlo i otvori vrata crvenog salona. Sišli su na ulicu.

XII

Živjeti, Vivis! Haj! Haj! Živjeti!

— Živjeti!

— Smijeha, zadovoljstva, žena, vina!

— Žena, vina —

— Haj, haj!

Vivis htjede da podvikne svoj Hola! Ali nije mogao da ga pronađe nigdje u sebi, pa je zbunjeno ponovio Tomov pobjedni klik:

— Haj!

Električne lampe visjele su po uglovima kao pogrebni lampioni, obavijeni crnim florom. Negdje su muklo tukle studentske palice o asfalt i zveckale oficirske sablje.

Mrtvi Tom uhvatio je živoga Vivisa ispod ruke kao vjerenicu i šaptao mu:

— Divno je biti Ahasver. Svejedno Ahasver pravde ili policije ili geometrije, literature, plesa, rasula, anarhije. Ma bilo čega. Divno je biti vječno mrtav i vječno živ. Vječno star i vječno mlad. Umirati, a ne umrijeti; rađati se, a ne roditi se.

»Haj, haj, Vivis! Divno je prolaziti kroz stvari, ljude i događaje, prolaziti kroz vrijeme i prostor kao fanatik ma bilo čega — i ne brojati minute, ure, dane, mjesece, godine, stoljeća.

»Divno je to, kad je čovjeku svejedno: progovorio svakog dana ili svakog stoljeća. Šutiš li godinama, govoriš li, nikad nisi pospan, nikada umoran. Kao stoljetni kalendar.

»Ahasver, Vivis, — Ahasver!

»Ima jedna divna ahasverska himna. Spjevao ju je Ahasver jarac, mudriji od svih ljudi. Prekrasna

himna, i ti si je sigurno čuo u pučkoj školi. Nategni malo mozak, prijatelju, sigurno ćeš se sjetiti.

»Evo, tu na uglu pred bolnicom Milosrdne braće recitiraćemo u duetu divnu jarčevu himnu. Ovdje gore umire naša draga Arija sa prostrijeljenim plućima. Tamo u dvorištu grči se u luđačkoj košulji naša poštovana milostiva Kle, a na bijelom krevetu nad njom spava naša mala Mea s injekcijom kanfora . . .

»Ti si se, Vivis, sigurno već sjetio teksta. Sadašnjost govori:

»Ja sam jež, cijelog sela knez.
Saviću se u klupčicu,
Ubošću te u gubicu . . .«

A Ahasver odgovara:

»Ja sam jarac
Kozobradac.
Živ klan, nezaklan,
Živ pečen, nedopečen.
Imam zube kao kolac
Pregrišću te kao konac!«

Vivis je ponavljao:

»Živ klan, nezaklan,
Živ pečen, nedopečen —«

Stvar mu se učinila duhovitom i on se nasmija.

Ovdje na ulici Tom mu se nije činio strašan. Bilo je neobično samo to, što Tom prolazi kroz kandelabre i što ljudi prolaze kroz Toma, kao kroz imaginaciju. I kad je jedan brkati stražar prošao kroz Toma, stvar je postala zabavna.

— Zaista divan šport!

— Zar ne?

Tom je znao, što Vivis misli.

Vivis je osjetio, kako svježina i obijest struji njegovim žilama.

— Halo! fijaker, jeste li slobodni?

— Slobodan.

— Živjela sloboda!

Tom povuče Vivisa. Sjeli su u fijaker, opružili noge i zabacili glave, kao provincijalci kad lumpaju. Kotači su skakutali asfaltom Ilice. Konjska su kopita tukla:

Živ klan, nezaklan
Živ pečen, nedopečen —«

— Haj, haj! Ko bi rekao, da je ova seljačka lupača Tom ovako zabavan čovjek . . . Pardon, ti čitaš moje misli!

— Ne smeta. Primam kao prijateljski kompliment. Oduševljen sam našom himnom i ne razumijem uvrede. Uostalom, što je to uvreda u ovom času, kad dva Ahasvera sjednu u fijaker i viknu složno: Haj! Haj!

— Što kažete? — okrene se kočijaš

— Ništa. Tjeraj!

— Tuškanac, bombonjera!

— Bombonjera, — ponovi Vivis Tomove riječi. Razabrao je, da kočijaš ne čuje Toma.

Taj cijeli događaj bio je uistinu smiješan, i Vivis se je tresao od smijeha.

Kad su iskočili iz fijakera, Tom je segnuo u Visisov džep i prilijepio svakom konju na nos po jednu hiljadarku.

— To je ludost! — bunio se Vivis.

— Ne, dragi, to je anarhija. Živjela anarhija! Imam zube kao kolac, pregrišću te kao konac.

Praskom smijeha ponio je Tom Vivisa uza stepenice.

Bombonjera je zijevala prazninom.

U kutu je glazba pospano natezala neku isprekidanu shimmy-varijantu. U jednoj od srednjih loža sjedila je jedna debela glava sa fesom na šišku. Uz nju je klimatala jedna šiljata ćela provincijskog trgovca konjima. Na njih se naslonile lijeno i razvučeno dvije plesačice. Njihovi bečki nosići stezali se, mrštili uz fes, koji je odisao po pokvarenoj masti i uz ćelu, koja je zaudarala po konjima.

Na slobodnom prostoru pred ložama rastezao je mali ugojeni »tancmajster« jednu suhu plesačicu kao harmoniku.

— Haj! Haj! — sijevnuli su Vivis i Tom kao zraka sunca božjega u tu ukočenu i dosadnu atmosferu.

Uvalili se u ložu.

Doštakao kelner i poklonio se kao čovjek, kojega su uličnjaci probudili svojom ludom i besmislenom vikom.

— Deset flaša šampanjca! — viknuo je Tom.

— Izvolite, molim?

— Deset flaša šampanjca! — ponovi Vivis.

— Kako, molim?

— Deset flaša šampanjca! Boga vam gluhoga! — prodera se Vivis.

U isti čas Tom digne njegovu ruku i domahne primašu, koji je zinuo očima u Vivisa.

— Ahasversku himnu! — zapovijedao je Tom.

— Ahasversku himnu! — viknuo je Vivis i zagrlio Toma.

Sve su se oči okrenule na Vivisa.

Cijela je Bombonjera pokleknula pred njim.

Glazba je iz petnih žila udarila neki strahoviti crnački marš, i kroz tu buku jurili su konobari sa šampanjcem.

Gospodin direktor duboko se poklonio.

Fes je razrogačio oči. Konjska ćela okrenula se za sto i osamdeset stupnjeva.

Suha plesačica otkinula se od »tancmajstera« i ukočila se nasred dvorane.

Prasak šampanjskih boca bio je alarm za vrisak i mahnitost, koja je bujicom potekla iz Vivisove lože i zalila ljude, prostor i vrijeme.

Nakon pete čaše šampanjca Vivis pokrije dlanom rupu nad desnim Tomovim okom i gromko ga poljubi u široke, nabrekle usne.

— Cure ovamo! — zapovijedao je Tom.

— Cure ovamo! — ponovio je Vivis Tomovu zapovijed.

Sve jedna po jedna prilazile su plesačice, zadržavajući sa mnogo autodiscipline propisanu nehajnost i nonšalansu.

Kod pete boce šampanjca sjedili su već kod Vivisova stola i bosanski fes i provincijska konjarska ćela.

Vivis je sjedio s Tomom na istom stolcu. Bili su jedno . . .

Kad je prasak desete boce raširio nozdrve plesačica i kad je servirana šunka s kavijarom — Vivis je digao čašu.

— Živjelo pravo jačega! Živjela anarhija! — viknuo je Tom na Vivisova usta.

— Pravo i anarhija? Ho, ho, ho! — smijao se fes. — Anarhija u bordelu! Ho, ho, ho!

— Anarhija? M-da, m-da, — vrtila se ćela na stolici, kao dječji zvrk pod udarcima biča.

— Poštovani moji, — derao se Vivis, — pijem ovu čašu u vaše zdravlje, i molim vas, da se sjetite one divne himne o bradi —

— Dolje politika! Nećemo politike, — bunio se fes.

— Brada je mudrost. A najmudriji, a po tom i najjači na svijetu je jarac, jer on ima najljepšu bradu. Svagdašnjost, mili moji, govori: »Ja sam jež, cijelog sela knez; savića se u klupčicu, ubošću te u gubicu.« — A Ahasver odgovara: »Ja sam jarac kozobradac. Živ klan, nezaklan, živ pečen, nedopečen« — —

— Was erzählt er? Etwas von Kukluksklan? — nagnula se povjerljivo suha plesačica konjskom trgovcu.

Tom ju je kvrcnuo prstom po nosu i zatulio joj u uho:

— Razumij, njuško švapska! Živ pečen nedopečen, živ klan nezaklan!

— Haj! Haj!

— Imam zube kao kolac, pregrišću te kao konac! — vikao je pijani Vivis, i lijevao šampanjac na ćelavu glavu —

— Neka se zaključaju vrata! — zapovijedao je Tom.

— Oprostite, molim, — pokuša direktor da se objašnjava.

— Neka se zaključaju vrata! — vikao je Vivis bijesno. — Za svakog gosta, kojega otjeram odavde, plaćam hiljadu dinara!

Zaključali su vrata.

Bombonjera je vriskala i džipala.

Na stolu iskrsnule dvije gole plesačice, polivene šampanjcem i smijehom.

I suha je bečanka svukla košulju. Zajašila je za vrat debelom konjaru, da ga dugačkim nogama bije u rebra, i da svojim parfimiranim trbuhom suzbija zadah njegove uznojene tjelesine. Ona je halapljivo gutala tortu i kreštala:

— Kukluksklan, nezaklan! Kukluksklan, nezaklan!

— Allah il Allah! — zatulio je fes kao tvornička sirena, dohvatio sa stola jedno golo žensko tijelo i prevalio se s njim u susjednu ložu.

Bombonjera je nad njim tulila životinjski:

— Haj! Haj! Živ klan nezaklan, živ pečen nedopečen!

Na svaki ženski pupak prilijepila se po jedna hiljadarka.

Krvava rupa nad Tomovim desnim okom stezala se i rastezala — davala je takt i tempo orgiji...

Kad je svanulo jutro, Tom je zapovjedio:

— Auto!

Samobor —

Potsusjed —

Šestine —

* * *

Osam dana i osam noći nosio je Tom pijanoga Vivisa kroz barove i javne kuće. Vozio ga je u automobilu, kao neku suludu zvijer, zagnjurenu u šampanjac i zatrpanu parfimiranim ženskim tjelesima.

Objema rukama grabio je novac iz njegovih džepova i lijepio ga po konjskim njuškama, po automobilskim reflektorima i po golim ženama...

Ujutro devetoga dana probudio se Vivis na sagu crvenog salona.

Probudio se u salonu, tamnom kao grobnica —
Sa očima krvavim —
Sa brujanjem zvonâ u ušesima —
Probudio se kraj izvrnute kasete milostive Kle sa pocijepanim džepovima kaputa —
Za stolom sjedio je Tom. Kroz rupu nad njegovim desnim okom sukljao je dim —
— Što je to sa mnom? — pitao je Vivis zagrobnim glasom, i opipavao glavu, kaput, ruke, prsa —
— Pravo jačega.
— Pravo jačega?
On digne glavu i sjedne.
— Kakova je to glupa komedija?
Tom je mirno govorio:
— Komedija je svršena. Ustani i pođi. Tvoj je put određen. Bićeš po pravu jačega Anarh sebi i svima stvarima oko sebe —
»Pođi!... Živ klan, nezaklan, živ pečen, nedopečen —
»Amen!«

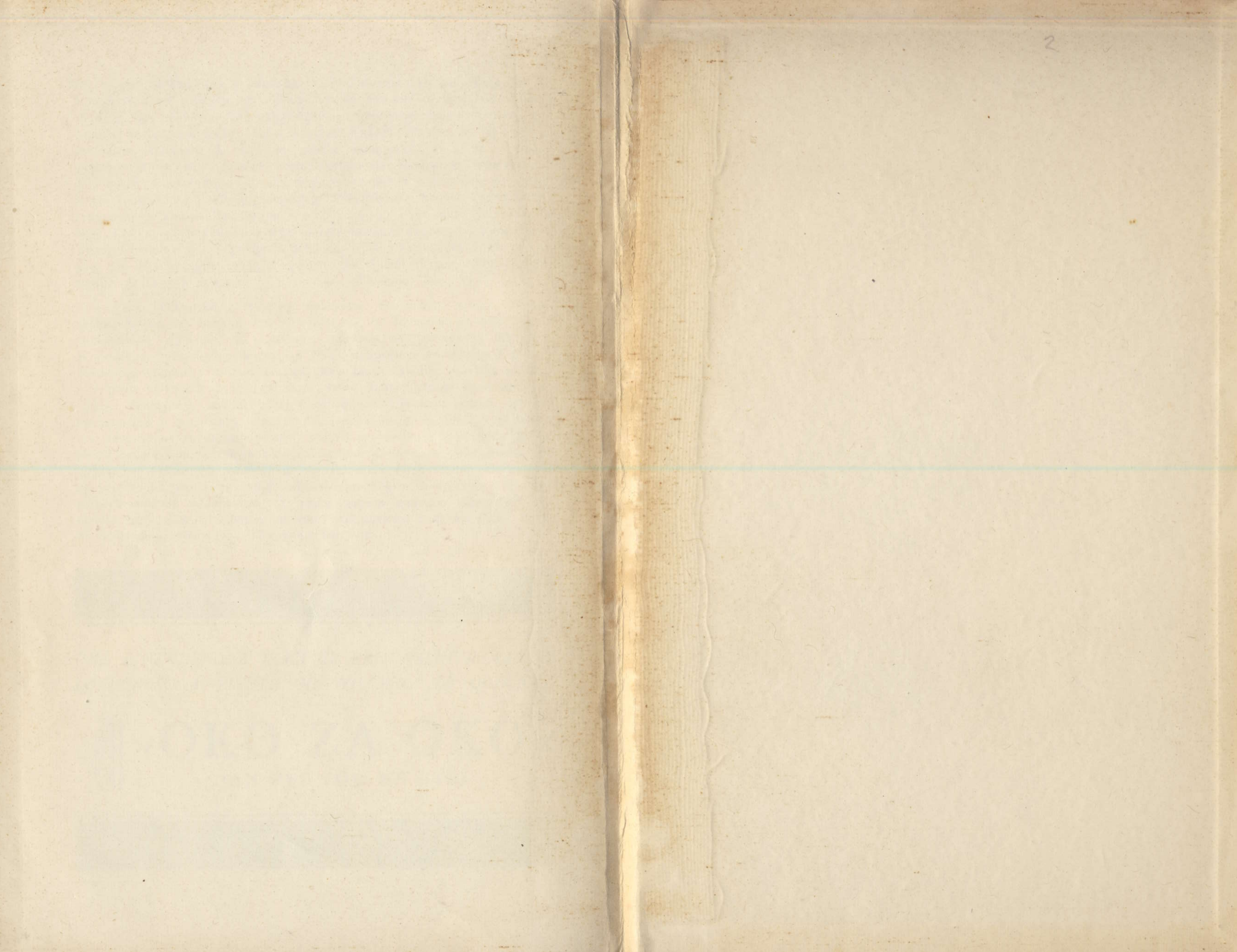
485. **»Werther« i »Adolf«.** Dva klasična romana, koja su na koncu 18. i na početku 19. vijeka najviše potresla srcima čuvstvenoga društva. Iza velikog racionalističkog i revolucionarnog vremena, pobunila se »lijepa duša« čovječanstva, tražeći oduška za svoje najintimnije osjećaje. I tako se rodila romantika, koja se i danas ponovno rada kao protest proti brutalnosti strašnoga vremena. U tom pogledu opravdano je izdavanje (prvi put u hrvatskom prevodu!) i Goetheovih »Patnja mladoga Werthera«, kao i »Adolfa« od francuskoga autora Benjamina Constanta. Dva su to beletristička tipa i dva pretstavnika slične sentimentalne epohe. U njemačkom romanu nosilac je tragedije muškarac, a u francuskom žena. To je ono, što oba romana spaja i upotpunjuje, čineći ih pendantima jedne velike društvene epopeje. -- Din. 22.—. Uvezano Din. 32.—.

486. **»Djevojka s modrim šeširom«.** Holandski roman iz vojničkog života od Johana Fabriciusa. — Ljubavni dvoboj između raskalašene djevojke i skromnog mladića iz trgovačkih krugova. S osobitim humorom prikazan je život holandske provincije i jednog vojničkog logora u blizini Haaga. Bezdušne đavolije starijih vojnika s mladim rekrutima, koji postaju žrtve materijalnog isisavanja sa strane prevejanih svojih starijih drugova. Ljubavni odnos između prodavačica u pomodnim trgovinama i neiskusnih mladića, koji izdaju sav svoj novac za jedan milostivi pogled prepredenih djevojaka. Bučni život na pučkim »kermesima« i odgojno djelovanje građanskih gospoda na području »moralnog obrazovanja« širih narodnih krugova — sve je to preliveno neobičnim sjevernjačkim humorom, koji razgrijava svojom hladnoćom. A sama poenta romana diže djelo na visoku umjetničku stepenicu svojom sveljudskom muškom boli. Djelo je ilustrirano. Din. 32.—. Uvezano Din. 42.—.

DNE 1. STUDENOGA IZAĆI ĆE KRIMINALNI ROMAN IZ LONDONSKOGA ŽIVOTA OD WILLIAMA LE QUEUX-A:

»OKO ZA OKO«

(AN EYE FOR AN EYE)

2